

Тем, что эта книга дошла до Вас, мы обязаны в первую очередь библиотекарям, которые долгие годы бережно хранили её. Сотрудники Google оцифровали её в рамках проекта, цель которого – сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Эта книга находится в общественном достоянии. В общих чертах, юридически, книга передаётся в общественное достояние, когда истекает срок действия имущественных авторских прав на неё, а также если правообладатель сам передал её в общественное достояние или не заявил на неё авторских прав. Такие книги – это ключ к прошлому, к сокровищам нашей истории и культуры, и к знаниям, которые зачастую нигде больше не найдёшь.

В этой цифровой копии мы оставили без изменений все рукописные пометки, которые были в оригинальном издании. Пускай они будут напоминанием о всех тех руках, через которые прошла эта книга – автора, издателя, библиотекаря и предыдущих читателей – чтобы наконец попасть в Ваши.

Правила пользования

Мы гордимся нашим сотрудничеством с библиотеками, в рамках которого мы оцифровываем книги в общественном достоянии и делаем их доступными для всех. Эти книги принадлежат всему человечеству, а мы – лишь их хранители. Тем не менее, оцифровка книг и поддержка этого проекта стоят немало, и поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые меры, чтобы предотвратить коммерческое использование этих книг. Одна из них – это технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас:

- **Не использовать файлы в коммерческих целях.** Мы разработали программу Поиска по книгам Google для всех пользователей, поэтому, пожалуйста, используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- **Не отправлять автоматические запросы.** Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого рода. Если Вам требуется доступ к большим объёмам текстов для исследований в области машинного перевода, оптического распознавания текста, или в других похожих целях, свяжитесь с нами. Для этих целей мы настоятельно рекомендуем использовать исключительно материалы в общественном достоянии.
- **Не удалять логотипы и другие атрибуты Google из файлов.** Изображения в каждом файле помечены логотипами Google для того, чтобы рассказать читателям о нашем проекте и помочь им найти дополнительные материалы. Не удаляйте их.
- **Соблюдать законы Вашей и других стран.** В конечном итоге, именно Вы несёте полную ответственность за Ваши действия – поэтому, пожалуйста, убедитесь, что Вы не нарушаете соответствующие законы Вашей или других стран. Имейте в виду, что даже если книга более не находится под защитой авторских прав в США, то это ещё совсем не значит, что её можно распространять в других странах. К сожалению, законодательство в сфере интеллектуальной собственности очень разнообразно, и не существует универсального способа определить, как разрешено использовать книгу в конкретной стране. Не рассчитывайте на то, что если книга появилась в поиске по книгам Google, то её можно использовать где и как угодно. Наказание за нарушение авторских прав может оказаться очень серьёзным.

О программе

Наша миссия – организовать информацию во всём мире и сделать её доступной и полезной для всех. Поиск по книгам Google помогает пользователям найти книги со всего света, а авторам и издателям – новых читателей. Чтобы произвести поиск по этой книге в полнотекстовом режиме, откройте страницу <http://books.google.com>.

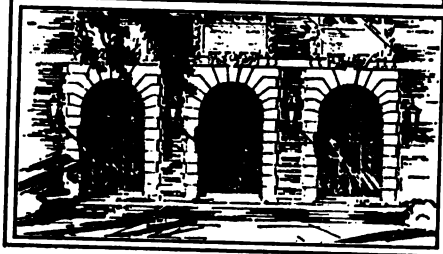
XXXX

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

947.7

K11k

Руска
ИСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА
пбдъ редакцію
Олександра Барвѣньского.
Томъ I.

Коротка
ИСТОРИЯ РУСИ

Стефана Качалы.

ВЪ ТЕРНОПОЛИ
Зъ друкарнѣ Іосифа Павловского.

1 8 8 6.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

947.7
К112

Свѣтлomu Товариству

„ПРОСВѢТА“

**вѣдми заслуженomu задля разбудженя національной свѣдо-
мости въ Рускѣмъ народѣ**

присвячу сѣй перекладъ

незнакомый перекладчикъ.

Водъ Выдавництва.

Звѣтний рускій письменникъ и публіцистъ, О. Стефанъ Качала, выдавъ у Львовѣ въ 1879 роцѣ дѣло подѣ заголовкомъ „Polityka Polaków względem Rusi“. Въ историчномъ журналѣ, „Кіевская Старина“, выходячомъ у Кіевѣ, появился въ III. рочнику за р. 1885 вытягъ историчной части зъ названого дѣла О. Ст. Качалы зъ выключеніемъ полемичной и публіцистичной части. Такъ склалась Коротка Исторія Руси, якои намъ ще не достае въ нашому письменствѣ. Съ порады компетентныхъ людей пускаемо перекладомъ сю цѣнну роботу въ свѣтъ яко I. томъ Руской Историчной Бібліотеки и кладемъ еѣ наче подвалны, на котрыхъ мае станути велика будовля нашон народной минувшины. За нею слѣдуе I. томъ дробныхъ монографій славно-звѣтного историка М. Костомарова, що поясняютъ саму суть и историчный розвитокъ нашон народности Украиньско-руской. Водтакъ подамо основаній на найновѣйшихъ дослѣдахъ историчной работы про княжій періодъ нашон исторіи пѣсля Иловайского, Смирнова, Дашкевича и н. а пѣсля того и работы зъ дальшихъ періодовъ Украиньско - русской исторіи. Водъ щирон подмоги публіки заложатиме, якъ скоро зможемо се дѣло довести до кѣнца.

Въ Тернополи 1 (13) сѣчня 1886.

Олександръ Барвѣньскій.

Коротка Історія Русн.

I.

На просторѣ мѣжь Балтійскимъ моремъ а Чорнымъ та Адрійскимъ жили Славяне. Всѣляко вони звалися. Мѣжь ними були й Русины и Поляки. Жили вони вѣддѣльними родами, се бѣ то бѣльшими родинами. Кождый рѣдъ слухавъ своен старшины. Родова старшина сходилася вѣ означеній мѣсеца на раду и така рада звалася вѣчемъ. Вѣча були громадекѣ, — на нихъ обеуджувалися справи громадекѣ; були й вѣча народнѣ, -- де обеуджувалися загальнѣ справи цѣлого народу. Крѣмъ вѣча мали Славяне ще й князѣвъ. До нихъ належала высша власть судова и провѣдъ на вѣйшѣ.

Живый образъ такого старославянського вѣча доховався намъ вѣ староческѣмъ памятнику: „Судъ Лѣбуши“, Кроковой дочки зъ Вышеграду“. Тутъ згромаджена на раду вся народна старшина: кметѣ (старшина зъ рѣльникѣвъ), лехи (старшина зъ военнои дружины) и владики (старшина свѣтека и духовна). Вѣ староческѣмъ тѣмъ памятнику тѣ слова заедно и то вѣ тѣмъ самѣмъ порядку повторяються, -- то жѣ легко вже сѣ того й догадатисѣ, що кметѣ — се ядро цѣлого народа се бѣ то самъ нарѣдъ и тому займали перше мѣсецъ на вѣчу. Побѣчь нихъ сидѣли лехи и владики, що тодѣ вважалася ще мовъ за слугъ цѣлого народу.

Хочъ Славяне були вѣдважнѣ, однако обминали напасну вѣйну и ажъ тодѣ выстуцали до бою; коли треба було вѣдперти напасъ.

Потреба обороны вязала вѣльнѣ племена вѣ одну цѣлѣсть. Вѣ давнѣи часѣи единила Славянѣ оборона батькѣвекѣи вѣры проти христѣянства, що до нихъ заходило сѣ полудневого Сходу вѣдѣ Грекѣвъ, и вѣдѣ Заходу, вѣдѣ Нѣмцѣвъ.

Христѣянство зъ Грецкии обрядѣмъ ширилося спокѣино, навчаючи и переконуючи. Зовсѣмъ инакше ширилося христѣянство вѣ Русн. Ист. Бѣл. I. т.

яньство пбеля латинского обряду, вѣдъ Нѣмцѣвъ. Бо Нѣмцѣ пѣдъ покрышкою ширеня вѣры и любви Христовой выдерали Славянамъ ихъ землю, мову и звычайѣ. Християньство прійшло спершу до Славянъ вѣдъ Грековѣ, и навѣтъ въ Польшѣ християньство пбеля Грецкого обряду проповѣдувалося ранче, чимъ пбеля обряду латиньского.

Въ Великѣй Моравіи проповѣдували слово боже св. Кирило и Методій (863 р.). Въ Польшѣ Христову вѣру ще передъ Мечиславомъ I. (що охрестився 965., а умеръ 992. року) розширили проповѣдники грецкій, а служба Божа вѣдправлялася въ Славянськѣй мовѣ; а то ддятого такъ сталося, бо Польша по бѣльшой части своимн границями стыкалася зъ другими Славянами, що вже були приняли християньство вѣдъ Грековѣ. Ддятого то Грецкій обрядъ стався и загально Славянськимъ. Першою християньскою церквою въ Краковѣ була церква Чесного Хреста. Ще въ 1491. р. друкувалися въ Краковѣ Руско-славянськѣй книги, а коло Опатова за Вислою жили ще люде, що вызнавали Греко-славянську вѣру.

Тай тодѣшна Польска мова лише трохн чимъ вѣдзначалася вѣдъ тодѣшнои Ческои або Рускои. Такъ отже и мова и вѣра вязали всѣхъ Славянъ. Однако вже передъ Мечиславомъ I. противо єдности Славянськои повстали сильнѣй вороги.

Почавши вѣдъ Кароля Великого (768—814 р.), ворога церкви Славянськои и цѣлон Славянщины, спершу Франки а опбеля Нѣмцѣ, спонукуванѣй Римомъ, пильно намагали до того, щобъ зничити самыхъ Славянъ а ихъ Славянськѣй обрядъ змѣнити на обрядъ латинськѣй. Змѣнюючи Славянську мову въ церквѣ, старалися заразомъ єѣ вытиснути и єѣ пѣдъ рѣднои стрѣхи а основуючи нѣмецкѣй селища въ Славянськихъ земляхъ, знѣмчити тѣ краѣ. Нѣмецкѣй цѣсарѣ старалися Славянъ все сварити мѣжъ собою. Нѣмцѣ, тѣ непрошенѣй цивілізаторы, называли Славянъ поганамн, хочъ вони були вже християнамн, и вважаючи Славянськѣй обрядъ поганськимъ, наново хрестили ихъ пбеля обряду латиньского.

Такимъ чиномъ Славянъ за рѣкою Лабою (Ельбою) завоювали Нѣмцѣ и вони єѣ часомъ знѣмчилися, а другѣй, хочъ не знѣмчилися, але мусили вже въ своихъ церквахъ завести латинську мову. При Мечиславѣ I. були въ Польшѣ християне такъ Славянського, якъ и латиньского обряду.

Першою жѣвною Мечислава I. була Дубравка, Чешка, Славянського обряду, длятого при дворѣ того князя ще й загально панувавъ обрядъ Славянскій. Друга жѣвка Ода, черниця, захоплена зъ монастиря латинського, спонукала Мечислава до переходу на латинство. За княземъ пішло лицарство (дружина воина) и латинскій обрядъ ставъся обрядомъ леховъ, а Славянскій — обрядомъ народу. Першій все бѣльше и бѣльше розширюється и перемагає на останку надъ Славянскимъ. Дѣло навороту въ латинство доконавъ св. Войцехъ и вытиснувъ Славянскій обрядъ съ Польщѣ. Латинська пропаганда зъ самого початку ишла рука въ руку зъ релігійною нетерпимістю. Її засадою було: прости ближньому все його грѣхи, но не прощай ніколи, коли бѣ важився визнавати неправу вѣру. Русь доховала вѣру Грецьку зъ Славянскимъ обрядомъ. Не наше дѣло вдаватися въ догмы обохъ вѣрѣ. Мы звертаємо ино увагу на рѣзницю ихъ внутрѣшнього ладу. Славянська церква стоить на засадахъ самоуправи, якій виробили ся въ церквѣ Христовій въ III. и IV. вѣцѣ, се бѣ то незалежній єпископій, пѣдвластній ино загальнимъ церковнимъ соборамъ (загальнимъ церковнимъ вѣчамъ) и народна церква, се бѣ то кождый нарѣдъ зо службою Божою въ своїй рѣдноій мовѣ и т. д.

Однакъ Поляки принявши латинство, не спекалися лихого сусѣдства и оибѣля ще довгу вѣкову вели боротьбу зъ Нѣмцями.

Внутрѣшній ладъ Нѣмецкои державы и тодѣшнихъ державъ на заходѣ основувався на тѣмъ воєннѣмъ правѣ, що цѣла земля належить до монарха. Вѣдъ него дѣставали князѣ землѣ за помѣчь, яку мусѣли давати ему въ потребѣ. Князѣ зъ своєї стороны давали землю меншимъ лицарямъ а тѣ зелезнымъ вѣдъ нихъ кметямъ (хлѣборобамъ). Такій ладъ зветъся фєвдальнымъ.

Початки Польского лицарства починаються правда вѣдъ дуже давнихъ часѣвъ. Но при такихъ сусѣдахъ, якъ Нѣмцѣ, треба було Польщѣ подумати про організацію воєннихъ своїхъ силъ за для обороны краю вѣдъ грѣзнои напасти.

Та вѣкова боротьба и довголѣтній вѣдноєнны зъ Нѣмцями мусили вилынути и на Полякѣвъ. Борючися за свою незалежність все бѣльше и бѣльше переймають Поляки звичаѣ и обычаѣ нѣмецкї и тратять свѣй давный старославянскій устрѣй.

Старославянська рівноправність стала хитатися и вироблюється нерівність станів, бо лицарство (шляхта) все більше та більше підноситься, а зь народу ступнево витворюються невольники.

Закимъ ще дійшло до повної неволі, Польській народъ гнетений властивцями замків не разъ повстававъ противъ своихъ гнобителівъ, забиравъ ихъ майно и жінки, нищивъ ихъ вынятковій права, зовсімъ такъ, якъ се пізнйше чинили Козаки съ тою лише зміною, що тутъ польске лицарство (шляхта) заєдно за руки трималося зь латинськимъ духовенствомъ, що зь разу було лише зайшлыми Нїмцями. Те духовенство помагало панамъ втихомирювати народъ и на останку перемогло его. Тому то й не дивниця, що після Мечислава II. (умеръ 1034 р.) народъ зновъ повставъ и выгубивъ латинськихъ біскупівъ и ксеңдзівъ. Багато народу, після слівъ лїтописцівъ, покинуло христїянство и повернуло до поганьства. Мабуть не повертали вони до поганьства а до Славянського обряду, бо его латинники называли такожъ поганьскимъ. Тую догадку стверджує польскій историкъ Лелевель: „Причиною вїйны мїжъ панамъ а хлопами“, каже вїль, „було перестїдуванє Славянського обряду“. Те повстанє Польского народу або, якъ его называли „бунтъ хлопскїй проти панівъ“, на останку здушило польске лицарство (шляхта) вь XI. вїць. Съ підмогою Нїмцівъ и зновъ насланихъ біскупівъ и ксеңдзівъ, вдалося панамъ поконати народъ и приєднати его до латиньства. Проти Славянської церкви нїколи не було повстаня, а се доказує, що вона не нарушувала волі и рївности цїлого народу.

Христїянство після Славянського обряду ширено не огнемъ и мечемъ, (якъ се чинили Кароль Великій зь Саксонцями, Хрестоносць и Меченосць съ прибалтїйскими Славянами и загаломъ Нїмцїв), — а ширено ви, навчаючи людей. Инквізицій и другихъ подїбнихъ установъ церква Славянська не уживала. Признака ви була та, що духовенство славянське навїть не допускало гадки, щобъ Христова церква могла або й потребувала послугуватися до своєї цїли муками та смертю. Хрестъ то єдина зброя Славянської (Грецької) церкви.

Зь разу Русю звалася вь Несторовїй лїтописи Кїєвська земля, що вь IX. вїць пригорнула Новгородъ а опісля другї

Славянскій землѣ, що съ того часу прийняли загальне имя Русн. Червеньскій города (Галичина) належали до Польщи. Но й вони приймають назву Русн після того, якъ Рускій Кіевскій князь св. Володимиръ въ 981 р. придучивъ ихъ до своєї державы. Люблинська земля ажъ до Галицкого князя Данила Романовича се бѣ то до половини XIII. в. такожъ належала до Польщи и ажъ доперва за того князя стала зватися Русю. Єднимъ словомъ все, що хочъ на якійсь частъ належало до Рускої землѣ, приймає назву Русн. Противно нѣ Червеньскій города, нѣ Люблинська земля, хочъ скоро зновъ повернули до Польщи, не присвоили собі назвы Лехія або Польщи. Мало того, навѣть теперѣшній польскій историки не годні доказати, які саме землѣ и коли стали называтися Польщею. Имя те нѣгде не прийнялося а по нынѣшній частъ народъ по обохъ сторонахъ Вислы называє Поляками тільки шляхту та мѣщанъ, а для себе задержавъ старі мѣцеві назвы: Куявянъ, Мазурѣвъ. Краковянъ и т. п.

Русь и тымъ до себе притягала, що піддержувала мѣцеві порядки, рѣвнѣсть и свободу народу, вѣчеве право и славянську вѣру. На противъ того Польща рѣвнѣсть и вѣчеве право присвоила тільки для лицарства (шляхты) а знівечила волю народу и заводила неволю.

Вѣчеве право було загальне у всіхъ Славянъ, було такожъ и у мешканцѣвъ надъ берегами Вислы. Але тутъ обмежене, удержалося воно лише при Рускихъ князяхъ. Всеюды, де лише якійсь частъ удержалося вѣчеве право, рѣвняюче всіхъ, тамъ народъ называвъ себе рускимъ. Такимъ чиномъ слово рускій значило те саме, що славянскій. Якбы Рускій Кіевскій князь, св. Володимиръ, занявъ бувъ землѣ по Вислу або й дальше, то можна бѣ имовѣрно допустити, що все сї землѣ прийняли бѣ були назву Русн для того, що назва Русь означала те саме, що мѣцеві, домашній славянскій порядки. Польща зновъ розвивалася на перекѣрбъ народнымъ славянскимъ порядкамъ, длятого слово польскій значило до певної мѣри те саме, що підданство знімченимъ и златиньщенимъ пацамъ. Такимъ чиномъ, принявши латиньство и февдальный устрѣй державный, становиться Польща по сторонѣ нѣмецкѣй. Уже въ XI. столѣтїю польске лицарство (шляхта) дѣйсно захопило всю власть въ краю и положило основу до того порядку,

що пізніше розцвівся в шляхоцку Рѣчь-Посполиту, якъ се дальше побачимо. Такій ладъ в Польщѣ держався лише для того, що наро́дъ бувъ бѣдний и приголомшений, а шляхта завжди узброєна и удержувала на своєму харчѣ нѣмецкїй вѣйска. Польща розвилася в державу після взорця захѣдно-европейского и стала в супротивности до всѣхъ иншихъ Славянъ. Поляки прийняли зъ давнихъ давень засады спѣльно поступати зъ Заходомъ. Однакo то змаганє заводило ихъ нераздъ за далеко а часто и на бездорожа. Вони не розумѣли свого выключного становища, а що ще гѣрше, не розумѣють его й теперь. Польска славянська держава ставши по сторонѣ заходу, приймала вѣдъ него не тѣлько взорцѣ полїтичного ладу, обычай и права противнїй Славянству, але навѣт и мову, такъ що польскѣй народности грозила загибель.

Въ 999 р. Польскїй князь Болеславъ Хоробрий посылавъ до Риму просьбу о королѣвску корону, но папа вѣдмовивъ. Помѣгъ ему цѣсарь Нѣмецкїй; бо мимо своєи силы, нѣмецка держава не була безпечна вѣдъ Славянъ и потребувала помѣчника мѣжъ самими Славянами. Тому то цѣсарь Отонъ III, (що ему Болеславъ помагавъ противъ Славянскихъ Лютичѣвъ), прибувъ до Гіфзна 1000 р. буцѣмъ вѣдвѣдати грѣбъ св. Войцѣха и тутъ свою корону вложивъ на голову Болеслава Хороброго. Однакo папа довго ще не дававъ своєго призову на церковный обрядъ коронацїйный и Болеславъ ажъ 1024 р. приказавъ єпископамъ урочисто себе коронувати.

Нѣмецкїй цѣсарь чинивъ такъ бажалочи склонити Польского князя на свѣй бѣкъ, що бъ забезпечити себе вѣдъ Славянъ надъ Одрою и Лабою. Съ короною давъ вѣнъ Болеславу право воювати и забирати захѣднихъ Славянъ та навертати ихъ в латинство. И такъ Болеславъ разомъ зъ Нѣмцями пѣдбивавъ Славянъ. Такимъ робѣмъ прийняла Польща поручене служити Нѣмеччинѣ и Римови и те поручене сповняє по нынѣшнїй день.

Польща всунена клиномъ в середину Славянъ и по нынѣ вѣдзначається вѣдчуженємъ вѣдъ Славянської справи и вѣ тѣмъ кривється причина єи слабости и непопулярности мѣжъ цѣлою Славянщиною. Вѣ тѣмъ именно початокъ того злого, що мовѣбы червона нитка переходить скрѣзь всю Польску

исторію и стало причиною спершу росту Польщѣ а опбеля
ви упадку.

Польща не зрозумѣла свого становища хоронити захо́-
днихъ Славянѣ вѣдѣ знѣмченя а замѣсть опоры стала имѣ
ворогомѣ. Наслѣдкомѣ сеи историчнои похѣбки було дальше
нѣмчене и вѣ конецѣ упадокѣ Польщи.

II.

Русѣ и Польща граничили мѣжъ собою и жили собѣ по
сусѣдски. Билися и мирили, воювали и браталися, якѣ се зви-
чайно тодѣ бывало мѣжъ сусѣдами. Мы вѣ те входити не ста-
немо. Зачнемо ажѣ съ того часу, коли Русѣ та Польща стали
ближше зѣ собою стыкатися, коли рѣжниця поглядѣвъ и вѣрѣ
стала бѣльше виявлятися.

Вѣ 1336 р. умерѣ Юрїй II., Данилѣвъ праправнукѣ, оста-
тнїй князь Галицко-рускїй зѣ роду Романовичѣвъ. Не бажаючи
пѣддатися Татарамѣ, Галичане разомѣ зѣ Волянськими Руси-
нами признали своимѣ княземѣ свояка по жѣнцѣ цокѣйного
Юрїя, Болеслава Тройденевича, сына Мазовецкого князя. Болес-
лавѣ бувѣ вихованный вѣ рускѣй вѣрѣ, но зѣставши Галицко-
рускимѣ княземѣ, переходить на латиньство и силуѣ до него
Галичанѣ. Наслѣдкомѣ такого апостольства вѣ три роки свого
князѣваня (пѣсля польскихѣ историкѣвъ Длугоша, Анонїма Гне-
зненського и др.) его стронли. По смерти Болеслава Тройде-
новича Польскїй король Казимирѣ III. правомѣ сильнѣшого
входити вѣ Галицку Русѣ, облягаѣ Львѣвъ и зѣ добутокѣмѣ вер-
таѣ до Кракова. Побачивши слаббѣсть Руского народу, загадуѣ
вѣнѣ завоювати Червону Русѣ (Галичину) и явившися зѣ но-
выми силами, займаѣ землѣ: Перемыску, Сянѣцку и Любачѣв-
ску. Галичане згаджаються пѣддати Казимирови, але пѣдѣ тою
умовою, що бѣ не тыкавъ и не змѣнявъ ихѣ Руской вѣрѣ и на-
родности. Казимирѣ обѣцявъ не втиркатися нѣ до вѣрѣ, нѣ до
ихѣ народности, але опбеля захооченїй своею силою, ставѣ
переслѣдувати ихѣ за вѣру, тиснути духовеньство Славянське
и церкви заберати на латинськїй костелы.

И такѣ польска полїтика вже вѣ XIV в. одяглася вѣ
рясу. Поляки дѣйсно побѣдили, а однако имѣ не вдалося зѣл-
ляти оба народы вѣ одно тѣло. Наслѣдкомѣ такого навороту

була домашня війна. Польскій историкъ Морачевскій говорить: „Лише п'якчменныхъ людей не болить понижене ихъ релігій и народности и ддятого Перемыскій князь Данико умовився зъ Даниломъ Острожекимъ и призвали Татаръ на помѣчь“. За давныхъ часѣвъ Польша була абсолютною монархією. Правда, при Болеславѣ Хоробрѣмъ выстунае лицарство (шляхта) вже яко вѣддѣльный станъ, але сеи король умѣвъ его ще въ рукахъ держати. Але пѣдъ часѣвъ Болеслава III (ум. 1139 р.) держава польска розпалася на пайки мѣжъ его потомками и значене монарха все бѣльше падае а лицарство съ той поры все бѣльше росте. Правда, пѣсля вѣдъ Болеслава III, установленій бувъ сеніоратъ се бѣ то право старѣйшинства за Краковскимъ княземъ, але въ внутрѣшній управѣ своєї пайки кождей молодшій князь вважавъ себе незалежнимъ и сидувалел конче во вѣсѣмъ зрѣвнятися съ Краковскимъ княземъ. То було причиною взаимнои зависти, розладу и чимъ разъ бѣльшого ослабленя монархічної власти.

Краковскій князь бажае своѣй власти вернути давній блескъ, але и молодшій князѣ хочуть зрѣвняти зъ ними свое значене та не годнѣ безъ помочи сильныхъ панѣвъ. Ддятого на ихъ корысть роблять князѣ рѣжнѣ уступки, звѣльняють вѣдъ багато повинностей а навѣтъ вѣдъ вѣсѣхъ податкѣвъ, черезъ що той тягаръ падае на народѣ. Позвляють панамъ збирати зъ народу чиншѣ, цло и мыта, звѣльняють ихъ вѣдъ направи дорѣгъ та замкѣвъ державныхъ, позвляють ставити власнѣ замки, увѣльняють ихъ съ пѣдъ судовою власти и т. д. Тѣ и иншѣ вынятковѣ права званѣ привилеями, пѣдѣймаючи значене панѣвъ, понижали въ рѣвнѣй мѣрѣ народѣ и съ часѣмъ все бѣльше та бѣльше обезсиляли корѣвѣку власть. Ще тяжшій тягаръ спавъ на край, коли тѣ привилеѣ признано енадковыми.

Съ того часу шляхта стремѣла до чимъ разъ бѣльшой власти зъ своихъ посѣлостяхъ а при Казимирѣ Великомъ доходить до великого значеня. Законъ Нѣмецкихъ лицарѣвъ жадавъ, що бѣ заключеній въ Калѣнѣ мирѣ (1343 р.), окупленій великими жертвами зо стороны польскою, потвердили не тѣлько король, але и шляхта. Съ того часу шляхта пѣдѣймае голову, власть праводавча, рѣшене державныхъ справъ переходить въ еи руки. Перевага шляхты наибѣльше двигнулае тодѣ, коли Казимиръ, не маючи дѣтей, бажавъ по своѣй смерти записнити

троць своему вестрѣциви Людвигови, королеви Угорскому. Се могло статися лише за згодою шляхты, а таку згоду треба було конче окунути новыми свободами. Людвиць вступавши на польскій тронъ мусѣвъ не тѣлько потвердити тѣ свободы, але ще и ихъ розширити. Що бѣ залагодити другихъ, що такожъ собѣ право до польскон короны приневоювали, робить Людвиць уступки, а имено одному зъ нихъ Владислави Ополюскому уступає король въ удѣльну власть Галицку Русь, що зо 12 лѣтъ оставала пѣтъ нимъ.

Людвиць вступивши на тронъ польскій обѣцявъ Полякамъ, що поверне назадъ Польщѣ и всѣ потрачені землѣ, але обѣця прилучивъ ще Червоу Русь (Галичину) до Угорщины, такъ що его дочка Ядвига, ставши Польскою королевою, мусѣла силою Угорскѣ залогити зъ вѣден выганяти. За Владислава Ополюского поставивъ Людвиць на Русѣ трехъ латиньскыхъ біскупѣвъ: Перемыского, Холмского и Володимирского а надъ ними Галицкого архибіскупа. Постанова латиньскыхъ біскупѣвъ замѣсть рускихъ выклікала нарѣканє и невдоволенє мѣжь Галицкими Русинами а разомъ зъ другими подобными дѣлами польского уряду громадла причины до збройного вѣдиору на схѣднихъ границяхъ Польщи. Настѣдкомъ того накучилися Владислави Ополюскому тѣ тяглі бурѣ въ краю, вѣтъ покипувъ Галицку Русь а Людвиць здучивъ єѣ зъ Угорщиною. Людвиць не маючи синовѣв бажавъ дочкѣ своѣй забезпечити корону польску. Те выхѣснувала шляхта зновъ задля розширення своихъ правъ. Зъ сего часу (1374 р.) Польща стається державою селекціною (выборчою) и хочъ завѣгди выбирался найблизшій свояки корольскѣ, то все таки зависѣли вони вѣдъ выборѣвъ и мусѣли завѣгди выкуплятися новыми привилеями.

Такъ зразу вѣины зъ Нѣмцями, дробленє удѣловѣв и суперечки мѣжь удѣльными князями, обѣця вымиранє мужескихъ потомковѣв и частѣв безкорольства увѣчили привилеѣвъ шляхты и давали їмъ способы до побѣльшеня тыхъ привилеѣвъ, поки въ конецъ Польска Рѣчь-Посполита не вчинилася чисто шляхоцкимъ урядомъ зъ буцѣмъ-королемъ на чолѣ.

При Ядвигѣ (1384 р.) грозила Польщѣ буря зъ усѣхъ бокѣвъ, вѣдъ Чехѣвъ, Нѣмецкого лицарства (закону), Угрѣвъ и Литовцѣвъ. Мусѣла десь конче опертися и боронитися; а коли Великій князь Литовскій Ягайло захотѣвъ женитися зъ Ядвигѣ

гою, зрозумѣли Поляки, що найлучшою обороною для нихъ буде злученє Польщи зъ Великимъ князѣвствомъ Литовскимъ.

III.

Польша и Русь вступаячи пѣдъ власть одного князя мали становити одно политичне тѣло, отже жъ треба розважити чимъ рѣжнилися тѣ оба народы.

Правда, Русь и Польша говорятъ Славянскою мовою. Но вона инакша у Русинѣвъ а инакша у Полякѣвъ, бо розвиваленя инакшимъ ладомъ. Такимъ чиномъ оба народы рѣжняются не лише звичаями и обычаями, але й мовою, письмомъ и обрядомъ церковнымъ. Однимъ словомъ тѣ двѣ Славянскѣ вѣти стають двома окремими народами.

Першу вѣдзнаку вчинила рѣжниця мѣжъ обрядомъ грецкимъ и латинскимъ, особливо коли наступивъ роздѣлъ загальнои Церкви на Схѣдну и Захѣдну (869 р.).

Кромѣ сей рѣжницѣ були ще другѣ, именно въ державномъ ладѣ и суспѣльномъ. Мы вже выше говорили, що за для **высшовой** боротьбы зъ Нѣмцями наступивъ въ Польшѣ подѣлъ народу на два станы: военный и рѣльничѣй. Въ нагороду за оборону краю надѣлювано лицарѣвъ всѣлякими выгодами та вѣдзнаками. Такъ и. пр. провѣдъ надѣ вѣддѣлами военными, верховну управу надѣ замками, повѣтами и цѣлыми удѣлами (землями) поручавъ король хороброму лицареву, именуючи его начальникомъ, каштеляномъ, воеводою, старостою або обдаровуючи майномъ и т. д. Все те пѣдносило значене лицаря и вывѣшало его по надѣ рѣвноправного колись кметя. Пильнуючи военного ремесла, вѣдвыкавъ вѣнъ чимъ разъ бѣльше вѣдъ працѣ коло рѣлъ а повернувши съ походу вважавъ тяжку працю коло землѣ за рѣчь негѣдну своей военной чести. Польске лицарство (шляхта) добувши перевагу въ краю, мимо, безперестанныхъ бѣвъ зъ Нѣмцями, череймае вѣдъ нихъ нѣмецкѣй погляды о нерѣвности стаянѣвъ, бо то лише вилывъ его въ краю помнажае и сей нѣмецкѣй ладъ есть для него выгѣдный. На ладъ отже нѣмецкѣй поселявъ вѣнъ и полоненикѣвъ военныхъ на своѣй землѣ, бо вони мали ему землю управляти и на него робити.

И такъ военный полонникъ бувъ першою чужою появою, що нарушувала старославянську рѣвнѣсть. Поселене его на грунтъ лицарскѣмъ готовило таку долю и бѣднѣйшимъ кметямъ, подобну долѣ тыхъ Славянъ, що ихъ Нѣмцѣ завоювали. Установѣ такѣй ще бѣльше помѣгъ надѣль шляхты правомъ снабщины, що вѣдѣвало мешканцѣвъ сѣльскихъ се бѣ то рѣльникѣвъ (хлѣборобѣвъ) на ласку и не ласку властивця, особливо съ той поры, коли шляхта набула вѣдъ королѣвъ право суду въ своихъ оселяхъ надѣ кметями. Збройному лицарству (шляхтѣ) несли громады податки припасами и пѣдводами а кромѣ того працювали коло укрѣпленя замкѣвъ, що становили оборону краву.

Всѣ тѣ даремщины съ часомъ перемѣнилися на повинности вже не проти самого короля а проти лицарства (шляхты). Коли спершу кметь плативъ податки лише до королѣвской касы, опѣсля плативъ вѣнѣ замѣсть сего панови чиншъ за землю. Съ часу Кошицкого збѣвду (1374 р.) платять вже хлопцы панамъ чиншъ за землю и другѣ дачки. Паны единѣ судѣвъ хлопскѣй, могли тѣ чиншъ, дачки и повинности збѣльшувати або змѣнювати на роботизну, могли грунтъ одному вѣдобрати а другому надати пѣсля волѣ свои, або якъ хто бѣльше панови заплативъ. Не дивниця отже, що чиншовый ладъ змѣнюався поволѣ на панщину и права кметя нѣвечено ще бѣльше. Коли жь наконецъ (поборовыми унѣверсалами 1511, 1520 и 1531 р.) постановлено, що бѣ панъ по половинѣ съ кметями плативъ „ланове“, то паны казали, що рѣчь буде зовсѣмъ справедлива, що бѣ имѣ кметѣ, за ту плату половину ланового вѣдробляли роботами. Съ того часу число робочихъ днѣвъ росте таи росте, вымоги панщизнянѣй збѣльшаються, поки 1520 р. еѣ загально не заведено.

Зъ разу нарѣдъ находивъ ще оборону въ особѣ короля та и у духовенства. Ще Казимиръ Великий слѣдивъ за тымъ, щобъ робочого народу не гнетено роботами, за що дѣсталась ему назва „хлопскѣй король“. Пѣсля права Казимирового, нарѣдъ дѣстававъ многѣ малѣ пайки землѣ, зъ мѣрными податками. Одняко всѣлякѣй такѣй перегороды не могли остатися передѣ самоволею шляхты, що дбала лише за свои права таи мусили вѣи служити всѣ суды и власти. Зигмунтъ Старый, король Польскѣй (1506—1548) довго противився въ масткахъ

королівських статутів з 1520 р. цѣлотыжневон паньщины, такожъ и Польскій король Зигмунтъ-Августъ (1548—1572) де лише мѡгъ змѣчавъ робочій днѣ зъ лану. По королѣвекъ власть малѣла а кметѣ (хлопы) не мали обороны.

Коли монархічна власть королѣвекъ уступила свои права шляхтѣ, доля пѡдданныхъ рѣшилася и вони найшлися въ повидѣи залежности вѡдѣ панѡвѣ, що чимъ боршѣи старалися выняти хлона съ пѡдѣ всякого права а замѣсть права була паньска воля. Наслѣдкомъ сего втѣкали хлопы. Часто лучалося, що хлопѣ, не годенѣ вы ловити вѣсѣхъ паньщизняныхъ выгадѡвѣ и накучивши собѣ еѣ, покидавѣ свое убоге село и въ другѡмѣ двѣци у другого, буцѣмѣ лучшого пана, шукавѣ лучшон долѣ.

Людибѡсть захѡдныхъ краѣвѣ Польскон Рѣчи-Посполитон переносилася на Схѡдѣ въ плѡднѣи стороны Червонон Руен, Подѡля и Украины, де посѣдачѣ спустошенихъ вѡйнами земель давали поселенцямъ лѣпшѣи выгоды и свободы. Зѣ вѡден убутокѣ робочихъ силѣ а заразомѣ и хлонскихъ земель а при тѡмѣ побѡльшалася вольнѣи вѡдѣ податку землѣ и недостатокѣ робочихъ рукѣ, и наслѣдкомъ сего побѡльшуванѣ робочихъ днѣвѣ.

Щѣ Виеліцкѣи статутѣ 1347 р. буцѣмѣ занобѣгаючи опустошеню маеткѡвѣ черезъ переселенѣ хлопѡвѣ, ограничуѣ особнѣту волю ихѣ прикрѣпляючи хлопѡвѣ до грунту и хлопы вже въ XIV. в. тратяѣ право вольного переходу зѣ мѣсця на мѣсце. Пѡсля конетитуціи Кракѡвекон соѣму 1543 р. втѣкача хлона нѣхто не смѣвѣ приняти або выкупити за нѣякѣи грошѣ. Его мусѣлося вѡдѣставити до своего пана разомѣ зѣ его родною и зѣ усѣмн забраными рѣчамн, а кождѣи, що прѣймавѣ такого втѣкача, плативѣ кару. Устали рѡвнымѣ чиномѣ и вѡльнѣи сельскѣи громады и потонули въ рукахѣ великихъ панѡвѣ. Треба однакѣ признати, що не самѣи Поляки вынайшли неволю, но годѣ и не признати, що на Захѡдѣ зѣ неволѣ выйшла воля а въ Польщѣ волю замѣнили неволю.

Однако нѣмецкѣи аристократичнѣи погляды не могли „вѣсѣ“ вкоренитися въ Польщѣ. Вѡдѣдѣлюючися вѡдѣ народу, польске лицарство (шляхта) шильно бачило, щѡбѣ нѣхто зѣ шляхты не прѣсвоювавѣ собѣ бѡльшихъ свободѣ та выгѡдѣ по надѣ, другихъ. Отже шляхта тѡлько помѣжѣ собою заховала Старо-славянську рѡвнѡсть а тѣи нѣмецкѣи аристократичнѣи погляды вѡдносила до невоѣншон части народу. Такимѣ чиномѣ Польща

зложилаєя въ такій державній ладъ, якому польскіі историки дають назву „шляхоцкон демократіи“.

Чимъ дальшь на передъ, тымъ бѣльшь шляхоцка гордѣсть збѣльшуєтьєя. Выроблюєтьєя поглядъ, що самъ рѣдь творить способнымъ до вживаня правъ и звѣльняє вѣдь всякихъ повинностей. Съ той поры не лише военна слава, але навѣть выдумуваніі роскоши мали вызначати шляхту вѣдь народъ.

И такъ характеристичными ознаками въ Польщѣ були: рѣвнѣсть мѣжь шляхтою, повне обмеженє власти выборного короля и безусловне панованє шляхтича надъ пѣдданнымъ народомъ.

Теперь звернѣмся до Руси.

Туть були князѣ и пѣдвластна имъ дружина. До князѣвъ належавъ найвысшій судъ и разомъ зъ дружиною хоронили край вѣдь напасти. Тому на Руси утворилаєя держава, що не була королѣвствомъ а звязкомъ багато князѣвствъ, де перевагу мавъ загалъ хлѣборобного народу надъ властю князя и неразь лучалоєя, що князь мимо своєи волѣ мусѣвъ вѣкати або зрѣкатися своєго престолу, скоро не подобавєя загалови.

На Руси бувъ зовсѣмъ инакшій ладъ, демократичный, а въ Польщѣ аристократичный. Тѣ признаки вызначують ще по нынѣ Поляка вѣдь Русина и по нынѣ годѣ знайти мѣжь Поляками дѣйєного демократа.

На Руси не було рѣжницѣ мѣжь правами земекими а мѣскими. Вѣь були вѣльній и кожда громада мала своихъ выбранныхъ заступникѣвъ. Мѣжь князями бувъ старшій, великій князь; єго мали єлухати молодшій, удѣльній князь. Однако не вѣь вони єлухали Великого князя Кієвєкого и не одинѣ зъ нихъ бажавъ стати великимъ княземъ, хочъ не мавъ до того жадного права. Съ того выходять усобицѣ и вѣишы и цѣдь проводомъ тыхъ князѣвъ Русины вєтають єупроти Русинѣвъ. Воля князѣвъ грозила а декуды нарушувала рускїі права громадєкїі; бо хто не послухавъ князя, єлухавъ митрополїта и єго поцѣвъ, що на єпособѣ византийскїі, старалиєя релїгїєю нахилювати кожду єпокобру голову до князѣвєкон волѣ. Съ причинь такого розладу роздроблена Русь не годна була єильно вѣдперати напастей. Въ такїі часѣ вєрдлиєя зъ Азїи Татарє и поблиди князѣвъ и ихъ дружину. Правда по Татарєкѣмъ погромѣ вѣє було обложено тяжкими податками, но кромѣ дачокъ, що ихъ зби-

рали Татарскій баскаки, не знали Русины нѣякого обмеженя, бо баскаки не мѣшалися до внутрѣшнѣи рускои управы, не на-рушували ей політичного ладу, але такъ якъ перше Русею правили потомки князя Володимира. Рускои вѣры вони такожъ не тыкали а Татарскій ханы звѣльнили руске духовенство вѣдъ „поголовщины“ и церковне майно не дѣзнавало нѣякой кривды. Пригноблене за Рускихъ князѣвъ громадске право зновъ пѣд-нялось и на стѣлько скрѣпилося, що опѣсля здужало вже дати вѣдиору кождѣи силѣ. На тѣмъ правѣ опирається вся исторія нашего народу и на нѣмъ мусить стояти и его будучина.

Свѣтскій люде спѣльно зъ духовными выбирали духовныхъ на приходникѣвъ, архімандритѣвъ та й епископѣвъ а всѣ важній церковній дѣла рѣшалися спѣльно на церковныхъ соборахъ (вѣ-чяхъ). Такъ отже татарскою неволею стала руска церква не зброєю вѣ князѣвскѣи руцѣ, а спѣльнымъ народнымъ добромъ.

Коли Татаре подѣлилися на кѣлька ордѣ и ослабли, тодѣ Литва пѣдчинила пѣдъ свою власть всю Руску землю вѣдъ Нѣ-мана до Чорного Моря. Сѣ того часу Литовске князѣвство складалося, зъ малою выемкою, сѣ чисто Рускихъ земель. Кромѣ того мѣжь Москвою, Польщею та Турцією простіралися безкраѣ, пусті стени, такъ що жадна зъ нихъ не знала, де би границѣ кѣнчатся. Червона Русь (Галичина) належала до Польщи.

Литва була краємъ малолюднымъ, не просвѣченнымъ, тому то пѣддалася впливови рускои просвѣты, що до мовы, вѣры и звичаѣвъ. Русины поселившися мѣжь Литовцями, внесли тамъ свою мову и просвѣту такъ, що сѣ часомъ Литва добровѣльно говорила, писала й молилася по руски. Руска мова панувала на дворѣ Великихъ Литовскихъ князѣвъ и вѣ усѣхъ урядахъ. Литва трохи не зовсѣмъ зникла мѣжь Русинами и цѣлый край вѣдъ Нѣмана по Чорне море ставъ рускимъ.

Зовсѣмъ инакше дѣялося вѣ Польщѣ. Сюды не сягали загоны Татарскій и не здушили тои силы гордой та зарозумѣ-лой, що зневажала первѣстне громадско-славянське право. Та-кою силою вѣ Польщѣ були паны, богата шляхта, що пѣсля своєї вподобы и волѣ постуцала зъ громадами. Польскій ко-ролѣ, якъ мы вже бачили, замѣчаючи перевагу шляхты надъ народомъ, обставали спершу за народомъ и до якогось часу не давали его пѣдъ паньску власть. Паны зновъ добивалися

того, щобъ въ Польскій землѣ не було иншої волѣ и иншого права якъ паньске. Тую волю и те право розширила шляхта и на Червону Русь.

Якъ въ Польщѣ шляхта, такъ само було боярство на Руси. За часѣвъ удѣльныхъ Рускихъ князѣвъ, мавъ князь свою дружину. Зъ нею вѣнъ радивъ, судивъ и воювавъ. То були бояре. Въ Литовскій Руси иначе склалося. Великій князь Литовскій, уважаючи всю землю за свою выключну власнѣсть, роздавали еѣ леннымъ правомъ то бѣльшими то меншими пайками меншимъ князямъ Литовскимъ и Рускимъ, а меншими пайками землянамъ, — потомкамъ князѣвскихъ дружинъ, або лицарямъ Литовскимъ и чужимъ, що були у нихъ на военнѣй службѣ. Наконецъ роздавали землю бѣльшимъ громадамъ мѣскимъ и сельскимъ або й вѣльнымъ рѣльникамъ пѣдъ одною незмѣнною вымогою военной службы, пѣсля великости одержаної пайки. Такъ само й меншій князь роздавали съ тыми самими вымогами землю землянамъ и боярамъ. Такимъ чиномъ лицарскій станъ въ Великомъ князѣвствѣ Литовскомъ представлявъ цѣлу чергу ленникѣвъ, що менше або бѣльше були залежнѣй оденъ вѣдъ другого и стояли на рѣжныхъ ступняхъ залежности до центральної власти.

Но тая форма февдальна не була установлена мѣжь боярами а пѣддаными. Коли бо высшій версты, чи то правомъ свого роду, чи значенемъ, чи багатствомъ, рѣвнялися трохи не зъ Великимъ княземъ, такъ зновъ низшій версты боярскій незаметно зливалися зъ вѣльными рѣльниками и мѣщанами. Вѣдносини Литовского военного стану до рѣльничого були иншій, якъ въ Польщѣ. Пѣдданій Великої князѣвства Литовского не були такі пригнобленій всякими правными постановами, якъ въ Польщѣ.

Знаемо зъ исторіи, що за часѣвъ удѣльныхъ князѣвъ на Руси хлопы не були власностю панѣвъ вразъ зъ землею. Творили вони станъ вѣльныхъ хлѣборобѣвъ, а що найменше мали право вѣльного переходу зъ мѣсця на мѣсце, якъ се имъ було до вподобы. Такій ладъ задержався и за Татарчины.

Литовско-руска аристокрація сама не давно постала и не мала ще часу виробитися на окремый станъ. Єи вѣдносини до пѣдданныхъ ажъ до часу выдана Литовского статуту (1530 р.) не були ще означеній правами и укладалися пѣдъ впливомъ

обычаївъ, переказівъ або мѣсцевыхъ умовъ. Після первѣстного Литовского статуту князьвскій підданий и боярскій були вольніи вѣдъ поголовщини и другихъ данинъ, вынявши работы коло укрьпленыхъ замкѣвъ, поправки дорѣгъ та мостѣвъ. Загаломъ до самой Люблинскон уніи (1569 р.) положене народу въ Великомъ князьвствѣ Литѣвскомъ було вольне.

Зъ усѣхъ категорій Литовско-русского підданства одна тѣлько невольна челядь, набрана зъ военныхъ полоненикѣвъ, була въ такѣмъ безправнѣмъ положеню, яке тяготѣло въ Польщѣ надъ цѣлою масою хлѣборобного народу. Дперва після Люблинскон уніи за шѣтьдесятилѣтній протягъ часу змѣнювано Литовскій статутъ, а все въ некорысть підданныхъ, поки не зрѣвняно ихъ зовеѣмъ съ польскими хлопами.

Порѣвнявши Литовско-рускій ладъ съ Польскимъ, видимо на Литвѣ, кромѣ рѣжнищъ обрядовѣи, ще й тѣ:

1. Необмеженѣсть власти монаршои, що була спадкова.
2. Перѣвнѣсть мѣжъ боярами.
3. Бракъ границъ мѣжъ низшими боярами а самымъ вольнымъ народомъ.

Такіи були вѣдзнаки мѣжъ Польцею а Литвою въ хвилѣ получения ихъ вѣдъ властю одного пана. Вони поясняютъ намъ, чому вѣдъ часу вѣтунѣния на польскій тронъ Литовского князя Ягайла въ 1385 р. потрібно було цѣлыхъ 183 роки на подго-товлене Люблинскон уніи.

Поляки, якъ мы вже бачили, усвоили собѣ цивілізацію захѣдну, — а вѣра, наука и штука зайшла на Русь изъ Сходу вѣдъ Грекѣвъ, що тодѣ стояли въ самѣмъ цвѣтѣ высокои про-свѣты. Такъ рѣжнородий впливы на розвѣи Русинѣвъ а розвѣи Полякѣвъ щоразъ збѣльшували початковѣи рѣжнищъ въ погля-дахъ и змаганяхъ обохъ народѣвъ. Щѣбъ ихъ до кушы звести, треба було конче вѣс тѣ рѣжнищъ усунути або хочъ сякъ-такъ зрѣвняти.

IV.

Поляки носадивши на польскій тронъ Ягайла (1386. р) побачили, що роздроблена Русь держитъся сама собою єдностю вѣры таи думали, що пановане ихъ надъ Литвою таи Русю не буде певне, поки Литовско-рускій народъ буде такою самою вѣру

визнавати, якъ Русь Московска. Найдѣлшимъ способомъ до злученя Польскаго народу зъ Рускимъ (до чого змагали вѣв уини: Городельска 1413 р., Люблинска р. 1569 и Берестейска р. 1596.) вважано польске (латиньске) духовенство, замѣну рускон вѣры на латиньску, бо еѣ Польша визнавала. Загалне отже розширене латиньского обряду на Русь выдалося Полякамъ и ихъ духовенству найдѣлшимъ способомъ, пѣрвати звязъ мѣжъ Полудневою Русю се бѣ то Украинцями-Русинами а Пѣвночною се бѣ то Росіянами або Москалями.

Ягайло, сынъ Ольгердѣвъ и православной княгини Юліяны Тверской, хрещеный бувъ пѣсля руского обряду и названый Яковомъ. Но на бажане Полякѣвъ дався ще разъ охрестити пѣсля латиньского обряду, принявъ имя Владислава, обѣцявъ прилучити до Польши Литву и Русь и наклонити ихъ до латиньства. За Ягайла выступае те змагане латинизації далеко выразнѣше и теперь стыкаються два собѣ противнѣ напрями: польскій-аристократичный и демократичный-рускій и починають зъ собою вѣскову боротьбу.

Заразъ пѣсля коронації посѣлшывъ Ягайло на Литву хрестити погань, а коли ихъ не стало (пѣсля слѣвъ польскаго историка Шайнохи „Ягайло и Ядвига“ ихъ було вѣсго 30 тысячъ, а вѣв иншѣ були христіянами руского обряду), старался и православныхъ мешканцѣвъ другимъ наворотомъ хрестити пѣсля латиньского обряду. Въ Литвѣ зъ давна христіянска пропаганда заходила зъ двохъ бокѣвъ: Латиньского Заходу и Руского Сходу. Литовскій князь не боронили нѣв снмъ, нѣв тымъ проповѣдникамъ. По тяжкѣ вѣины зъ Нѣмцями, що огнемъ и мечемъ ширили христіянство, не прихильовали Литовцѣвъ до латиньства. Далекое лекше прѣймалося христіянство пѣсля руского обряду тымъ борше, що бѣльша часть Литовскихъ земель становили Рускѣ землѣ.

Бажаючи дати перевагу латиньству, розпоряджуе Ягайло, що лише шляхтичѣ Великого князѣвства Литовского, належнѣ до римской церкви можуть мати рѣвнѣ права съ шляхтою польскою, заказуе дружитися латинникамъ зъ рускими (православными) и не допускае ихъ до нѣякон службы въ державѣ. Вертаючи въ Польшу настановляе своимъ намѣетникомъ на Литвѣ своего брата Скиргайла въ р. 1387.

Глибоко понижені православні Великого Литовського князівства звертаються до природного Ягайлового брата, Витовта, що таївся у Прусаків. Витовт являється съ Прусскимъ лицарствомъ и облягає Вильну. Втомленийъ вѣною Ягайло, згоджується вѣдступити Литву Витовтови съ титуломъ Великого князя въ р. 1392. При тѣмъ однако обов'язалися Поляки и Литовцѣ радитися спѣльно про вибѣръ володаря, не зачинати вѣны однихъ проти другихъ и звѣдитися въ справахъ обопѣльного добра. Тодѣ показалося ясно, яке важне значенє мало то сполученє Литвы и Руси съ Польщею, бо тѣлько спѣльными силами вдалося имѣ побити Нѣмецкихъ хрестоносцѣвъ (Прусакѣвъ) пѣдѣ Гринвальдомъ (Дубровномъ) въ 1410 р. и задержати на многі лѣта нѣмецкій такъ званий: „Drang nach Osten“.

Часто зсылаються на Городельську угоду 1413 р. бѣцѣмъ то нею запевняються рускому боярству тѣ самі права и привилеѣ, які мала польска шляхта. Но за все те лучше свѣдѣчать отей артикулы унїи съ 1413 р.

1. Литовскимъ латиньскимъ костеламъ забезпечуемо вѣльности польскихъ костелѣвъ.

2. Шляхта и бояре латиньскои вѣры допускаються до гербѣвъ польскои шляхты, дѣлять зѣ нею привилеѣ и вѣльности.

3. Дочокъ своихъ обов'язуються вѣддавати лише за латинникѣвъ.

4. Кождый достойникъ або якій будь земскій урядникъ мусить бути латинникомъ, а королѣвскі добра (королѣвщины) можуть вѣддаватися тѣлько латинникамъ.

Права и привилеѣ дані Литовцямъ ставили яко конечну вымогу належнѣсть до латиньскои церкви и вѣдеували Русинѣвъ „шизматикѣвъ“. Тому то вѣдкликуватися на Городельську унїю значить те саме, що казати Русинамъ: зрѣбѣться латинниками (Поляками), ничою унїи зѣ вами й не може бути.

Витѣвъ хочь самъ бувъ латинникомъ не гонивъ рускои вѣры. Вѣнъ загадавъ зѣ Литвы и Руси вчинити окрему державу для себе, але Поляки єму перешкодили.

По Витовтовѣи смерті (1430 р.) ставъ Великимъ княземъ Литовскимъ Свидригайло, що спрїявъ православнымъ. Но Поляки вчинили змову и посадили на его мѣсце Зигмунта Кейстутовича, ревного латинника. Вѣнъ документомъ съ 15. жовтня 1432 признає себе пѣдвластнымъ Ягайловымъ, забезпечує

по своїй головѣ вернути Литву королеви або єго наслѣдникамъ и зрѣкається своихъ правъ до Подѣля, Луцка, Володимира, Городла, Ратна, Одеська и Лопатина, яко приналежныхъ до Польщи. Легко думкою розбрати сильну прихильність Полякѣвъ до Литовскои Руси — вони лили до Руси, якъ пчолы до меду. Зигмунта вбили Русины за переслѣдованє вѣры.

Въ Червоної Руси вѣдбиравъ Ягайло рускїи церкви, обертавъ ихъ въ костелы, и пр. въ Перемышль, будовавъ на Руси костелы, надѣлявъ ихъ добрами, роздававъ латинникамъ землѣ и уряды, основувавъ на Руси мѣста и села, населюючи ихъ Поляками и надаючи имъ привилеѣ. Тодѣ-то появилосѣ на Руси такъ зване право Магдебурске, що надавало розмантїи цѣльги, вводило самоуправу а заразомъ подѣля мѣськихъ купцѣвъ и ремѣшникѣвъ на цехи. Тїи права надавано особливо новымъ мѣстамъ, заселенымъ латинниками. Такимъ чинномъ дѣлилися мешканцѣ заходнои Руси на привилеѣваныхъ и непривилеѣваныхъ. Тыми останними були православнїи споконвѣчнїи мешканцѣ Рускои землѣ.

Бачивши свои права здохтанїи, зббраласѣ руска шляхта до Львова, де пробувавъ Ягайло, и просила єго, понехати переслѣдованє рускои церкви и силованє до латиньства. Передѣ лицемъ рускои шляхты обѣцявъ король Ягайло не цуетошити Рускихъ церковь и не силовати Русинѣвъ до латиньства. Та мимо сєго виключувано ихъ вѣдѣ урядѣвъ. За часѣвъ побуту Ягайлового у Львовѣ Малопольскїи наны дѣстали просторїи наданя на Рускїи землї: такъ Яєько єъ Таринова дѣставъ урядъ намѣтника Руского разомъ зъ великими добрами, Снитко зъ Мельштына Самбѣрскїи округъ, Петро Калита—Дубецко, Тарло зъ Щекаревичъ — Стрийскїи округъ и т. д., Мазовецкїи князь Белжу землю а Дмитро Горайскїи—Холмеку. Заразомъ выгонювано Русинѣвъ вѣьлякими ключками зъ своихъ дѣбрѣ, а добра тїи забираю. Такъ и пр. вѣьхъ Русинѣвъ, що не бажали своимъ коштомъ помагати Нѣмецкому цѣсарєви противъ Туркѣвъ, приказавъ Ягайло заперти въ темницю а добра ихъ забрано. Те саме дѣялося и цѣзнїише цѣдѣ розмантыми позорами. Багато рускои шляхты забрала въ неволю Татарє въ р. 1438 и 1456, но ще бѣльше погнбло єи у вѣйнахъ єъ Турками и Татарами.

Навіть зрады допускалися на Русинахъ. Такъ при Казимирѣ IV. польска шляхта запросила руску на раду до Перемшля, тамъ еѣ увязнили и поубивали. Не диво отже, що помѣжь рускою шляхтою, коли одна погнула на вѣйнахъ а друга збѣдиѣла, знайшлося багато духомъ слабыхъ людей, що прийняли латиньство за дѣя обезпеченя житя и майна. Такимъ чиномъ заселювалася Червона Русь польскою шляхтою.

Мы вже згадували, що ще за Владислава Опольского основано на Червонѣй Руси чотыре латиньскѣй бѣскупства дѣя латинникѣвъ, якихъ тамъ ще не було. Колижь за Ягайла опорожнилась Галицко-Руска митрополія въ 1414 р., тодѣ не дали Русинамъ жадного епископа ажъ до 1539 р. За той часъ перейшли митрополіѣй добра въ руки чужихъ, свѣтекыхъ людей, котрымъ Галицкѣй старосты повѣрювали навѣтъ судъ надъ рускимъ духовенствомъ. Трохи по трохи ополячене захватило все значнѣйшій версты Руского народу и майже выключно самѣй лише селяне удержували батькѣвску вѣру, мову и звычайъ. Громадске руске право протягомъ вѣкѣвъ задержалосѣ лише въ деякихъ народныхъ звычаяхъ. Розширивши свою цивілізацію далеко вздовжь Карпатскихъ гѣръ, ажъ по Покуте, задумала Польща такъ само поступити и зъ Литовскою Русю.

Щедрый Владиславъ Ягайловичъ (1434—1444 р.), вслѣдъ за батькомъ, роздававъ на паньску просьбу, польскимъ панамъ цѣлѣй землѣ и повѣты Рускѣй съ титуломъ старостѣвъ, воеводѣвъ и т. д. За сего короля повернувъ зъ Фльорентійского церковного собору, Кіевскѣй Рускѣй митрополітъ Изидоръ, прийавши тамъ (1439 р.) унію. Поляки торжественно его пріймають надѣючися, що теперъ вдасться имъ задумане дѣло, злити два народы въ оденъ. Владиславъ грамотою зрѣвниое оба обряды въ правахъ и привилеяхъ дѣятого, що теперъ, якъ вѣпъ выразився, Схѣдна церква злучиласѣ зъ Захѣдною. Унія церкви означала тодѣ: признанѣ папы римского головою загальнои церкви, а другого значеня не мала. Унія въ змыслѣ особнои посереднои гр. кат. вѣры не була ще звѣстна. Однако и така унія не прийлася на Руси.

Литва безъ перестанку силуваласѣ зберегти свою вѣдрубнѣсть и мати своихъ власныхъ окремихъ вѣдъ Польщи Великихъ князѣвъ. Выбрано звычайно зъ еѣ вѣвъ королѣвскихъ. Поляки зновъ бажаючи злучити Литву съ Польщею, выбирали

собѣ королями Великихъ князѣвъ Литовскихъ. Такимъ чиномъ Польскій король бувъ паномъ обохъ державъ, черезъ що все бѣльшь та бѣльшь нарушувалася самоуправа Руси и Рускій народъ тративъ політичне свое значенє.

За Казимира Ягайловича остаточно улацилася на Пѣтровоцкѣмъ соймѣ 1446 р. репрезентація Польского народу се бѣ то властиво польскою шляхты, що сама одна признавала себе народомъ.

Латинскій бѣскуны, высна шляхта и мѣністры творили высшій станъ, рѣдъ выснои палаты або сенатъ. Депутаты низнои шляхты представляли низшій станъ, низшу палату. За третій станъ и споминки не було. Мѣсть було мало та и тѣ не великѣ. Мѣщаниномъ въ Польцѣ погорджувано, а сельскій народъ бувъ безправный.

Передъ соймомъ скликувано повѣтовѣ соймники, де выбрано депутатѣвъ и укладано для нихъ инструкцію, такъ що посла (депутата) порѣвнювано до мѣшка, що бере все, що въ него вкинули. Весело проходиливъ часъ на соймникахъ. Вельможнѣ панове высылали туды сотки возѣвъ зъ ѣдою та напоями, а панове братья ѣли и пили, танцовали при паньскѣй музыцѣ, але и чинили те, що вельможный панъ хотѣвъ. Нѣхто тымъ не соромився, хоть все знали, що все продаине. По скѣбченю сойму надходили реляційнѣ соймники, де послы здавали справу зъ своего послованя.

Та шляхоцка конституція творила кожного пана малымъ королемъ. Знатнѣ паны удержували по своихъ дворахъ значнѣй збройнѣй вѣдѣлы, немѣвъ королята, каждый выстунавъ немѣвъ удѣльный князь. Загаломъ паны на Украинѣ не признавали надъ собою нѣкого. Каждый паньскій двѣръ, н. пр. князя Острожского, бувъ державою въ державѣ. Такимъ чиномъ вытворився цѣлый рядъ монархій: одна съ королемъ на чолѣ, роздавцемъ королѣвцишь, звалася Рѣчь-Посполитою, — а иншѣ належали до королѣкѣвъ, що себе окружали ленниками — дробною шляхтою. Крѣмъ того кожде мѣсто надѣлене Магдебурскимъ правомъ, называлося мѣскою Рѣчь-Посполитою а навѣтъ въ соймѣ называлися Козаки Козацкою Рѣчь-Посполитою.

Длятого Польска Рѣчь-Посполита не була нѣ королѣвствомъ нѣ республікою, але була купною монархією и республікѣ, одна при другѣй, а жадна не мала права мѣшатися въ дѣла

другой. Так и пр. коли в р. 1596 уніятскій єпископы просили Польского короля Зигмунта III., щобъ нѣхто не важився обертати уніятскій церкви на латиньскій костелы, король мусивъ имъ вѣдповѣсти: „Мы се закажемо вѣ королѣвскихъ добрахъ, но сего не годнѣй заказати вѣ шляхоцкихъ“. При такихъ обставинахъ падало бѣльше та бѣльше значене короля, падавъ гнетный нарѣдъ, слабла оборона краю а сама Польша розпалася на багато дрѣбныхъ державъ, чимъ разъ меньше дбалыхъ про цѣлѣсть державы.

Такъ розвивалася при Ягайлонахъ польска конституція а съ часомъ дѣйшла до высокои силы. Самоволя шляхты не знала кѣнця-пуця. Вѣ безперестаннѣй боротьбѣ съ королѣвскою властью, трохи по трохи вѣдняла вѣ неѣ всеѣ права и присвоила собѣ. Шляхта не терпѣла жаднои власти, не лише одной особы (короля), но вѣ рѣвнои мѣрѣ не зносила еѣ, коли вона выходила зъ волѣ цѣлого народу (се бѣ то цѣлой шляхты). Реляційнѣ соймки не разъ вѣдкидали постановы сойму а першѣй лѣвшѣй повѣтъ гадавъ, що має право не поѣдаватися праву постановленому волею цѣлого народу.

Великѣй князь Литовскѣй Казимиръ Ягайловичъ, вихованный вѣ Литвѣ, любивъ сеѣ край и тому навидѣвъ своихъ Рускихъ поѣданныхъ. Уважавъ рускѣй права и звычаѣ та и такъ еѣо Русины шанували, що навѣтъ Великѣй Новгородъ нахилювався до єдности зъ Литвою. А сталося се головно за для того, що Казимиръ дипломомъ выданнымъ на Виленьскѣмъ соймѣ 1447 р. знѣвечивъ несправедливу постанову Городельского зѣѣзду и признавъ рѣвноправибѣсть обохъ народѣвъ Литовцѣвъ и Русинѣвъ безъ огляду на ихъ вѣру.

Той Казимиръ Ягайловичъ, бувши Великимъ княземъ Литовскимъ, присягавъ Литовцямъ, що не вѣддасть Полякамъ Волыня и Подѣля а навѣтъ довшѣй часъ зволькавъ, чи прияти польску корону, чи нѣ. Та на останку, ставши Польскимъ королемъ, 1476 р. зводитъ удѣльне Кіевске князѣвство на Кіевске вѣводство.

Наслѣдкомъ перемѣны вѣдноснѣи Польци до Литвы и Руси сталося, що вже при Казимирѣ IV., Ольгердовѣмъ правнукови, князѣ Трубецкѣй а дальше Ольшаньскѣй, Бѣльскѣй, Одельковичъ и потомки св. Володимира, князѣ Одоєвскѣй и Воротыньскѣй разомъ зъ своимъ удѣлами вѣ Сѣверскѣй земли, добровѣльно

переходять въ підданство Москвы. Історія сего короля дуже поучаюча. Поки бувъ справедливимъ для Русинѣвъ самъ Великій Новгородъ клонився до Литвы, але коли настали польскій порядки, вѣдпадають вѣдъ Литвы Руско-Литовскій землѣ. Поляки однако не видять тон науки. Вони не люблять сего короля за те, що вѣнъ буцѣмъ то бѣльше сирѣявъ Литвѣ, нѣжъ Польщѣ.

За панованя Казимира IV. зайшла велика змѣна въ латиньскѣмъ костелѣ: право именованя біскупѣвъ и другихъ достѣйникѣвъ переходить вѣдъ папы римского до короля.

Съ того часу тѣ достѣйности дѣставали не такі люде, що заслужили а близькій королевѣ або що мали своихъ протекторѣвъ при дворѣ. Пѣсля слѣвъ папского нуція Вісконтіого, лучалися въ Польщѣ біскупы, що навѣтъ не знали, що значить слово біскупъ. Такі достѣйники займалися свѣтскими справами и забавами. Вони удержували збройній вѣддѣлы, нападали на сусѣдѣвъ а свои духовній sprawy вѣддавали своимъ заступникамъ за умовлену плату. Не дивниця жъ отже, що подѣбній біскупы оказались онѣсля склонными до реформаціи (Лютерскон и Кальвінскон вѣры). Съ часомъ и право именованя парохѣвъ на парафіи (право патронату) такожъ переходить въ руки шляхты.

Пѣсля того, якъ церковна уніа не вдалася при митрополітѣ Ізидорѣ, латинники вернулись до своєї первѣсеной гадки розширюваня латиньства на Литвѣ и Руси. По просту стають зновъ силмомѣць примушувати православныхъ на латиньство. Теперъ зновъ силують, якъ за часѣвъ Ягайловыхъ, Русинѣвъ на ново выхрещуватися пѣсля латиньского обряду, такъ що навѣтъ наша римскій мусѣвъ здержувати Полякѣвъ, щобъ не вирѣстъ хрестили на латиньство, а лише поволѣ склоняли православныхъ до уніи. Въ тѣмъ треба глядѣти причины, чому за панованя Польского короля Олександра (1501—1506 р.) мѣста: Чернигѣвъ, Гомель, Любечъ, Новгородъ-Сѣверскій, Путивль, Мценскъ, Серпейскъ и Рыльскъ вразъ зъ своими князями, боярами и народомъ вѣддѣляються вѣдъ Великого князѣвства Литовского и пѣддаються Москвѣ.

V.

Лучшій часы настають въ Польщѣ за короля Зигмунта I. (1506—1548 р.). За часъ цѣлого свого житя, сей король не

переселювався шишевірцівъ, хочъ сторонники папи римского сильно наставляли на те. Противникови Лютра, Екови, що бажають підмовити короля противъ Лютрівъ, сказавъ Зигмунтъ I: „Дай мені панувати надъ вівцями та козлами“. Роздаючи нагороди, не вважаєть король на вѣру а на заслуги. Однако вѣддаючи Троцке воеводство дуже заслуженому православному князеви Константинуви Ивановичеви Острожекому, такъ обуривъ на себе шляхту, що выдано 1522 р. въ Гроднѣ конституцію, що наказувала такі чини надавати лише Литовцямъ латинникамъ. Въ 1507. р. надає Зигмунтъ I. латиньскимъ біскупамъ на Червоній Руси (Галичнѣ) право настановляти намѣстникѣвъ духовныхъ або свѣтскихъ, що мали наглядати и візитувати рускій синагоги (такъ называно рускій церкви) а поновъ карати або поправляти.

Бажаючи забезпечитися вѣдъ Татаръ на часъ вѣины зъ Москвою, плативъ Зигмунтъ рѣкъ-рѣчно сынамъ Менгли-Гірея 15.000 червѣницѣвъ. Но коли се не помагало, помирился съ Турецкимъ султаномъ Соліманомъ II, а сей зобовязався здержувати Татаръ вѣдъ нападѣвъ на Польщу. А що бѣ ще дѣльше обезпечити свои границѣ, звернувъ такожъ свою увагу и на Козакѣвъ, що тодѣ становили загороду супроти Крымскихъ Татаръ, бо ще тодѣ Козаки не тревожили Польщи, не дѣзнавши ще вѣдъ неи угнѣту.

Додати такожъ треба, що старій король два разы вироваджувавъ выгнанныхъ шляхтою зъ сойму 1533 и 1545 р. по слѣвъ мѣщанъ назадъ до сойму.

Паны признали за собою право сеніоральне суду надъ кметями, право карати ихъ смертю. Нѣгде того въ уставахъ не було, но такъ воно було дѣисно и звичай стає правомъ. Король хотѣвъ кметѣвъ боронити, но не бувъ годенъ.

Духомъ дѣиснои вѣротершимости и свободы сумлѣня повѣяло за Польского короля Зигмунта II. Августа (1548—1572). Се часъ реформаціи (новон вѣры голошенои Лютромъ, Кальвіномъ и и.), часъ, коли шишевірство такъ быстро въ Польщѣ ширилося, що въ самѣмъ Польскѣмъ сенатѣ, крѣмъ латиньскихъ (католицкихъ) біскупѣвъ, трохи не все сенаторы були дисидентами (шишевірцями, Лютрами, Кальвінами, Аріянами). При такѣмъ складѣ годѣ було и гадати, щобъ ширити вже латинство мѣжь Русинами а треба було подумати, щобъ его въ

Польшѣ задержати. Реформація появилася въ Польшѣ на засадѣ охорони шляхоцкихъ вѣльностей. Біскупы підбурювали короля надати едикта проти дисидентѣвъ, а магнаты перенявшия духомъ лише своєю власною волѣ, брали підъ свою опіку вѣсѣхъ визнаецѣвъ нової вѣры а навѣтъ деякі біскупы явно противляться католицкѣй (римекѣй) церквѣ. Дисидентизмъ входить въ моду, стаецься признакою постоуцу. Кождий панъ бажає належати до якогось секты. Но якъ мода и примхи паньскій быстро змѣнялися, такъ и не диво, що й реформація въ Польшѣ якъ скоро принялася, такъ скоро й ушала. Духъ вѣротерпимости (толеранціи) сиріаявъ сполученю двохъ народѣвъ, но треба було ще довгого часу и довго підготовлятися, щобъ злити оба народы въ одно політичне тѣло. А на те мали злитися оба народы Литовска Русь и Польша, що бѣ въ купѣ могли оператися напасти зверхнихъ ворогѣвъ и спѣльною дѣяльністю обопѣльно підносити значене обохъ державъ. Польскій историкъ Морачевскій называє єдиність Польши зъ Литвою и Русею скорше номінальною якъ дѣйсною умовою вѣчного супокою проти власти хрестоносцѣвъ.

Пѣсля Федеративной звязи кожда зъ обохъ державъ мала заховати свою окремішність се бѣ то свою землю, свои праводавчій, судовій и адміністраціи власти. И дѣйсно такъ було. Литовскій и Рускій землѣ зовсѣмъ розграничені вѣдъ Польскихъ и, якъ, мы вже бачили, Литовско-рускими землями правили Великій князь Литовскій зовсѣмъ самостѣйно.

Бо по Витовтовѣй смерти ставъ Великимъ княземъ Литовскимъ братъ єго Зигмунтъ а якъ єго вбито, вступивъ на Литовскій тронъ братъ Владислава III., Казимиръ IV., що скоро опѣсля ставъ Польскимъ королемъ. Пѣсля єго смерти (1492 р.) Литва и Польша ще разъ мають окремыхъ князѣвъ. Одєнь сынъ Казимирѣвъ Янъ-Альбрехтъ бувъ Польскимъ королемъ а другій Олександръ Великимъ княземъ Литовскимъ. Но вѣдъ коли Олександръ ставъ Польскимъ королемъ, Литва вже бѣльше не мала особного князя, обѣ державы єъ тои поры стоятъ лише підъ однимъ володаремъ.

Вѣддѣлена вѣдъ Литвы и Руси сталими границями заходомъ Литовско-рускихъ панѣвъ, Польша буда въ очахъ Руского народу чужимъ краємъ. Полякѣвъ мали за чужинцѣвъ. Вони не могли мати жадныхъ урядѣвъ на Литвѣ и Руси, не

мали права мати тутъ своєи землѣ, якъ се ї було повторено на Берестейскѣмъ соймѣ 1544. р. Жвнкамъ, що вѣддавалися вѣ Польщу, Литовекій статутъ вѣдбиравъ право спадщини пѣсля ихъ родини. Пѣдчасъ королѣвского привѣзду вѣ Литву, вѣся его польска дружина мусѣла лишатися на границѣ, а скоро вѣйшли вѣ Литовско-рускій край, вважалися чужинцями або гостями и не мали права вмѣшуватися вѣ політичній справы. Тї перегороды упали ажъ пѣсля Люблинскон уніи. Зѣ вѣдси видко, що Литва и Русь, входячи вѣ федеративну єднѣсть сѣ Польщею заховали свою політичну незалежнѣсть, мали незалежну землю и незалежну окрему внутрѣшню управу.

Паны Литовско-рускїй добачаючи згубнїй наслѣдки тѣснїшон єдности обохъ державъ, пильно берегли такїй укладъ и дѣлали супроти замыслѣвъ польского уряду. Ще вѣ 1526 р. просили вони Зигмунта I. коронувати сына свого на Великого князя Литовского лише для того, щобъ пѣднести Литовске князѣвство на королѣвство сѣ тою гадкою, що королѣвство не може злитися сѣ королѣвствомъ а мѣжь ними може лише бути федеративна звязъ. Но Поляки були иншою гадки. Якъ нынѣ говорять Поляки: „Нема Польщи безъ Литвы и Руси“, такъ и перше думали и заходилися, щобъ Литва и Русь не вѣддѣлилися, особливо що Польскїй король Зигмунтъ-Августъ бувъ бездѣтнїй. Зѣ нимъ выгасла родина Ягайлонѣвъ, що була політичною звязею мѣжь Литвою и Польщею. Будущїй часъ грозивъ зѣрвати ту звязъ. Польско-латиньске сторонництво подвоювало отже свои силы, щобъ на завѣсгды зѣєднити обѣ державы. Але те сторонництво стрѣтило велику перепону вѣ Литовскѣмъ канцлерѣ Миколѣ Радивилѣ, ревнѣмъ протестантѣ. Не вважаючи на те Поляки все бѣльшь та бѣльшь змагають до своего се бѣ то приневолити Русь до Польщи рѣжними уніями то політичними то церковными.

Вѣдъ єдности Литвы сѣ Польщею за Ягайлы проминуло до Люблинскон уніи около два столѣтїа. За сѣй часъ прикладали Поляки вѣсѣхъ своихъ силъ, щобъ скѣлько мога усталити звязъ мѣжь обома землями и злити ихъ вѣ одно політичне тѣло. Но силъ змаганямъ завѣсгды противилася Литва и Русь, ошпраючи на племѣннѣй політичнѣй окремишности своєи державы, такъ и на рѣжницѣ вѣ єуєнѣльнѣмъ ладѣ, вѣ звичаяхъ и обычаяхъ, релїгїи и мовѣ. Треба було згладити тї рѣжницѣ

и утворити въ Литвѣ сторонництво, що бажало бѣ злитися съ Польщею.

Могъ, правда, Великій князь Литовскій, ставши Польскимъ королемъ, зречися своего права наслѣдства, своею необмеженою власти и своего верховного права на всю поземельную власность, що й дѣйсно вчинивъ останній зъ Ягайлонѡвъ Зигмунтъ-Августъ; но не легко було ему впоратися зъ магнатами (вельможами). Вони дивилася на Польску шляхоцку рѣвность такъ, що вона мала ихъ впливъ знищити въ краю, рѣвняючи ихъ зъ боярами и землянами. Земляне и бояре зновъ бачили въ унії съ Польщею розширенє своихъ правъ, правне зрѣвнанє ихъ зъ магнатами и удѣльными князями и змогу, стати зовсѣмъ незалежними такъ що до поземельной власности якъ и сунѡльного положеня а въ конецъ надѣялися дѣйти до великого политичного значеня.

При такой незгодѣ интересовъ Литовскихъ панѡвъ зъ одного боку, а бояръ и землянъ зъ другого, звернули Поляки свою увагу на останнихъ. Поляки старалися ихъ подрѣбно познакомити съ правами и привилеями польской шляхты, при каждой нагодѣ розширювати ихъ права и допомагати имъ, згуртуватися и утворити сильне сторонництво. Такого способу уживали Поляки почавши вѡдъ Городельского зъѣзду.

Дятого то и Ягайло, обявляючи свое бажанє злучити Литву съ Польщею, каже, що загадавъ зняти зъ Литовскихъ бояръ те служебне ярмо, въ якомъ вони доси ходили и зрѣвняти въ правахъ съ польскою шляхою. На початокъ позволяє вѡнъ боярамъ орудувати своимн землями самовластно и вѡддавати своихъ дочокъ безъ дозволу Великого князя. Такимъ чиномъ зроблено зарѡдъ Литовской шляхты, що мала въ собѣ мѣстити всѣ рѡжнородий веретвы Литовского боярства.

И такъ безперестанно выдавано шляхоцкѣ дипломы и все бѡльше множено литовску шляхту. Польскѣ шляхоцкѣ погляды ширяться и подмагаються то сунѡльными зъѣздами, то прилученемъ Рускихъ земель и поселенемъ на нихъ Поляковъ а въ додатку змѣною литовского права на польскѣй ладъ. Съ той поры Литовскѣй статуть гуртує князѡвъ, панѡвъ, шляхту и бояръ въ оденъ станъ, вѡддѣляючи его рѣзко вѡдъ звычайныхъ людей.

Мѣжь тымъ, коли ширилася пропаганда шляхоцкой рѣвности, высшій литовскій станы таки не хотѣли своихъ правъ вѣддавати. Вони установили при боцѣ Литовскихъ Великихъ князѣвъ „Раду“, вымогли на Казимирѣ IV. обѣцанку, не допускати, щобъ землѣ Литовскій вѣдрывалися вѣдъ Литвы, и безъ згоды тои „Рады“ нѣчого важного не починати. Князь Острожскій, Чорторыйскій, Глинскій, Гаштольды, Радивилы, Ходкевичѣ были „Радою“ и безнастанно доглядають Великого Литовского князѣвства, доминаючися для Литвы окремишинёго князя тодѣ, коли бѣ князь Литовскій ставъ Польскимъ королемъ, домагаються яко заступники Литовскихъ земель, щобъ заказано оселюватися Полякамъ на земляхъ належныхъ до Литвы и при кождѣй нагодѣ показываютъ свою неохоту до уніи.

Такъ отже высшій станы Литовско-русского народу борються съ Польщею, но чи ранче, чи пѣзнѣйше мусило се закончитися въ користь Польщи. Бо хочъ черезъ шляхоцку рѣвность те сторонництво тратило свое значене, за теи выгрывало багато. И такъ звѣдьялася вѣдъ ленной залежности вѣдъ Великого князя тай дѣставала на власнѣсть просторій землѣ, що доси мала тѣлько на основѣ ленного права. Дальше зрѣкаючися права бути въ „Радѣ“ Великого князя, вона пріймала такій ладѣ, що обмежувавъ дуже королѣвску власть и замѣсть голосу дорадчого въ „Радѣ“, мала теперь власть праводавчу. На останку легко можна було добачити, що шляхоцка рѣвность буде для неи мертвою буквою, ддятого що просторій землѣ и добра все дадутъ перевагу магнатамъ надъ масою шляхты. Рѣвность отже осталася и на дальше лише шумно голошенимъ пустымъ словомъ.

Пѣсля Люблинскон уніи не ослабъ зовѣмъ вилывъ и значене магнатѣвъ. Противно Литовскій княжій роды стають осередками а въ коло нихъ починають громадитися навѣтъ значѣйшій польскій роды. Ватаги рѣвноправной шляхты ставали за слугъ у богатыхъ панѣвъ, продаючи имъ свои голоса на сеймикахъ и сеймахъ, рубаючися за паньску справу и т. д.

Съ тыхъ причинъ малѣло сторонництво, вороже уніи. Въ 1569 р. скликано сеймъ зъ заступникѣвъ обохъ народѣвъ. Однакъ нерадо йшли на сей сеймъ заступники Великого князѣвства Литовского, причуваючи, що тамъ рѣшиться дѣло знѣвеченя ихъ политичнои и народнои окремишности.

Унія Польщи и Литвы пѣдъ властью одного володаря була доси лише федеративною. Дятого боролися и Литва и Русь проти Люблинскои уніи, дивлячись на неѣ, якъ на централизацію.

Обѣ стороны подали на соймѣ проектъ уніи. Поляки бажали повной єдности Литвы съ Польщею въ одну державу, понеханя выбору вѣддѣльного Великого князя, понеханя вѣддѣльного сойму, управы, грошей и т. д. Мавъ ще, правда, позѣстати титулъ Великого князя для самои Литвы, але хотѣли заховуючи его властивѣй Литвѣ, заховати ѣй тымъ чиномъ буцѣмъ тѣнь незалежности и за ту уступку прилучити чисто-рускай землѣ на вѣки до Польщи.

Литовцѣ зновъ бажали мати братнѣй звязокъ съ Польщею, вѣльний выбѣръ єпѣльного короля дя Польщи и Литвы, але Литва мала задержати окремый соймѣ, грошѣ, власный урядѣ, власне право а Рускай землѣ мали лишитися при Литвѣ.

Наслѣдкомъ такихъ собѣ противныхъ домагань, були споры мѣжь обома сторонами, а на останку Литовцѣ опустили соймѣ протестуючи.

Щобъ зломити опѣръ Литвы, зрѣкається Зигмунтъ-Августъ своихъ великокняжихъ правъ надъ нею а Рускай землѣ доси зъ Литвою злученѣ, якъ: Пѣдлясь, Волинь, Пѣдѣле, Кієвске князѣвство, Чернигѣвске и Украина вѣдорванѣ вѣдъ Литвы и вони увѣйшли въ складѣ Польщи якъ провінції. Король грозивъ непокѣрнымъ, що вѣдѣйме вѣдъ нихъ староства а Поляки грозили, що не поможуть Литвѣ въ вѣйнѣ зъ Иваномъ Грѣбънымъ. Литовцѣвъ выдалено зъ Руси а замѣсть послѣвѣ (депутатѣвѣ) завѣзвано урядникѣвѣ до присяги на унію.

Унію отже оголошено позаочно, а тѣ, що королѣвскимъ примусомъ згаджалися на унію, хотѣли спекатися такои ласки зрѣвнаня Литвы съ Польщею и казали: „Лишѣтъ намъ нашѣй права, вы нашихъ не знаєте, а мы вашихъ не розумѣемо“ и т. д. Не знати, якѣй конецъ вышовѣ бы съ тои путаннины, якъ бы не знатѣйшѣй и сильнѣйшѣй паны Литовско-рускай, якъ Рускай князь Константинѣ Острожскѣй, Кієвскѣй воевода и головный виновникъ Люблинскои уніи, Рускай князь Олександрѣ Чорторытскѣй. Вони пѣдписали постановы Люблинского сойму. За ними пѣдписали ихъ сторонники, а обѣля поволѣ и другѣй.

Отже въ 1569 р. перегороду, що хоронила Русь вѣдъ полячена, знищивъ своими руками Русинъ и покровитель рускои вѣры, князь Константинъ Острожекій. Зъ сен поры не лише Червону, але всю Русь полячено.

Для Полякѣвъ особливо важными були сї постановы Люблинскои уніи, якї позволяли имъ набувати Рускїи землѣ и займати высокїи уряды на Руси.

Такъ отже вышло злучене Литовскои Руси съ Польщею въ Рѣчи-Посполиту на рѣвныхъ правахъ, спѣльнѣмъ соймѣ и сенатѣ, а федеративный устрѣи ставъ централизацийнымъ. Задержали, правда, обѣ части своихъ урядникѣвъ: канцлера, пѣдканцлера, маршалкѣвъ, гетьманѣвъ и т. д., но Русь прїишла до Польщи въ подѣбий вѣдносны, якъ опѣсля Польща до Росїи. Русины застерегли собѣ руску мову, свободу для рускои вѣры и цѣлковиту рѣвноправнѣсть съ Поляками. Унїя зъ гадкою централизаций мусїла мати згубнїи наслѣдки для обохъ народѣвъ. Двѣ сильнїи, но въ головныхъ предметахъ зовсѣмъ рѣжнїи народности, що до самоуправы, мовы и вѣры, мусїли вести зъ собою безнастапнїи суперечки, що нѣвечили можливый розвитокъ державы. Съ той поры нѣв Русинамъ, нѣв Полякамъ не було супокою. Оба народы нищили свои силы у внутрѣшнѣи народнѣи боротьбѣ. Досѣть еказати, що въ 20 лѣтъ пѣсля Люблинскои унїи зачинаютьсѣ козацкїи повстанїа, що закѣнчилися ажъ зъ упадкомъ Польщи.

Кожда централизаций, се першїи ступень до заглады народѣвъ, нехтованїа ихъ историчныхъ властивостей. Годѣ заперечити, що певна мѣра централизаций военнѣи, екарбѣи и т. д. потрѣбна для силы державнѣи, но заглада племѣннихъ и мѣцевыхъ властивостей пѣдрыває ту силу, бо се калѣчить и знеєслиое тїи народы, що мають ту силу двигати и пѣдноєнтн.

Наукою може послужити примѣръ Зигмунта - Августа. Вѣнъ бажавъ ще ближе сподучити оба народы, зближенїи вже Люблинскою унїєю. Но, еказавши безсторонно, властиво лише выкликавъ вороговане одного проти другого. Се вороговане прѣявлялося до кѣнця Рѣчи-Посполитои особливо за для того, що Поляки не додержали вымѣгъ Люблинскои унїи. Правда ецентрализована Литва и Русь одягли одежу, що бѣльшь та бѣльшь подобала на польску, але се не вхоронило Польщу вѣдъ упадку а екорше ускорило и епровоadlo вѣго. И хочѣ

король писавъ въ своихъ декретахъ, що та єдність сталася зъ волю и добровольнои згоди всѣхъ станівъ, але симъ словамъ перечать пзнійшій корольвекій розпорядженя. Такъ по закрытію Люблиньского сойму король мусивъ ажъ грѣзбами силувати до присяги на унію, бо въ корольвекімъ універсалѣ, де була форма присяги стояли слова: „А хто бы присягати противеся, тому яко противникови власти нашои заграбимо майно“.

Приказано корольвекимъ старостамъ спиеувати тыхъ, що вже присягли и тыхъ що нѣ, щобъ король мѣгъ ихъ покарати. Съ тыхъ спиевѣть однако видко, що дуже багато належныхъ до знатныхъ родѣвъ мимо корольвекого погрожуваня не явилося до присяги.

Треба такожъ завважати, що Люблинську згоду робила лише шляхта. Нарѣдъ властиво не мавъ въ нѣй жадного голосу, нѣ удѣлу и нарѣдъ ажъ до Люблиньскои уніи въ Литовскоій Руси заховавъ свои давній права. Польща и єи елементи ажъ пѣсля Люблиньскои уніи стерлися зъ народомъ, що ажъ теперъ черезъ своихъ вѣльныхъ заступникѣвъ збройно протестує проти уніи.

Мы згадували, що рускїи паны радше були за унією, бо Руси угрожали Татарѣ и Турки а Росїя вытягала свои руки, де Иванъ Грѣзный бувъ пострахомъ для боярства.

Федеративна звязъ Литвы и Руси съ Польщею выстарчала для обороны и для мочучости обохъ державъ. А скоро Поляки змагали до централизаціи обохъ земель, то ихъ приманювали незмѣрній просторы Рускои землѣ и надѣя запанувати надъ величезными добрами. Доказомъ сего може послужити ось якїй фактъ:

Руска княжна Гальшка (Єлисавета) Острожека, одинока дочка по Илькови Острожекѣмъ пѣдъ опѣкою своєи матери Беаты и дядька Константина Василя, була наслѣдницею величезного майна просторыхъ Волянскихъ и Подѣльскихъ земель, що тодѣ ще належали до Литвы а не до Польщи. Багато женихѣвъ добивалося о єи руку. Найбѣльше добивався Рускїи князь Дмитро Сангушко, но нѣ мати, нѣ дочка не мали охоты. Тодѣ опѣкунъ кн. Константинъ Василь Острожекїи, сподобавши єобѣ Дмитра та бажаючи, чтобы руске майно не перейшло въ польскїи руки, заѣхавъ на Острожекїи замокъ и не дбаючи нѣ

за матір, нї за дочку, повїв сестрїнку до вїнця. Беата вїдила до Кракова, до короля, шукати справедливости. Но Сангушко зь жїнкою утїкь до Чехь и тамь скривався. Калїшекій воевода Мартинь Зборовекїй, бачивь для себе корысть вь розривь сего подружа, бо хотїв сына свого Петра зь нею оженити. напавь вь Чехахь на Сангушка и вбивь.

Гальшка вдовою вертає на родину. Зновь новї женихи набїгають. Найзнатнїйшїй рускїй вельможь бажать, щобь вона выбрала собь якого зь родины Острожекихь. Мати и дочка пристали и дали слово князеви Семенови Олельковичеви Слуцкому. Але польскїй паны хотїли єь выватати конче за Поляка. Польскїй паны мали дробнїй добра вь прикладь до Литовско-русскихь магнатїв и здавна старалнєя рїднитєся зь ними, щобь заразомь Литовско-рускїй майна и землї на нихь переходили, бо тї землї були обширнїйшїй, нїжь цїлї повїты вь Польщї.

Беата хочь дала слово Семенови, спрїяла Петрови Зборовскому, но одень зь женихїв, воевода Брестско-Куявекїй, Лука Гурка, що єму противилися и мати зь дочкою и оїгкунь, звернувся за помочїю до короля. Зигмунть-Августь екидає Константина Василя Острожекого зь оїгкуньства, змїнює выимково постанову Литовского статута, ибєля котрого жїнки, що вїддавалися до Польци, тратили право до спадщини, и приказавь, мимо волї матери и дочки, звїнчати Гальшку зь Лукою Гуркою. Боючнєя насильства, держалася Беата зь дочкою королеви Бони (матери королївскеи), а по вїдтївдї єи до Неаполя удалилася до Львова и заперлася вь латиньскїмь домініканьскїмь монастырї, занявши єго своєю военною дружиною. Гурка зновь жадуєтьєя королеви а сєй приказує Львївскому старостї взяти Гальшку силомїць зь монастыря и вїддати Гурцї. Прїйшло до справдениєи облоги монастыря.

Мимо того всїєго, князь Семень Слуцкїй, перебравшиєся за старця, дїставєся до монастыря и звїнчавєся зь Гальшкою.

Староста иеретявь руры зь водою и заводїдївь монастыремь. Гальшку обягали на Высокїмь замку, ажь поки не выйшло королївске рїшенє вїддати єь Гурцї, що й силою староста выконавь. Водославь єь Гурцї а сєй єь поселивь нї своєму замкови вь Шамотулахь. Гальшка позбєтала вїрною

своѣй присязѣ, що вона Семенова жѣнка. За той часъ заходилась ен мати вѣми силами, що бѣ еѣ зѣ вѣдси выдобути. Вона давала 100.000 золотыхъ за неѣ Гурцѣ, но вѣнтъ не згодився, хочъ Гальшка его ненавидѣла. Вѣми силами бажавъ вѣнтъ еѣ до себе прихилити, но Гальшка не подалася, хочъ вже и князь Сементъ померъ. На остатку и сама Гальшка вмерла збожевольвши, а Гурка таки не дѣннйавъ своего, бо тѣ добра перейшли въ руки Константина Острожекого.

Се коротка исторія Гальшки Острожекою, що выявляе намъ багато характеристичныхъ прикметъ тодѣшней поры. Исторія нещасливой княжны—се маленькій образъ Люблинской уніи. Польскій женихи сватають Гальшку за для ен майна, Поляки сватають Русь за для ен багатства.

Пѣсля уніи роздѣлено Литовску Русь на воеводства: Витебске, Полоцке, Метиславске, Миньске, Новгородске, Пѣдляске, Берестейско-Литовске, Кѣвске, Волыньске, Белзке, Люблиньске, Брацлавске, Пѣдѣльске, Руске (се бѣ то Червоно-руске) и Чернигѣвске. Властива же Литовска земля обѣймала воеводства: Виленьске, Троцке, Ливоньске и князѣвство Жмудске.

VI.

Люблиньска унія зѣ ен правами не тыкала Галицкои Русси, що еѣ ще ранче завоювавъ Казимиръ III., де Поляки обходилися, якъ побѣдники зѣ завоѣваными.

Права ухвалювано для Литовской Руси. Правда, Зигмунтъ-Августъ передъ своею смертію зрѣвнйавъ такожъ и Галицку и Пѣдѣльску шляхту еѣ польскою, але й опѣсля права уніи Городельской и Люблиньской тыкались лише рускои шляхты латиньского обряду, а православна руска шляхта була выключена вѣдъ урядѣвъ и гѣдностей.

Въ тѣмъ таки 1569 р. старшина Львѣвскихъ Русинѣвъ, Васько Тихоновичъ и Хома Бабичъ, основуючися на актѣ Люблиньской уніи, звернулися до короля ось зѣ якимъ домаганемъ: коли Русины вѣхъ провинцій мають теперъ рѣвнѣ права еѣ Поляками, то було бѣ несправедливо, коли бѣ Львѣвскѣ Русины ихъ не мали. На Варшавскѣмъ сеймѣ 1572 р. 20 мая дѣстали вони днцльомъ, пѣсля котрого Львѣвскѣ Русины рускои вѣры мають рѣвнѣ почести, права и привилеѣ зѣ латинниками

и можуть торгувати чимъ и якъ хотять. Заказано такожъ карою 20.000 Угорекихъ золотыхъ Русинѣвъ утискати и гнобити, такъ ихъ, якъ и руске духовенство. Але сего права не выконано. Король скоро вмеръ, а Львѣвскій Русини терпѣли дальше.

Польскій король Генрикъ Валезій потвердивъ дипльомъ свого попередника, но рада мѣста Львова складаючися зъ самихъ латинникѣвъ не хотѣла того й чути. Русини внесли протестъ до гóроду, але панове раднїй не звертали й уваги на се и коли пѣдчасъ ярмарку 1575 р. хотѣли прилюдно продавати свои товари, бурмістры приказали розбрати ихъ крамницѣ, купця Дмитра Красовского увязнити и покарати. Справа дѣйшла до короля Стефана, що таки самъ той дипльомъ 1577 р. потвердивъ. Король рѣшивъ, що Львѣвскій Русини можуть продавати свои товари лише пѣдчасъ ярмарку и то лише подрѣбною продажею. Такимъ чиномъ дипльомъ Зигмунта-Августа, здобутый такими трудами и заходами, потверджений двома королями, знищено при третѣмъ.

Говорити отже про добродѣйства Люблиньскои унїи особливо для Галицкихъ Русинѣвъ може лише сей, хто не знае польскои исторїи або хто уперто не хоче єѣ знати. Прочитати лише хронїку мѣста Львова Зубрицкого або заглянути (що до руского духовенства) до унїверзалу Польского короля Яна Казимира, выданого въ таборѣ пѣдъ Краковомъ 28. серпня 1657 р., або до дипльому его, даного въ Варшавѣ 17. червня 1659 р. а досить буде. Въ кождѣмъ взглядѣ заслууге на увагу та боротьба двохъ собѣ супротивныхъ змагань, польского и руского, на Червонѣй Русї. Се той край, що бувъ першцимъ полемъ, де стерлися рускїй и польскїй силы и бувъ предметомъ суперечки черезъ девять вѣкѣвъ и тымъ є по нынѣ. Залита Поляками Червона Русь перша выробила гадку церковныхъ брацтвѣвъ, найдовше удержувала православїе и найбѣзпѣйше приняла церковну унїю. Правда, вывела вона Жолкѣвского, Собѣского и др., але зъ нею выйшли и Петро Сагайдачный и Иванъ зъ Вишнѣ и т. и. Чи жь се не доказъ житя Руского народу?

Люблиньска унїя могла бѣ була Польщѣ выйти въ лѣпшїй хосенъ, но инакше склалося. Що бѣ латинство пѣддержати, спровадївъ кардиналъ Гозїюсъ Бзунтѣвъ и 1566 р. заложивъ для

нихъ колегію въ Вармін, а 1569 р. Виленьскій біскупъ Валерій Протасевичъ покликавъ ихъ до Вильна. Єзуиты основали свои колегіи въ Познань, Пултуску, Вильнь и т. д. и зновъ щѣплювали въ Полякѣвъ нетерпимѣсть, що якъ зязя непокоїла Польшу, бо Єзуиты ослабивши протестантѣвъ, всѣ свои силы звернули проти рускои вѣры (православія).

Такимъ чиномъ до політичної централізаціи, введеною Люблинскою унією, прибула ще й релігійна нетерпимѣсть, що на останку згубила Польшу. Годѣ отже заперечити важнѣсть Люблинскои унії, а навѣть треба їй признати велике значенє. Се була одна съ причинъ упадку Польщи. Пригноблено Русь, зъ сего вийшли тѣ пѣзнѣйшій заверухи, що стрясали всѣми частями Рѣчи-Посполитои, ослабили и Полякѣвъ и Русинѣвъ такъ, що вже Янъ Казимиръ на Варшавскѣмъ соймѣ 1661 р. мѣгъ выпророкувати роздѣлъ Польщи.

VII.

По смерти Зигмунта-Августа выбрано королемъ Генрика Валезія. Сей король за коротко володѣвъ, що бѣ можъ було про него що сказати. Хиба лише згадаємо, що вѣнъ першій присягъ на „*pacta conventa*“, де мѣжъ иншимъ було постановлено: „Нѣкого не вѣльно карати або єму пакости чинити за вѣру“, се бѣ то иншими словами значило, що дисидентамъ дадутъ супокѣй.

Дисидентами звалися всѣ, що не належали до латиньскои вѣры, а особливо розумѣлися православній Русины, бо ихъ було наибѣльше въ Польшѣ. Но чи дѣйсно тѣ права дисидентѣвъ заховувано въ Польшѣ, побачимо дальше.

Король Польскій Стефанъ Баторій (1576—1586) р., розумный політикъ, не чинивъ пакости иншевѣрцямъ, але бравъ ихъ ще въ оборону. Вѣнъ мовлявъ: „Я король надъ людьми а не надъ ихъ сумлѣнємъ“. Коли жъ єму представляли всѣ выгоды єполученя рускои церкви зъ латиньскою, таки не подався а сказавъ: „Славити Бога за те, що вступивши на польскій тронъ знайшли мы великій и сильный нарѣдъ въ згодѣ съ Польскимъ и Литовскимъ народомъ. У нихъ одна думка, вони рѣвнй и обопѣльно себе шанують. Мѣжъ ними нема ненависти. Служба Божа вѣдправляется супокѣйно и въ костелахъ и ру-

скихъ церквахъ. Радуемося тою згодою та не бачимо потреби силувати до едности двохъ церковь. Годѣ знати, що съ того могло бѣ выйти, но думаемо и признаемо, що силувавши выключеться лише ненависть и боротьбу Русинѣвъ съ Поляками и замѣсть едности та згоды упадутъ и погибнуть оба народы“.

Та впливъ латиньскаго духовенства на Руси бувъ ще не значный. Ксѣндзѣвъ було такъ мало, що не лише въ Кіевскѣй землѣ, но и на Волынѣ рускїи священники хрестили польскихъ дѣтей, причащали хорыхъ и ховали вмерцѣвъ польскихъ а навѣтъ самїи Поляки не робили рѣжницѣ мѣжь ксѣндзами а священниками, ажъ ерархїя латиньска (латиньска духовна власть) вважала конечнымъ выпросити собѣ вѣдѣ Баторїя унїверсалъ, де заказано великими карами православнымъ (рускимъ) епископамъ вмѣшуватися въ духовнїи справы латинникѣвъ.

Зъ выше наведеныхъ слѣвъ Баторїя ясно, що вѣнъ добачавъ напередѣ ту всю бѣду, яка мала спасти въ Польцѣ съ той нетерпимости и указувавъ, що вона поведе оба народы въ пропасть. Но сей розумный король не добачавъ, що Езуиты, котрымъ вѣддавъ Виленску академію и другїи школы, замѣсть просвѣты, займаються лише переслѣдованемъ иншеврѣцѣвъ и що вони саме спровадять сей упадокъ, про який каже. Завоюовавши Полоцкъ 1580 р. на просьбу Езуита Скарги, вѣдѣбравъ Баторїи добра чотырнайцяти рускимъ церквамъ и монастырямъ и подарувавъ ихъ езуитскѣй колегїи въ Полоцку.

Въ роцѣ 1582. заведено новий григорїаньскїи календаръ. Згѣдно съ плянами Езуитѣвъ переслано Львѣвскому бурмістрови корольвску грамоту и заказано православнымъ Русинамъ займатися купецтвомъ и ремесломъ въ свята пѣсля нового календаря. Опѣсля розширили Езуиты сей заказъ и на рускїи свята. Пѣсля своего звычайу дѣлали вони тихцемъ. Вони переслѣдували руску вѣру черезъ латиньскаго арцибіскупа Суліковскаго. Вѣнъ здавъ се дѣло на своего брата Войцѣха и той въ товариствѣ каноникѣвъ Львѣвскон латиньскон капітулы и збрѣйныхъ людей ходивъ на самъ святой вечѣръ по рускихъ церквахъ та монастыряхъ, выганявъ нарѣдъ, выкидавъ священникѣвъ вѣдѣ престолѣвъ, не давши скѣнчити церковнои вѣдиравы а на останку зачинявъ и опечатувавъ церкви.

Рускїи Львѣвскїи мѣщане обуренїи такими поступками, збравали печатки и вразѣ зъ рускимъ своимъ епископомъ Балаба-

номъ подали скаргу до короля. Се могло бь выпастн некористно для архибіскупа Суліковскаго, бо туть вмѣшався Балабанъ, єпископъ знатнаго роду. Справа скѣнчилась тымъ, що 1584 р. дозволивъ Баторій Русинамъ лишитися при давиѣмъ календарѣ и заказавъ найострѣйше на дальше кривдити Русинѣвъ. Але той самъ король заказавъ 1578 р. православнымъ Русинамъ прилюдно и выставно хоронити покѣйникѣвъ.

Зъ смертю Баторія закѣнчується для Польщи ся ще найсвѣтлѣйша пора, на яку такъ радо вѣдкликуються Поляки. Се бувъ часъ, коли ще не конче пытали, якои хто вѣры а скорѣйше, який хто чоловѣкъ. Руску кровь проливано за польску справу а православнїй рускїй паны, якъ князь Константинъ Острожскїй и инші, билися за Польщу длятого, що бючися за єя волю, билися и за свою власну. Зъ житємъ Баторія кѣнчїться та ще свѣтла и щаслива доба польскои исторїи.

Ту годиться ще згадати про кару смерти Пѣдковы, бо вона звязана єъ полїтикою, якои держався Баторїї взглядѣмъ Русинѣвъ.

Румунскїй (Волоскїй) господарь Петро угнѣтавъ Молдавань. Братъ давиѣйшого господаря, Ивоня (Иванъ), пѣшовъ въ Козаки, а за велику силу назвали єго Козаки Пѣдковою, бо ломивъ пѣдковы. Одна часть Молдавань оголосила єго господаремъ и вѣнъ єъ пѣдмогою Козакѣвъ пѣдъ проводѣмъ Шаха прогнавъ Петра.

На помѣчь Петрови прибувъ братъ Баторія, Христофоръ, господарь Семнгородскїй. Пѣдкова вернувъ на Украинну, але попався въ польскїй руки, бо єму порадили явитися до короля и справдатися, но король не принявъ Пѣдковы, увязнивъ и покаравъ єго смертю у Львовѣ.

Головною причиною смертнои кары Пѣдковы була єго поцулярнѣсть мѣжь Козаками. Король бувъ занятый вѣною зъ Московскою державою и потребувавъ супокою вѣдъ Туркѣвъ, тому ѣ радъ бувъ повздержати Козакѣвъ. Великїй паны, хотѣвши збогатитися, були одной гадки єъ королемъ, бо тодѣ Турки не смѣли вже нападати ихъ земель. Але дрѣбна руска шляхта вважала вѣнну зъ невѣрными выгѣднымъ та користнымъ ремесломъ. Навѣть пограничнїй старосты не понехували того промыслу єъ Козаками посполу и се давало повѣдъ до безнастанныхъ сучеречокъ єъ Турцією.

VIII.

Теперь годится пояснить, що то було Козацтво, зъ вѣдки взялось и зросло на Украинѣ и на Запорожу, бо годѣ инакше зрозумѣти дальшу долю сихъ краѣвъ. Украина у властивомъ змыслѣ обѣймала всю полуднево-сѣдну часть Рѣчи-Посполитон. Пѣсля теперѣшнѣго розумѣня Полякѣвъ, Козакъ—то розбѣйникъ або паньскій наймитъ. Навѣть въ польскѣмъ письменствѣ не заслуживъ собѣ иншой почеси, крѣмъ обовязку розвозити паньскій письма (Мальчевскій) а для руского народу Козакъ—се идеаль вѣльного чоловѣка.

Почавши съ XV. столѣтя, не вдовольнѣи люде зъ Украины-Руси втѣкали въ степы, особливо на береги рѣкъ и Днѣпровѣи островы, захищенѣи скалами, очеретами та болотами. Сѣи береги и островы були для втѣкачѣвъ выгѣднымъ мѣсцемъ, бо мали багато рыбы, птицѣ та пасовиска для коней. Отже рыболовля и полѣване, се головне господарство тыхъ втѣкачѣвъ. Згодомъ частѣи стычки съ Татарвою виробили зъ сего вѣльного народу христѣянське лицарство, зване Козаками. Ихъ походы то вже не дробна боротьба съ Татарами або грабѣжь купцѣвъ, а головна цѣль вѣйна зъ невѣрнымъ. Съ того то и частѣи неспѣдванѣи напады на Туркѣвъ а особливо на Татарѣ. Татарву грабили немилосерно за ту гѣрку долю, що вѣдъ неи такъ часто терпѣли Украинцѣ-Русины.

Такѣи бувъ зарѣдъ Козацтва се бѣ то тыхъ легкихъ вѣдцѣвъ, вѣльныхъ а ненаемныхъ лицарѣвъ, що займалися вѣвною проти музульманѣвъ (бѣсурманѣвъ). Козацтво розвинулося и розрослося ось якимъ способомъ: Литва завоювавши Украинну-Русь вѣдъ Татарѣ, выгнала татарскихъ баскакѣвъ зъ рускихъ мѣстѣ та сѣлъ. Но Татарва не покинула своего звычаю. Особливо поселившия въ Крымѣ не могла по прежнѣму збирати дачокѣ, такъ набѣгала цѣлою ордою на Украиньско-рускѣи землѣ, забираючи не лише майно, але уводячи въ неволю и самыхъ Украинцѣвъ-Русинѣвъ.

Литовскимъ внутрѣшнимъ порядкомъ ставали князѣ и великѣи паны въ Украиньско-рускѣи землѣ заразомъ и пограничными корѣлѣвскими старостами. Зъ разу сѣи паны скликували охочихъ на военный похѣдъ, водили проти Татарѣ и приучу-

вали до воєнного ремесла. Спершу були Козаки не б́ольшь, якъ старостиньскою пограничною сторожею. Но выразъ „ходить въ Козаки“ показує, що було й окреми́ше в́одъ погранично́ю службы Козацке воєнне брацтво.

Козацка ватага звала свого ватажка гетьманомъ (гетьманити значило: проводити на в́ойнѣ) а збройну дружину Козаками. Такими гетьманами були: Предиславъ Лянцкороньскій, Дмитро Вишневецкій (Байда), Богданъ Ружиньскій и и.

Двохъ гетьмановъ ввело ладъ мѣжь Козацтвомъ, Остапъ Дашковичъ, Канѣвскій и Черкаскій староста и Предиславъ Лянцкороньскій, Хмельницкій староста. Часто пограничный староста мався за удѣльного князя и кождый суевдный монарха старався зъ нимъ бути въ дружбѣ, бо м́огъ кождому шкодити. Въ в́ойнѣ Польщи зъ Москвою служивъ Дашковичъ Москвѣ, но оп́осля вернувши на Литву, д́оставъ у зарядъ два значнй замки, Черкасы и Канѣвъ, и вони съ той поры стають осередкомъ Козацтва. Въ 1533 р. уложивъ в́ойнъ плянъ захисту Украйны стало сторожею поздовжь Днѣпровыхъ береговъ въ два тысячѣ Козаковъ а вони мали б́ть здержувати Татарву, що б́ть не переходила на правый берегъ Днѣпровий. Сей плянъ подавъ Дашковичъ на Пѣтровкакомъ соймѣ (р. 1533.), но его не прийняли. Очевидно Запорожекон Сѣчи ще тодѣ не було.

Дмитро Вишневецкій ишовъ слѣдомъ за Дашковичемъ. Причинився в́ойнъ значно до розвитку Козацтва, приймаючи всѣхъ охочихъ и коли король в́одмовлявъ ему въ яќомъ бажаню, грозивъ перейти на службу до Турецкого султана. Управляючи Черкасами и Каневомъ, построивъ на Днѣровомъ островѣ Хортицѣ крѣпость и такъ якъ Дашковичъ воювавъ Турковъ та Татаръ. Въ сѣчно 1557 р. Татарскій ханъ облягъ Хортицю, де Вишневецкій довго в́одбывався в́одъ напасти, поки на останку голодъ не приневоливъ его в́одилысти до Черкасъ и перейти на сторону Москвы, що ему дарувала Бѣлѣвъ съ принадлежными селами. Въ осени 1561 р. вернувъ Вишневецкій съ Козаками зновъ на Днѣпро, одержавъ в́одъ Зигмунта-Августа такъ зване охоронне письмо и прибувъ до Кракова. Оп́осля силкувався завоювати для себе Молдавию, но поконаний Турками згинувъ въ Царгородѣ, силуваный до турецкон в́ѣры, лаючи Магометови и его в́ѣрѣ.

Зразу до гетьманства Ружиньского найбільшу повагу въ козацкѣмъ вѣйску мали намѣстники Великого князя Литовского, но опбеля по надъ вѣхъ иншихъ козацкихъ проводирѣвъ вславився князь Остапъ Ружиньскій не такъ военною славою, якъ тымъ, що по братнѣму живъ съ Козаками. Вѣ давнѣйшій намѣстники Великого князя Литовского зъ висока и зъ горда глядѣли на нихъ, вважали козацкѣ товариства не чимъ лучшимъ, якъ своєю збройною челядю. Но Ружиньскій по козацки водивъ Козакѣвъ въ походъ и зрѣкся паньскихъ роскошей и въ домашнѣму житю. Лишивъ вѣнъ Козакамъ вѣльну раду и нѣ въ чѣмъ вѣ яко намѣстникъ не обмежувавъ. Такимъ робомъ давне руске громадеке право вѣдживае мѣжъ Козаками и се причина, що Козаки и зъ иншихъ дальшихъ земель и староствъ радо горнутья до него. Тодѣ пань починають докучати королеви и жалуватися; тому вѣнъ хотѣвъ Козакѣвъ пѣддати пѣдъ намѣстничу власть та мусивъ залишити и не мѣшатися, бо Ружиньскій съ Козаками багато вѣму помагавъ проти Туркѣвъ. Съ той поры, якъ Ружиньскій зъединивъ Козацтво пѣдъ одну гетьманьску булаву, почуло воно свою силу и стало себе вважати вѣльнымъ народомъ, що не дае жадныхъ дачокъ, не вѣдбувае жадныхъ повинностей а знае лише свое лицареке дѣло. Зъ сего часу розвинувся въ Козацтвѣ громадекѣй ладъ, воно само себе судило. Самѣ собѣ выбирають гетьманѣвъ, не вважючи нѣ на рѣдъ, нѣ на майно, нѣ ва королѣвску ласку. Вѣ лѣтописяхъ стрѣчаемо гетьманѣвъ безъ титулѣвъ, якъ Шахъ, Пѣдкова, Скалозубъ и и. Козаки селилися по обохъ Днѣпровыхъ берегахъ, заселюючи землѣ нынѣшнихъ губерній: Кѣвской, Полтавской и полудневою Подѣльскою.

Спершу отже мали Козаки слѣдити за Татарвою и не давати вѣй переходити за Днѣпро. Но польскѣй урядъ не помѣгъ нѣ Дашковичу въ вѣго плянѣ сильной сторожи на Днѣпрѣ, нѣ Вышневецкому пѣдчасъ татарской облоги на Хортицѣ. Иванъ Орышовскій, що гетьманувавъ надъ Козаками за короля Стефана Баторія, самъ готовъ бувъ занятися тою справою, якъ видко зъ его слѣвъ записаныхъ у польского историка Бѣльского: „Скоро бѣ построити замки на Днѣпровыхъ островахъ, то не лазили бѣ до насъ Татаре, мы вѣдѣобрали бѣ у нихъ цѣлду Поднѣпрянщину, коли бѣ лише захотѣли. Но мы волимо вѣдъ нихъ боронитися ажъ коло Самбора“.

И такъ краєва оборона зависѣла вѣдъ доброи волѣ козацкои. Пильнуючи „татарскихъ шляховъ“, ставали Козаки Польщѣ у великѣй пригодѣ, для того король чинили имъ рѣшкѣй уступки и не вважали небезпечными. А мѣжь тымъ Козацтво ширитьея чимъ разъ дальшь и своими оселями покрывае цѣлу Кієвицину, Брацлавцину и Чернигѣвицину, однимъ словомъ всюды, де лише були вѣльнѣй мѣсци на Украинѣ. Козаки жили по гѣродахъ (мѣстахъ), хуторахъ та селищахъ. Згодомъ городскѣй осадишки подѣлилися на мѣщанъ та Козакѣвъ. Першихъ звали „послушными“, другихъ „непослушными“ або городовыми Козаками. Се були Украиньскѣй Козаки.

За часѣвъ литовскихъ налѣветникѣвъ и ихъ бояръ воля народу не мала ваги. Опѣсля Польща надѣлила бояръ шляхоцкими правами, тожь настала и шляхоцка юрѣдикція. По въ мѣру якъ росло Козацтво, зростало и громадеке право и взяло верхъ надъ шляхоцкою юрѣдикцією. Бо де небудь на якѣмъ грунтѣ нѣ поселивея Козакъ, то вже не мала шляхоцка юрѣдикція жадного значеня, вѣнтъ слухавъ лише своего атамана та своен рады.

Отже повна воля, необмежене право власности землѣ, самоуправа оперта на вѣльнѣмъ выборѣ, самосудъ, повна рѣвнѣсть мѣжь громадянами, погорда для вѣсѣхъ привилеѣвъ та родовои вышности, обѣдѣльна оборона проти вѣсѣхъ ворогѣвъ,— се идеаль Козацтва. Той идеаль ясно выстунае въ исторѣи нашего народу тодѣ, якъ Козацтву вдалося розширити свѣй впливъ на цѣлый нашъ Украиньско-рускѣй нарѣдъ.

Украиньскихъ або осѣлыхъ Козакѣвъ треба вѣдрѣжнати вѣдъ тыхъ, що жили подалынь на пѣвдень за Диѣтровыми порогами (водоспадами) и звалися Запорожцями. Хоч ихъ буцѣмъ залѣчувано до Польщи, то въ дѣйсности були вони зовѣсѣмъ вѣльнымъ товариствомъ и не подѣляли нѣякѣй чужѣй власти, бо Козаки не занедбували дороги показанои Дашковичемъ и Вишневецкимъ. Въ кѣльканыцять лѣтъ опѣсля (1568 р.) появилася Запорожека Сѣчь за скалистыми Диѣтровыми порогами. На островѣ Томакѣвцѣ розложилися Козаки кошемъ се бѣ то таборомъ, обгородили сеи таборъ засѣками и наименовали Сѣчею. Безъ такого захисту годѣ було бѣ имъ позбутися залежности вѣдъ старостѣвъ таи удержати Диѣтрове побереже проти Туркѣвъ та Татаръ.

Згодомъ виробили Запорожцѣ мѣжь собою рѣдъ брацтва, що мало свои питомі звичаї и права. Найвысша власть находилася въ Козацкѣмъ вѣчу або радѣ. Рада выбирала головного кошового атамана. Вѣнъ мавъ необмежену власть надъ кошемъ, но по роцѣ здававъ справу, а скоро лише бѣльшь завинивъ, вѣдберавъ и смерт.у кару.

Кошового выбирали зразу на кождый военный походъ. Бувъ вѣнъ годѣ диктаторомъ. Коли вдався походъ, дожидала его слава, — скоро нѣ, наступавъ военный судъ а часто накладавъ вѣнъ головою.

Старшина, выбувши свое, ставала зновъ простыми Козаками. Кѣшь дѣлвися на курѣнь, а кождый курѣнь мавъ своего выбраного курѣнного атамана. Сѣчовики жили спѣльно по курѣняхъ (хатахъ зъ хворосту) и обѣдали при спѣльныхъ столахъ. Скѣлькѣсть Запорожцѣвъ не була обмежена.

Згодомъ пѣсли потреби перенешено Сѣчь и на инші Днѣпрові островы. Се була военна руска школа. Тутъ була вѣйскова скарбона, неприступна для ворогѣвъ, тутъ робили чайки до походѣвъ на Чорному морю. Зъ сѣчового (низового) брацтва не выключувано жадного християньского народу, що бы лише по руски перехрестився и по руски говоривъ; выступити мѣгъ зъ него кождый пѣсля своей волѣ.

Запорожескими осадниками були зразу самі лише мужчины, що тѣлько часомъ для рыболовлѣ тутъ проживали, для полюваня и вѣины. Но съ часомъ переселовалася тамъ Украинцѣ-Русины цѣлыми родинами и вытворили козацкѣ хуторѣ. Запорожска земля простиралася вѣдъ Днѣпра по Днѣстеръ и Чорне море. Сей цѣлый край звався „Низомъ“ и чимъ разъ достунавъ значеня вѣльного пристанѣвку для всѣхъ, кому не мило жилося на родинѣ або кому припадала до сподобы вѣина зъ бѣурманами. Часто зъ Запорожа являлися местники своей кривды або кривды братнѣи. Запорожцѣ зносилися не лише зъ Украинскими Козаками, але и зъ Доцями (московскими козаками) и зъ ними посполу ишли на военны походы. Низове вѣиско не обмежалося лише на саму Сѣчь и Днѣпрові островы, але мало свои оселѣ по обохъ Днѣпровыхъ бокахъ, де були козацкѣ села и хуторы. Та осередкомъ була Сѣчь, де не смѣли заходити жѣнки. Тому то дѣлилися низові Козаки на жона-

тыхъ и нежонатыхъ, але одні зъ другими були все тѣсно звязані. Запорожеке вѣско заедно дошовнялося особливо втѣкачами, рускими хлопами, бо пань не годні були за ними гнати по дикихъ поляхъ та степахъ и по комышахъ. Що такіи бувъ початокъ Запорожекою громады, доказомъ сего, руска вѣра и руска мова. Таке було низове вѣско Запорожеке.

Найбѣльше причинилося до розвитку Козацтва сусѣдство Татаръ на границѣ Украины, бо вони не займаючися нѣ ремесломъ, нѣ купецтвомъ, нѣ промысломъ, мусили вдоволятися Крымскими скуными пасовисками. Годъ було имъ выжити безъ добычи и се головна причина татарскихъ нападѣвъ.

Князь Криштофъ Збаражскій, що бувъ польскимъ посломъ въ Царгородъ въ 1623 р., пише въ своѣмъ справозданю: „Сама нужда приневолює Татаръ до нападѣвъ. Вони съ того мають свою велику выгоду, бо инакше погинули бъ зъ голоду. Майже всѣго потребують, навѣтъ жѣнокъ и свою челядь що лѣпшу беруть вѣдъ насъ. Земля татарска бѣдна и товаромъ и кѣньми. Съ Польщи се все добувають“. Отже Татаре забирали товаръ, грабили всѣ безъ выбору, а особливо лакомчилися на „ясырь“, военныхъ бранцѣвъ (невѣльничкѣвъ). Ихъ продавали на Схѣдѣ, що потребувавъ робочихъ рукъ (невѣльничкѣвъ). Найрадше хапали дѣтей а пѣнѣише виховувано ихъ пѣдъ назвою „султаньскихъ дѣтей“ на яничарѣвъ тай до иншой прислуги. Такимъ робомъ христїяне пѣдпомагали магометаньство и зъ вѣден тї сумнї нашї народнї пѣсенї, що виспѣвуютъ роздуку чоловѣка зъ жѣнкою, брата зъ сестрою, дѣтей зъ батькомъ и матѣрю.

У султана Содимана I. було девять великихъ везирѣвъ (заступникѣвъ султана) а всѣ були „султаньскими дѣтьми“. Турцїя мовъ опирѣ, ссала свѣжу кровь христїянскихъ народѣвъ, а особливо зъ Русинѣвъ, що належали до Польщи. Тому то нѣхто не силувався такъ щиро, зломити турецку силу, якъ Украиньско-рускїй нарѣдъ.

Залюдненє украиньскихъ степѣвъ и розвитокъ Козацтва доконувався, можна сказати, проти волѣ польского уряду. Сей не мѣгъ поцирати Козацтва, що заедно зростало втѣкачами съ королѣвскихъ и паньскихъ (шляхоцкихъ) дѣбрь. Козацтво розвиваючися силою опозици Украиньско-русского народу проти Татарвы, заховало головну свою признаку: руску вѣру, руску мову и лицарскї звычайѣ, но зновъ зъ другого боку присвоило

собѣ и наѣздничій звичай и татарску політику, безъ чого годѣ було бѣ ему остоятись. Татаре вызначались быстротою и вдатностю нападавѣвъ и вытрималостю подчасѣ походвѣвъ. Тѣ прѣкметы мусили отже собѣ и Козаки приевонити, ще тымѣ бѣльше, що бѣ поконати Татарѣ. Якѣ Татаре вдиралися въ Подиѣпрянську та Подиѣстринську Русѣ, такѣ и Запорожцѣ нападали на татарскіи улусы и турецкій землѣ, за розбѣи вѣдплачували розбоємѣ, за нападѣ—нападомѣ. Якѣ Татаре жили зѣ добычи, котру брали, де лише далося, и служили тому, що имѣ бѣльше плативѣ, такѣ и въ Козаквѣ — Козакѣ а добыча, то всѣ одно.

Але не лише для самои добычи ишли въ походѣ Козаки. Переважала оборона батькѣвщины и волѣ и вызвѣлт христіянскихъ невѣльщиквѣвъ. Се пояеняє намѣ те, що и папы сѣ Козаками пошюду ишли въ походѣ. Тому то замѣтною козацкою прикметою, особливо запорожекою є: жадоба славы, здобычи, волѣ, безмежна вѣдвага въ бою зѣ бѣсурманами, быстрота и вдатнѣсть у нападѣ, неввычайна вытрималѣсть въ походахѣ и гуляще житѣ въ супокою.

Коли въ польскѣи исторіи стрѣчаемо рѣзкѣ факта затаєна або заграбленя громадского гроша, то зновѣ Козаки рабували тѣлько для своего узброєня. Гетьманѣ немавѣ бѣльше нѣжь простый Козакѣ и мѣжь ними нема примѣру кровавыхъ подѣи при подѣлт добычи. Справоздане Барекого старосты Претвича справдує Козаквѣвъ за напады на татарскіи улусы, выказуючи зѣ одного боку ихѣ конечнѣсть а зѣ другого выгоды сѣ Козацтва. Не вважяючи на се, на баканѣ татарского хана, перепѣсь король Зигмунтѣ I. Претвича зѣ Бару до Теревовлѣ. Сей король задумувавѣ обернути Козаквѣвъ на замкову службу, що само собою розумѣється не пронадало до еподобы Козакамѣ. Вѣйна зѣ бѣсурманами дала початокѣ Козацтву и була подетавою ихѣ быту.

Вже за Зигмунта I. козацкѣи силы вразѣ сѣ польскими побили Турквѣвъ подѣ Акерманомѣ, но найбѣльшой славы придбали вони собѣ Черноморекими походами. Чайками (такѣ звалося легкѣ човна на 60 людей, обшитѣ очеретомѣ) нускалися Козаки на безкрає море, нападали на турецкѣи гѣорды (мѣста), грабили береги турецкѣи въ Анатоліи и Румеліи, вызволяли братѣвъ зѣ неволѣ, розбивали турецкѣи кораблѣ и не разѣ появлялися подѣ Царгородомѣ, турецкою столицєю, а козацка слава

розходилася по свѣтѣ. Такъ въ 1593 р. за гетьмана Богдана Микошиньского, Нѣмецкій цѣсарь Рудольфъ II. пославъ послѣвъ на Запороже, запрошуючи Козакѣвъ на помѣчь проти Туркѣвъ. Турки жалувалися и грозили. Зигмунтъ-Августъ приказувавъ Запорожцямъ тихо сидѣти и не зачѣпати Туркѣвъ. Розумѣється, се було имъ байдуже.

Що до внутрѣшньої самоуправи, то козацка громада об-суджувала свои справы на сотешныхъ, полковыхъ и „великихъ вѣйсковыхъ радахъ“. Мабуть здавалося тодѣ, що годѣ буде козацкимъ радамъ вдержатися нобѣчь паньскихъ соймѣвъ. Не гадали паны, щобъ низове брацтво заховало въ своєму „Кошѣ“ батькѣвекій народный идеаль, якъ жарь въ попель, зъ вѣдчи колієсь мавъ занятися сильный пожарь.

Цѣла та боротьба Козакѣвъ съ Татарвою и Туркамы, була обороною особистои волѣ, безпечности землѣ и майна проти дикихъ Азіятѣвъ. Правда, посля едности Руси съ Польщею оборо-на краю мала принасти на военну веретву (шляхту) Поль-скои Рѣчи-Посполитон, але вона не мала на те силы. Военна польска каса була заедно пуста, постѣйного вѣйсека майже зо-вѣсмъ не було, а польске „посполите рушенѣ“ (вѣйсеко шля-хоцке скликуване въ потребѣ) не мало карности, збиралося поволеньки и чимъ скорѣйшъ розходилося до дому. Длятого то вѣя надѣя на оборону краю зверталася до Козакѣвъ и почасти до „надворныхъ мѣлїцій“, якї великї паны, и. пр. Рускїи князь Острожскїи, удержували по своихъ дворахъ.

Великї такї паны не хотѣли королевѣ помагати, що бѣ мѣгъ вѣйсеко удержати, боячыся, що бѣ вѣишъ не обмеживъ ихъ волѣ, а тымчасомъ Козаки своими походами довели до того, що береги Чорного моря готовї были признати власть запорож-скои громады надъ собою.

Тымъ не хочемо доказувати, що бѣ польскїи урядъ вже зовѣсмъ захавъ вѣишъ съ Татарами и Туркамы, но кажемо, що вѣѣ тї змагания були марнї въ ту пору, коли треба було конче дѣбати про оборону границъ. Наведемо кѣлька прикла-дѣвъ на доказъ.

Колѣ Янушъ Острожскїи розбївъ вѣйсеко Косиньского подѣ Пяткою (1592 р.) а Олександръ Вишневецкїи знищивъ его зо-вѣсмъ въ Черкаскахъ, поставили паны и сторожу проти Татарь. Татарѣ выловили сторожу мовъ курей, выловили тай такъ нео-

бачки вдерлися на Волинь, що ніхто й въ Польщѣ про нападъ не знавъ; Татаре якъ прійшли, такъ и поішли безъ перешкоды.

Другого таки заразъ року (1593 р.) въ той часъ, коли велася вѣйна христіянъ проти Туркѡвъ, Нѣмецкій цѣсарь Рудольфъ II. просивъ Польского короля, не перепускати Татаръ черезъ Польшу на Угорщину въ по́дмогу Туркамъ. Но Поляки займалися иншимъ дѣломъ. Вони приготувалися до торжества, що бѣ св. Яцка оголосити святымъ. За сей часъ, коли въ Краковѣ робили процесіи, обѣды и публичні вѡдчиты и суперечки про те: „Чи бачить св. Яцко зъ неба, що таке творять ему тѣ, що его такъ почитають?“ — або: „Чи знавъ св. Яцко, що его оголосили святымъ?“, — вдерлися Татаре на Покуть, розграбили и спалили Снятинъ, Жукѡвъ, Товмачъ, Тысьменицю, Галичъ, Калушь, Долину и т. д. и перейшли безъ перешкоды до самого Самбора и зъ вѡден на Угорщину, мордюючи бѡльше нѣжъ забираючи.

Отже Польша не давала обезнеки, бо не було внутрѣшнёго ладу. „Посполите рушенѣ“, звѣсне съ свои повѡльности, давало Татарвѣ змогу выгубляти по одному шляхту, закимъ ще прійде до битвы. Вирочѣмъ нехай прикладъ буде доказомъ, на скѡлько можъ було спускатися на „посполите рушенѣ“.

Въ 1537. р. Молдавскій господарь Богданъ вдерся на Покуть. Зигмунтъ I. зажадавъ на похѡдъ наложеня одноразовой дачки, но коли шляхта на се не пристала, обявивъ посполите рушенѣ. Правда, въ околицияхъ Львова збѡралося до 150.000 узбровнои шляхты, но замѣтъ воювати зъ Молдавянами, стала вона грабити добра своихъ братѡвъ Червонорускихъ и не слухаючи нѣ короля, нѣ сенату, вела споры о свои вѡльности. Лише на Украинѣ-Русѣи пѡддержувався ще военный духъ отже й не диво, що знаменитѣ гетьманы були зъ украиньско-русского роду.

Саме положенѣ Украины-Русѣи, сусѣдство зъ дикими азійскими ордами, безнастаннѣ ихъ напады и доконечна за для того оборона границъ зъ одного боку а немѡчь Польскои Рѣчи-Посполитой зъ другого боку, — мусили конче выкликати такую добровѡльную оборону, якою було Козацтво. Додати такожъ треба, що польскій урядъ не знавъ добре границъ Польскои

Украини-Руси вѣдѣ татарскихъ степѣвъ и що Козаки були тою переднѣю сторожею, що шаблею въ руцѣ значила тѣ границѣ. Но пѣсля того, якъ Козаки выкидали бѣсурманѣвъ по за Днѣпрѣвъ пороги, такъ и польскѣ паны посувалися на Украини-Русь зъ своими шляхоцкими правами (юрѣдикціѣю), вважаючи козацкѣ землѣ нѣчими.

Украини-Русь высылала самѣ выбѣръ своихъ сынѣвъ, самѣ цѣвътѣ свои молодѣжи въ широкѣ степи на вѣйну зъ невѣрными. Оборонюючи Украини-Русь и Польщу, боронила заразомъ и заслоняла цѣлу Европу вѣдѣ магометанства и се становить вѣи безмѣрну заслугу въ исторѣи загально-европейскон просвѣты (культуры).

Польскѣй урядѣ вмѣвъ оцѣнити завчасу тую вагу Козакѣвъ, що могли стати муромѣ проти Татарвы. Тому то вже Зигмунтѣ I. намагався пѣддати Козакѣвъ пѣдѣ военный послухъ и надати имѣ певный ладѣ. Баторѣй такожь зрозумѣвъ заслуги Козацтва и звернувъ свою бачнѣсть, що бѣ границѣ свого королѣвства забезпечити. Вѣнѣ скрѣпивъ ту живу перегороду мѣжь Польщею а Крымомѣ, якою були Украиньско-рускѣ Козаки. Давъ имѣ вѣйсковый ладѣ а для резиденцѣи гетьманьскон призначивъ мѣсто (гѣродѣ) Трехтимирѣвъ. Занятѣ Козаками землѣ дѣлилися на шѣсть округѣвъ або полкѣвъ. Полки мали назвище пѣсля головныхъ мѣств а були ними: Черкаскѣй, Чигириньскѣй, Канѣвскѣй, Корсуньскѣй, Бѣлоцерковекѣй и Переяславскѣй. Баторѣй затвердивъ право выбору гетьмана се бѣ то головы всѣго Козацтва и козацкѣи старшины. Выбраного гетьмана потверджувати мавъ королѣ. Признаками вѣго уряду були: вѣйскова коругва, бунѣчукъ, булава тай печатка. За гетьманомѣ слѣдувала старшина: обозный, судѣя, писарь, асаула, полковникъ, сотникъ, отаманъ и хорунжѣй. Но й Баторѣй побачивъ, що трудно козацкѣ вѣйско шагнути пѣдѣ свою королѣвску власть, бо мало було такихъ мѣщаньскихъ та селяньскихъ родинъ на Украинѣ-Руси, що бѣ не мали чого спѣльного съ Козаками. Любили „козакуваня“ хлопцы, ремѣшники и славивъ вѣго пѣснями цѣлий Украиньско-рускѣй нарѣдѣ.

Тодѣ козакувало всѣ, що лише було молодого и буйного на Украинѣ-Руси, а старѣ, сивѣ були такожь колѣсь Козаками. Навѣтъ панѣвъ прошибавъ козацкѣй духѣ. Вѣдважного хвалили

и поважали не розбираючи, чи се гербований, чи простый негербований.

Польскій король Стефанъ Баторій въ своѣмъ універсалѣ мѣжь самовольными людьми выказує: бездомну шляхту, мѣщанъ и иншихъ „plebeae conditionis“ (простого стану).

Ходили въ Козаки не лише Украинцѣ-Руєнны, мѣщане та хлопы, що ихъ шляхта душила або змушувала до наньщны, но и дробна шляхта, що у знатныхъ панѣвъ была на службѣ. Лучалося часто, що гѣорды (мѣста) крѣмъ правныхъ дачокъ терѣли вѣдъ самоволь старостѣвъ та воеводѣвъ, отже жъ мѣщане особливо молодіи и бѣднѣйшіи приставали до Козакѣвъ. Були й такі, що просто бажали битися зъ невѣрными для славы Божой або такъ для власной. Пѣсля свѣдоцтва польского геральдика Папроцкого не лише лицарѣ зъ дробной шляхты, але й сыны знатныхъ панѣвъ вѣзли на Запороже вчитися лицарского ремесла и военного ладу.

Тодѣшній Кіевскій бієкупъ Веренинскій каже: „Багаго переноситься на Украину боронити христіаньской вѣры проти невѣрныхъ, для Божой славы и для славы своего лицарского имени“.

Пѣсля польскихъ законѣвъ приводивъ шляхтичъ зъ собою на вѣйну тѣлько збройной челяди, кѣлько принадлеало на него пѣсля простору землѣ, якій посѣдавъ. Та челядь, привчившися военного ремесла, покидала часто своихъ панѣвъ и приставала до Козакѣвъ.

Тодѣ ще въ Козацтвѣ не було нѣ сусѣдской, нѣ народной суперечки, бо ще не були звѣстий тѣ суперечкы змагаия, що онѣсля роздѣлили Козакѣвъ и шляхту на двѣ окремі вѣрѣжы громады. Козаки шли посюду съ пограничными старостами.

Въ початкахъ Козацтва, якъ мы вже бачили, простый народъ пѣдъ проводомъ шляхты ишѣвъ за добычею. Но пѣсля розвитку Козацтва шляхта своею чергою бере участь въ военныхъ походахъ пѣдъ проводомъ доевѣдченыхъ людей съ простого стану. Пограничный народъ, набувши военного духа, по надѣ все цѣнивъ особистыи прикметы, а привилей не мали тамъ нѣякой ваги. Оборона краю была назначенемъ житя. Тѣи все служило. На останку, хто бѣ тамъ и не приходивъ або не сѣдился на Украину, то безначибѣть майна або особы залежала

вѣдъ цѣлковитого сполученя его зъ масою простого Украинско-русского народу и погранична шляхта такъ польска, якъ руска мусила повертатися тутъ вѣ демократичну козацку Русь.

Бачивши все то, не важився Баторій збройною силою зломити Козацтва, але бажаючи забезпечитися вѣдъ него, загадавъ розвѣдинити українськихъ Козакѣвъ. Вводячи реформу обявивъ: „Хто хоче бути пѣсля волѣ королѣвскои, той буде вписаный вѣ реестръ (списъ) и права его затвердяться соймовою конституцію“.

Вѣ реестръ вписали шѣсть тысячъ Козакѣвъ и назвали реестровыми (лейстровыми), а все иншѣ мали стати зновѣ залежными. Реестровцѣ вѣльно орудували своими землями, не платили жадныхъ дачокѣ, не вѣдбували иншихъ повинностей крѣмъ военнои и дѣставали платнѣ по кожухови и по червѣнцевѣ на рѣкѣ. Но такій ладъ не бувѣ чимѣ иншимѣ, якъ надѣломѣ трохи не шляхоцкими правами богатшихъ Козакѣвъ, що мали свои оселѣ по хуторахъ и гѣродахъ на те, що бѣ выдалити сѣ помѣжъ нихъ бѣдакѣвъ та зрѣвняти ихъ сѣ приголомшеними паньскими хлопами.

Гадка порееструвати Козакѣвъ, приписувана звычайно Баторію, в одноко ще давнѣйша. Вѣ письмѣ Зигмунта I. до Кіевского воеводы, князя Коширского, зѣ 1540 р. сказано: „Посылаемо нашего придворного, Стрета Солтовича. Мы приказали ему списати всехъ Козакѣвъ Кіевского воеводства и намѣ передати сей реестръ“. Вѣ 1572 р. Зигмунтъ - Августъ припоручивѣ такожѣ коронному гетьманови Юрію Язловецкому vybrати для королѣвскои службы лучшихъ Козакѣвъ, а харчѣ и плату вызначено сѣ королѣвскои касы.

Крѣмъ реестровцѣвъ не хотѣвъ польскій урядъ навѣтъ иншихъ знати, коли мѣжъ тымъ вся Пѣвденна Украина-Русь хотѣла бути Козаками се бѣ то вѣльными людьми. Тому королѣвскихъ приказѣвъ не слухали, а багато народу утѣкало на Запороже. Реестровцѣ не мали охоты замыкати реестру, але охочо прѣймали новыхъ товаришѣвъ. Польскій зновѣ урядъ переглядавѣ реестры и выключавѣ новѣтнихъ. Выключенѣи вважали себе таки Козаками и неразѣ до нихъ прилучувалися ще й пѣдданѣи польскихъ панѣвъ и творили збройніи громады, выбираючи собѣ своихъ гетьманѣвъ. Такимъ робомъ крѣмъ Сѣчовикѣвъ и реестровцѣвъ вытворилися на Украинѣ-Русѣ

самостійній Козаки. Багато подій съ козацко-шляхоцкихъ воєнь можна лише тымъ выяснити, що Козаки були оєблїи и безхатнїи, богатїи и бѣднїи, ресетровїи и выписанїи. Рѣжниця була така, що однї жили у власныхъ хатахъ и хуторахъ, навѣть въ такихъ гѣродахъ (мѣстахъ) якъ Кїєвъ, а другї лѣтомъ гуляли въ степу и по военныхъ походахъ а зимою робили по горальняхъ и броваряхъ и сїи все були готовїи погуляти въ чужїи справѣ.

Вже съ кѣнцемъ XVI. ст. самостійнїи громады стаються Польщѣ грѣзными и выкликують проти себе острїи соймовїи постановы. Но ихъ нѣхто не выконувавъ, бо навѣть самї польскїи паны, нападаючи на своихъ ворогѣвъ, завзывали Козакѣвъ у пѣдмогу. Мнїшки и Вишневецкїи, пѣдномаганїи Козаками, водили самозванцѣвъ въ Москву; навѣть самї королѣ потребували и закликали у пѣдмогу Козакѣвъ въ вѣйнахъ съ Турками, Москалями, Шведами и т. д. Нынѣ выдавъ королѣ унїверзалѣ, щобъ Козакѣвъ знищити а на завтра кликавъ ихъ, щобъ ему помагали въ походѣ, якъ н. пр. въ походахъ пѣдъ Можайскѣ, Хотинѣ и др.

Зъ розвиткомъ Козацтва, якъ мы вже споминали, оживало и брало верхъ староруске громадеке право. Чимъ же жъ рѣжнилося те староруске громадеке право вѣдъ польско-шляхоцкого права?

1. Пѣсля староруского громадекого права вѣсь люде були рѣвнїи и вѣльнїи крѣмъ воєнныхъ полоненикѣвъ; — пѣсля польско-шляхоцкого права волю мавъ лише гербованїи шляхтичъ, простїи нарѣдъ бувъ невѣльникомъ (крепакомъ).

2. Пѣсля руского громадекого права земля вважалася власностю того, хто сѣ першїи занявъ на свѣй вжитокъ; — пѣсля польско-шляхоцкого права вѣся земля надежала лише до шляхты, а хто не належавъ до неи, той не мавъ права мати власной землѣ.

3. Пѣсля староруского громадекого права вѣсь села и мѣста могли посылати своихъ послѣвъ такъ на меншїи, якъ и на бѣльшїи вѣвча; — пѣсля польско-шляхоцкого права лишень шляхта посылала своихъ на повѣтовїи соймїки и на великїи соймѣ.

Се головнїи пѣдвалины и рѣжницѣ мѣжъ старорускимъ громадекимъ правомъ а правомъ шляхоцко-польскимъ. Справдешнїа людѣка рѣвнѣсть спочивала въ рускомъ правѣ, зовсѣмъ противнѣмъ польско-шляхоцкому. Отже жъ та козацка рѣвнѣсть,

свобода и воля, мала свої корні въ цѣлѣмъ Украиньско-руськѣмъ народѣ. Була се громадска рѣвноправнѣсть, яку наша Украина-Русь сотками лѣтъ зберегла въ своихъ вѣчахъ.

Сї три повѣше згаданї пѣдвалины були причиною постоїнной боротьбы мѣжь двома республиками, се бѣ то шляхоцкою, що приняла до себе литовско-руськихъ боярѣ, — а козацкою, що боронила мѣщанѣ та селянѣ. Отже жѣ ясно, що Украина-Русь зберегала и боронила такїй внутрѣшній ладѣ, до якого змагають и якого добиваються просвѣченї нынѣшній народы. Украина-Русь въ польскѣй державѣ була тою живущою-цѣлющою водою народной волѣ, що не дала себе вже нѣчимъ загатити.

Те громадске право вкоренило выборовї засады не лише въ державнѣмъ ладѣ, але навѣтъ и въ украиньско-руськѣй церквѣ. Тї засады пѣдготовляли реакцію (опѣръ) противъ польскихъ порядкѣвъ, а Козаки являються зовсѣмъ такими революційниками супроти шляхты, якими була шляхта супроти короля.

IX.

Всѣ польскї историки годяться, що упадокъ польского королѣвства и народу починається вѣдъ Зигмунта III., но не годнї згодитися що до головныхъ причинъ сего упадку. Деякї зъ нихъ мѣжь причинами наводять козацкї повстаня, но дуже мало хто задумався, чому саме вони починаються за того короля. Польскї историки называють козацкї повстаня бунтами, Украиньско-руськїй нарѣдѣ збѣгвнскомѣ бунтѣвникѣвъ а вѣйну 1648 р. приписують особистѣй пѣмстѣ и оскорбѣ Хмельницкого. Но коли жѣ вѣйна зновляється бѣльшь нѣжѣ цѣлу сотку лѣтъ разѣ заразомѣ, то се вже не бунтѣ самовѣльной шайки, а за особисту оскорбу Хмельницкого не пѣдѣймається 200.000 збройного народу. Тутѣ вже мусять бути иншї причины, бо де не ма багато палкого матерїалу, тамѣ великого огню не буде.

Не станемо перечити, що оскорба Хмельницкого дала по вѣдѣ до вѣйны, но се була вже ся остання капля, що вже мѣру перепополнила. Цѣлый нарѣдѣ не пѣдѣймється за для чисто матерїальныхъ або особистыхъ причинъ. Вѣнтѣ повстае лише, коли ходитѣ о оборону житя, родины, вѣры або волѣ. Козацко-поль-

скі війни не були лише війною двох народів, двох вёръ,— але були змаганемъ питомыхъ, корённыхъ Украинсько-руських властивцівъ тыхъ земель, боронити всёхъ своихъ народныхъ святощівъ супроти польскихъ панівъ.

Коли бъ у розвитку людского роду постановити правиломъ, що багатство, власть, просвёта а воля доконче мусять належати лише до одного стану, тодъ прійшло бъ намъ стати по сторонё паньскёй. Коли жъ вважається доконечною правдою, що добрі звичаї, праві поступки, честні, бездоганні характеры найбóльшь тамъ витворюються, де земля и воля удёломъ цёлого загалу, що право власности е початкомъ правдивои волё,— тодъ годъ не признати цёлковитои справедливости Козакамъ. Придивившиися тóй боротьбё козацко-шляхоцкóй, годъ не добачити въ нёй чогось бóльшого, важнйшого. Выступае въ нёй найпершь питанё суспóльне, питанё бёды и збытку, демократіи и аристократіи, питанё, чи переможе право шляхоцко-польске, чи громадско-руске? За нимъ иде доперва питанё релігійне.

Въ урядовыхъ актахъ съ часёвъ Зигмунта III. находимо часті споминки про безкраї пустынй на Украинё. Щёля польского права земля мала принасти шляхтё и соймова постанова зъ р. 1590 повёдае королёвскимъ именемъ: „Що бъ землё не лишалися пустою тай приносили пожитокъ, будемо роздавати сй пустки особамъ шляхоцкого роду за заслуги коло Рёчи-Посполитой“.

Тому то багато польскихъ панівъ, заслуженыхъ и незаслуженыхъ, забезпечують собё у короля просторй даровизны на Украинё-Руси. Въ королёвскóй канцеляріи такожь безъ розбору вёдмёрювано на письмё обширній просторы вёдъ рёки до рёки, вёдъ шляху до шляху, вёдъ урочища до урочища и т. д. Такимъ чиномъ Кіевека, Брацлавека и Подóльска Украина вразъ зъ Задніпрянщиною трохи по трохи очутилися въ рукахъ купки магнатівъ, що згодомъ мали вже й свои замки, артилерію, вóйска и супроти власныхъ пóдданныхъ були необмежеными панами. Такихъ панівъ по руски звали: королята. За панами зволёкалися съ Польци на Украинну панки, дрóбна шляхта и пóдпанки.

Украиньска, Волиньска и Подóльска Русь була загаломъ дорогою скарбицею для польскихъ панівъ, не дурно жъ По-

ляки называли правобережну Украинну раємъ польского свѣта. Но такъ званіи „пустки“ не були зовсѣмъ пустками, се бѣ то незаселеными, бо якъ бы такъ було, то бѣ такъ дуже ними не клопотались. Се лише значило, що вони доси не належали ще до жадного польского пана и жадному польскому панови не приносили пожитку. Въ дѣйности же сїи землѣ належали до Козакѣвъ. Вони були заселені людьми, що глядѣли волѣ (слободы) и вѣкали съ королѣвскихъ и шляхоцкихъ дѣбрѣ.

Тодѣшній лѣтописецъ и письменники не годніи надивуватися, якъ швидко двигалася украиньска колонізація (заселюванє), якъ въ дикомъ степу, на самыхъ татарскихъ шляхахъ, трохи не вся Украина вкрылася селами и мѣсточками. Хочъ Татарва часто захвачувала новоселенцѣвъ, спустошеніи мѣсця зновъ скоро заселювалися новыми выходцами (слободянами). У вызначеніи землѣ мѣжъ тїи козацкїи села и мѣсточка вдиралася шляхта зъ новыми осадниками, що ихъ манила съ Польщи обѣщаннми бѣльшими пѣльгами. И шляхоцкїи села та мѣсточка гусли съ кождымъ рокомъ.

Такъ петнували побѣчь себе посѣлости и козацкїи и шляхоцкїи. Першїи скоса глядѣли на сусѣдѣвъ, а сїи зновъ завидуючи имъ волѣ. Загаломъ не спинали Козаки розширеня паньскихъ дѣбрѣ на Украинѣ. Вони мало дбали про соймовїи постановы а мѣсцева шляхта мусила йти рука въ руку зъ ними, жила въ приязни и ходила козацкимъ звычайемъ вразъ на военный промыслъ. Вже задля конечной обороны стававъ кождый воякомъ, тому то въ часѣ умовленой пѣльги осадники пильнували лише военной повинности. Военна служба пѣдъ проводомъ старосты або дѣдича не кѣнчилася, якъ минувъ часѣ умовленой зъ дѣдичомъ пѣльги, а господарскїи (скономичный) справы ишли спокѣйною дорогою.

Въ Польщѣ тодѣ розвелося сильне магнацтво. Воно на соймакахъ и соймахъ надавало права лише въ свою користь. Нарѣдъ не мавъ жадныхъ правъ, бо польске право вѣддавало хлопа въ повну беззглядну власть панови. Паньска воля була единымъ правомъ для народу. Польскїи паны жили въ роскошахъ. По ихъ обширныхъ дворахъ годовано тѣму дробной шляхты. Вельможный панъ, догоджуючи своѣй гордости, вважавъ за свою повинность держати на своѣмъ дворѣ цѣлу ватагу шляхтичѣвъ-неробѣвъ, а вельможна паня такожь ватагу

шляхтянокъ, що очевидно було гайнованемъ гроща. Головною причиною панських розкошівъ було паньщизняне право. Воно давало панамъ змогу безъ найменшого власного труда, мати сталі доходи и окружатися невольничою челядю, що на відворотъ множило лише народній тягаръ. Після свѣдоцтва одного Француза, що живъ тодѣ въ Польщѣ, звичайный паньскій обѣдъ будного дня бѣльше коштувавъ, нѣжъ найбѣльшій французскій празникъ. Польскій историкъ Старовольскій пише: „Всѣ гроши йдуть на заграничнї вина, цукры и паштеты а на батькѣвску оборону и на выкушъ бранцівъ (полоненикѣвъ) у насъ нема грошей“.

Паны не хотѣли або й не вмѣли господарити въ своихъ просторыхъ добрахъ, але бажали помножити свои доходы. Тому то вѣддавали паны свои добра въ аренду съ правами и обовязками, якї самї мали. Арендоване выдавалося дуже выгѣднымъ, але воно не зменшало а побѣльшало лихо. Новыми арендарями на Украинѣ - Русї найчастѣйше являються жида. Що бѣ вдоволити ненасытныхъ панѣвъ и набити власну кешеню, выдумувавъ жидъ такї дачки, про якї й страшно згадати. Мѣгъ, правда, панѣ покарати жидѣ смертю, не вѣдиовѣдаючи за те передѣ нѣкимъ, но за те передававъ на него и всѣ свои права, мѣжъ иншими и право меча, се бѣ то право карати смертю пѣдданныхъ. Жидѣ-арендаръ носивъ при боку шаблю на вѣдзнаку вѣдъ незбройного народу и на знакъ, що мѣгъ кожного карати смертю за неослухъ, за згѣрдне слово а навѣтъ за само пѣдозрѣне. Житѣ и майно хлопске, его жѣнка, его дѣти були вѣдданї зовсѣмъ въ руки жидѣвскї. Отже нѣчо такъ тяжко не важило, нѣчо такъ не болѣло его, якъ власть жидѣ.

Чимъ бѣльшь обезпечувалося господарство въ паньскихъ добрахъ козацкими вѣйнами зъ бѣсурманами, тымъ бѣльшь душила шляхта мѣщанѣ и хлопѣвъ всѣлякими дачками и налогами. Ъхавъ панѣ на соймѣ, на весѣля, на вѣднусть, — накладавъ на пѣдданныхъ новї тягарѣ. Лучитьсѣ у пана гараздѣ, хрестини, весѣля, — пѣдданнымъ бѣда, мусѣть нести на „повитанѣ“, кушѣ — материн, рѣзники — мясо, шинкарѣ — напѣтки, хлопы — свои дарунки. Великї выгоды стали вынаходити паны, старосты, пѣдианки и жида-арендарѣ: чиншѣ, ставщицѣ, рогове, спасене, десятицѣ вѣдъ волѣвъ, коней, свиней, овецъ, пѣбѣль, очкове, суху мѣрку, ошлату вѣдъ жорень, а на останку

дудки (про нихъ дальше скажемо), вѣдтакъ осыпы, каплуны, куры, гуси, яйця по кѣлька разѣвъ до року. Хлопамъ не вѣльно було варити собѣ нашткѣвъ або купувати де инде, якъ лише у свого пана-арендаря.

Шляхта порядкувала, якъ сама хотѣла або вмѣла, но съ тыхъ порядкѣвъ не було пожитку для народу. Паны не дбали, що дѣється по за ихъ плечима. Збогачувалися паны, пѣдпанки и жидова, лише не богатѣвъ нарѣдъ, а въ додатку збыткувалися ще надъ нимъ и высмѣвали. Тѣ що не змогли стерпѣти воеводскои, старостиньскои або жидѣвско-польскои неволь, уходили зъ сѣль, мѣсточокъ и гѣродѣвъ, въ дикѣ степы и заселявали ихъ. Такъ являлися поселенцѣ на Украинѣ. Однихъ гнала бѣда, другихъ приманювала плѣднѣсть землѣ або бѣльша воля. Колонизаторы тыхъ пустыхъ земель, выкорыстували такѣй складъ рѣчей и приманювали утѣкачѣвъ обѣцянками пѣльги. Зъ розвиткомъ паньщины чимъ разъ виднѣйшѣй бувъ выхѣдъ народу на Подѣле и Украинну.

Такимъ робомъ роздѣлилася Украина на пѣддану панамъ и вѣльну съ козацкою, простонародною, громадскою самоуправою. Ту то отже останню вважали Поляки пустою и еѣ роздавали панамъ. Що же до дикихъ степѣвъ за Днѣпровыми порогами, то се були неплѣднѣй землѣ, часто пустошенѣй саранѣю, оддалеки вѣдъ людскихъ селищъ. Ту чоловікъ наражався на смерть зъ голоду. Лише деякѣ мѣсяця були богатѣ въ рыбу и дичину и буйну рѣстиннѣсть, а що бѣ вѣйско могло тутъ кошеть стати, мусило займатися рыболовлю и полюванемъ.

Выдалятися по за Днѣпровѣй пороги, значило засуджуватися на великѣй недостатки. Тому то козакъ а бѣда, се рѣдня. И здавалося пограничнымъ поселенцямъ Украиньскимъ, що для нихъ вже не може гѣршихъ бути нещастѣ, крѣмъ бѣды и небезпечности; но дучилося инакше.

Поляки вже ранче придушили руске громадске право въ иншихъ своихъ земляхъ а теиерь заволодѣвши трохи не цѣлою Украинною, не хотѣли лишити еѣ такою, якою смершу була а задумали зъ неи зрѣбити другу Польшу не такъ що до мовы, про котру мало дбали, не такъ що до вѣры, про котру журилося латиньске духовенѣство, якъ особливо, що бѣ запанувало польске право надъ украиньско-рускимъ. Но впроваджене польского права зустрѣчало великѣй трудности. Тамъ лише терпѣть

наро́дъ, де не має и не видить змоги выдобутися зъ нево́ль. На Украинѣ неодно машило наро́дъ до во́ль. Передъ собою бачивъ вѣнъ вѣльныхъ своихъ братѣвъ, въ сусѣдствѣ були остро-вы Днѣпровѣ, де мѣгъ втечи съ пѣдъ тяжкою нево́ль а на останку поблизкѣ Татарѣ привчили его до шаблѣ. Такимъ чиномъ пѣддержувався въ Украиньско-рускѣмъ наро́дъ буйный, военный духъ, незгѣдный съ тою тяжкою неволею, на яку его засудивъ польскѣй ладъ.

Отже жъ длятого то съ часѣвъ Зигмунта III. ставъ соймъ обмежати Козацтво. Конституція съ 1590 р. постановляла, що Козаки мають бути пѣдвластнѣ польскому коронному гетьманови, вѣнъ має имъ назначувати старшину съ шляхты. Нѣ полковники, нѣ сотники не мали права прѣймати кого небудь въ Козаки безъ во́ль старшого, се бѣ то гетьмана, и вѣнъ мавъ мати у себе списъ всѣхъ Козакѣвъ. Що бѣ хлопы и мѣщане не приставали до Козакѣвъ, наказано остро старостамъ пыльнувати, що бѣ нѣхто не переходивъ зъ мѣсця на мѣсць и не втѣкавъ на Сѣчь або въ степы. Настановлено особныхъ дозорцѣвъ, що бѣ наро́дъ не громадился въ купы. Заказано сиродавати хлопамъ порохъ, салѣтру, зброю и т. д. Непослушнѣ и виннѣ пѣдпадали пѣдъ слѣдство и кару смерти. Такѣ и иншѣ соймовѣ постановы не мали иншихъ наслѣдкѣвъ, лише дражнили Козакѣвъ, а ихъ сила заедно зростала. Отже жъ пѣдъ конецъ XVI. столѣтя, коли справы господарскѣ стали переважувати у шляхты надъ справою краввою обороны, Козаки стають чимъ разъ бѣльше особнякомъ вѣдъ шляхты. Такимъ побытомъ стали на Украинѣ-Русѣ два ворожѣй таборы. Одень ширить право польске а другѣй боронить права руского.

Таке введенѣ польского права, що нѣвечило народну волю, мусило вызвати оцѣбрь вѣльного народу и дѣйсно вызвало тѣ бурѣ, що довго пустошили Украинну-Русѣ и Польшу.

X.

Поляки дбали, що бѣ ихъ вѣтчнна не прѣйшла зновъ до такого сумного стану, якъ до злученя еи зъ Литвою, боялся такожъ, що бѣ Литовска Русѣ съ часомъ не вѣддѣлилася колись и не пристала до Московскои Русѣ. Слѣдомъ отже за тымъ являються унѣи: Городельска и Люблиньска, що мали

звести до купы Литовцѣвъ и Русинѣвъ въ оденъ нарѣдъ съ Польскимъ. Но й того було для нихъ мало. Для цѣлковитого зѣллія все ще не ставало внутрѣшней підстави а головною церепоною до тѣсного зближеня Украинско-русской народности и Польскон була инша вѣра.

Помимо того, що Поляки привчили руску шляхту польскихъ порядкѣвъ и привилеѣвъ, що руска шляхта порѣднлася съ польскою, присвоила собѣ польску мову, звычайъ и обычаѣ и стала зовеѣмъ польскою, — а все таки побачили Поляки, що роздерта Русь таки тримається едностю вѣры, бо ще не тыкали руской (се бѣ то православной) вѣры, сего важного двигача Руской народности. Пѣдбурювані своїми наставниками Бзуитами, постановили Поляки перемѣнити руску вѣру а заразомъ зъ нею и Руску народнѣсть у Великомъ князѣвствѣ Литовскомъ, се бѣ то постановили златиньщити и ополячити вѣхъ Русинѣвъ до останнѣго пана, до останнѣго шляхтича, мѣщанина и хлопа. Вѣру уважали невѣдѣльною вѣдъ народности. Кождый християнинъ латиньской (католицкой або польской) вѣры, мавъ вже себе за Поляка, а хто бувъ православной (грецкой або руской) вѣры, той мавъ себе за Русина и звався Русиномъ.

Польскій король Зигмунтъ III. покладавъ всю славу своего панованя въ томъ, що бѣ усѣхъ иншеврѣцѣвъ (нелатинникѣвъ) повернути на латинникѣвъ (католикѣвъ), отже жѣ бажавъ всю руску церкву зѣднати зъ римскимъ костеломъ. И король и вся Польша годяться на ополячене Русинѣвъ. Звычайно такъ бувае, що выша просвѣта перемагае низшу. Коли жѣ отже, якъ думаютъ Поляки, польска просвѣта була вышею вѣдъ руской, то Русь могла бѣ спольщитися безъ насилы, безъ примусу. И треба признати, що въ часѣ вѣльнодумнѣйшого панованя Зигмунтовъ и Баторія, польска мова дѣже мѣжь Русинами пріймалася. Но чи се для того, що Поляки такъ кванно бралися вынародовлювати Русинѣвъ, чи може за для того, що духъ рускій мавъ за багато въ собѣ живущою силы, — конецъ кѣнцемъ знищеня Руси годѣ дѣннати. Угнѣтъ вызывае вѣдпорну силу; наступили кровавѣ войны, що потрясли вѣми пѣдвалнами Польшы, ослабили еѣ и пѣдготовали еѣ упадокъ. Мы бачили, що вже Ягайо старався Русинѣвъ хрестити на латиньску вѣру, но вона не манила Русинѣвъ до себе. Коли Русины

одностійно вѣдказалися прийняти латинство (або католицку вѣру), тодѣ Єзуиты нерадѣ, що ихъ заходы такъ неспѣрно йдуть и марнѣють, поновили гадку унії зъ Римомъ, а Єзуиты Скарга и Посевинъ цѣлымъ жаромъ до неї вхопилися.

Що бѣ підцерти політичну Люблинську унію, постановлено ввести и церковну підъ покрывшкою, що бѣ бачъ не було спорѣвъ мѣжь двома церквами, Схѣдною (Грецькою) та Захѣдною (Римскою), при чѣмъ Схѣдна мала задержати свѣй грецькій обрядъ и службу Богу вѣ Славянськѣй мовѣ. Унія отже мала злучити православныхъ (Русинѣвъ) и католикѣвъ (Полякѣвъ) підъ властею папы римского и на рѣвнѣ вважати грецькій (рускій) обрядъ зъ латинськимъ (польськимъ). На таку зверха подобала церковна унія, но вона такъ лишень зверха виглядала, а вѣ середнѣ змагала до вынародовленя Русинѣвъ.

Показалося, що католицизмъ вѣ обрядѣ рускѣмъ мавъ служити лише яко нова зброя до боршого навороту православныхъ, або що на одно виходить—Русинѣвъ на Полякѣвъ. Унію вважали лише переходомъ вѣдъ одной вѣры до другой, се бѣ то вѣдъ одной народности до другой; бо хто змѣнювавъ вѣру свою и обрядъ, змѣнювавъ й свою народнѣсть.

И на сей разъ не могла унія легко прийатися мѣжь Русинами, саме такъ, якъ не прийлася за митрополита Изидора. Треба було доперва належно приготувити грунтъ. Треба ще було школами та вихованѣмъ приспособити до унії молоде руске поколѣнє а заразомъ всѣ мѣсяца вышого руского духовенства пообсаджувати прихильниками Польщи и унії.

Шляхта була вѣ Польщѣ всемогуча. Дятого поки ще руска шляхта твердо держалася своєї мовы и вѣры, доти годѣ було й думати, ввести унію и Русь сполячити. Отже жѣ ясно, що треба було звернути увагу насампередъ на руску шляхту. Чого не венѣли політичній унії, — Городельска и Люблинска, сего мали доказати школы. Такими були колегїи, що ихъ Єзуиты заводили одну за другою.

Головнымъ, а можна сказати выключнымъ намѣромъ єзуитекого вихованя вѣ Рускихъ земляхъ було, приготувати скѣлько можна бѣльше прихильникѣвъ католицизму а заразомъ вибити вѣ нихъ недбалѣсть а навѣтъ погорду до православия. До того вживали Єзуиты не такъ научныхъ доказѣвъ, а бѣльше иншихъ способѣвъ, що вилывали на молодечій умъ. Вони не

впоювали сего глибокого внутрѣшнёго духа релігій, що має цѣлый рѣдъ людскій визати любовю, а бѣльшь дбали про зверхню єи форму, щѣпляючи заразомъ въ свонхъ учениковъ того згубного для народу духа фанатизму (загорѣльства) а замѣсть любви вчили ненависти.

Католики мали тодѣ нерѣвно бѣльшь змоги и способѣвъ просвѣчуватися нѣжь православній, тому то дѣти православныхъ панѣвъ виховувалися у Єзуитѣвъ. Прадѣды нашѣ гадали, що руске молоде поколѣнє набуде у нишевѣрнихъ Єзуитѣвъ тон духовнои зброѣ, тон справности, якою Єзуиты вѣдзначалися, и такъ узброєнє стане воно въ оборонѣ православія. Но Єзуиты вмѣли привязати до себе дѣтей, впоюючи въ нихъ переконаня згѣднѣй зъ своими плянами о вышности католицізму. Справно вивченѣй вихованцѣ єзуицкѣй привчилися показувати свою прихильнѣсть до католицізму а погорджати православемъ такъ, що самѣй чимъ борше квашилися стати католиками и то ще навѣтъ будѣмъ на перекѣрѣ своимъ учителямъ. Тодѣ Єзуиты принисували сей наворѣтъ ласцѣ зъ горы.

Отже жь однѣй покидали свою руску народнѣсть черезъ єзуицке вихованє, другѣ женилися съ Польками и т. д. Но помимо блискучого поступу таки не годна була римска проаганда дѣйти до своєи меты. Православіє пѣддержувалося зъ одного боку церковными брацтвами и просвѣтою, що вже зачала свитати, а зъ другого боку въ єго оборонѣ выступивъ Украиньско-рускѣй народъ съ Козаками. Правда, рускѣй церковнѣй брацтва и загаломъ руске духовеньство рѣдко коли вживали до помочи Козакѣвъ, но годѣ не добачити, що мѣжь брацтвами церковными а воєннымъ козацкимъ брацтвомъ заходила тѣсна звязъ. И знаменитѣй духовнѣй достѣйники православнѣй и знаменитѣй козацкѣй гетьманы походили звичайно съ той части рускои шляхты, що не добивалася хлѣба и достѣйности по дворахъ магнатекихъ, а самѣй своєю силою добивалися своєго високого становища.

Брацтва самѣй собѣй выбирали свою старшину, закладали школы, що бѣ въє рускѣй дѣти въ нихъ вчилися, заводили бѣльницѣ (шпиталѣ), друкарнѣ а забезпечившися у Царгородскнхъ патрїархѣвъ значными привилєями въ релігійномъ взглядѣ, старалися пѣдняти руску церкву съ того упадку, до якого до вѣвъ єѣ паньскѣй патронатѣ.

Магдебурскє право, звляючи мѣщанъ въ цехи, навело ихъ на гадку про церковнїй брацтва. Брацтва являються съ признакою опѣки надъ церквами та монастырями, стають не на словахъ а на дѣлѣ патронами. Слѣдять вони за захованемъ духовныхъ а навѣтъ епископѣвъ.

Брацтва являються головною пѣдоймою розвитку просвѣты на Украинѣ-Руси. Вони быстро повстають одно за другимъ и всюды, де лише заводиться брацтво, сейчасъ заводиться и школа. Брацтва посылали способныхъ молодцѣвъ въ заграничнїй унїверситеты для высшой просвѣты, для приспособленя ихъ на учительствъ при брацкихъ школахъ. Зъ розмноженемъ брацкихъ школъ и друкарнь збѣлилося и число тыхъ, що писали, читали або роздумували про духове и народне свое жите и здужали справно боротися зъ езуицкими хитрощами.

Длятого що шляхта представляла силу въ Польщѣ, то брацтва стараються позыскати на братчикѣвъ богату и сильну руску шляхту православной вѣры и не разъ знаходять пѣдмогу въ тѣмъ самѣмъ домѣ и тѣй самѣй особѣ, що й Езуиты.

Бѣльшого значеня доступають брацтва, коли до нихъ вписалися вельможѣ, що имъ однако жъ бѣльшь блеску нѣжь хѣсна приносили. Самї тї паны говорили: „Мы не живемо въ гѣродахъ (мѣстахъ) и рѣдко тамъ буваемо, длятого вкладаемо надзѣръ и передаемъ цѣле дѣло нашимъ меншимъ братамъ съ тымъ, що бѣ зъ нами зносилися, а самї обовязуемося имъ помагати“. Однако церковнїй тї брацтва, помимо своєї високой задачи, були появою не конче довгою. Имъ судилося лише такъ довго простояти и вдержатися, шоки римскѣй пропагандѣ не вдалося перехватити въ католициство высшого руского стану а заразомъ ослабитл мѣщанъ. Сталося се въ протягу XVII. столѣтя и брацтва самї зъ себе поупадали.

Що до устрою руской церкви, то прадѣды нашї выбирали собѣ громадскою волею людей гѣдныхъ не лише на парафїи и архимандрїи, но и на епископскѣй и митрополїчїй мѣсця. Руска церква зберегла тую засаду, що церковныхъ пастырѣвъ выбирається для народу, для него и надъ нимъ устанавлиється духовна власть, тому то лише народъ а не хто иншїй, мае выбрать пастыря съ помѣжь себе, бо вѣнъ наилучше може знати жите и способности выбраного. Но вѣдъ часу полїтичної унїи Литвы съ Польщею, присвоюють собѣ польскѣй королѣ право

выбору духовныхъ навѣтъ въ православноѣй церквѣ, такъ якъ се право ранче ще захватили въ католицкѣмъ костелѣ. И съ той поры почасту роздають епископскій мѣсяця особамъ, що зъ роду нѣколи не приспособлялися стати духовними.

Рускій епископскій посады надають дворакамъ або урядникамъ безъ жадныхъ наукъ потрібныхъ духовнымъ. Любимецъ князя Радивида а опбеля каштелянъ Берестейскій, Адамъ Потѣй, покнинувши православіе перейшовъ на лютерске а опбеля ставши католикомъ перейшовъ за порадою своихъ приятельвъ и впливовыхъ людей по смерти своєї жѣнки зновъ на православіе и вступивъ до монастыря, що бѣ такимъ побытомъ добитися епископскою гѣдности. Такъ отже Потѣй, бувши въ марцю ще каштеляномъ, ставъ въ цвѣтню вже епископомъ.

Илія Мороховскій съ корольвского секретаря стае епископомъ Володимірскимъ, Арсеній Желиборскій двайцятьтрилѣтній молодець зъ дворака Владислава IV. ставъ Львѣвскимъ епископомъ.

Кирило Терлецкій, Луцкій епископъ, до настановленя его епископомъ служивъ писаремъ у Литовского ескарбника Миколая Тризны.

Янъ Рутскій, перше кальвінъ, опбеля католикъ, за порадою Бзуита Бокса а на розказъ папы римского переходить на православіе, що бѣ можъ було его зробити рускимъ епископомъ.

Такъ дѣялося до самого кѣнца XVII. и початку XVIII. столѣтя. Осипа Шумлянського зъ вояка зроблено епископомъ.

Однимъ словомъ, свѣтскихъ людей, безъ найменшого духовного вихованя стрижено въ черцѣ, що бѣ ихъ заразъ посвятити на рускихъ епископѣвъ. Для доповненя образу годѣ поминути православного Кіевского митрополіта, такого Онисфора Дѣвочку, що бѣ зрозумѣти, якій владики пѣдъ польскимъ патронатомъ управляли православною церквою. Онисфоръ, не бувши черцемъ, бувъ жонатый два разы, а такой чоловікъ не мавъ права бути митрополітомъ.

Руска шляхта зѣбрана на Варшавскѣмъ соймѣ 1585 р. дорѣкае митрополітовн за неладъ въ рускѣй церквѣ: „За душпастырство Вашою Милости багато лиха сконлося: зневажалася святыня, запиралися св. Дары, запечатувано церкви, заказувано дзвонити, священникѣвъ выволѣкають вѣдъ престолѣвъ и саджа-

ють въ тюрьму а свѣтскимъ людямъ заборонюють молитися, виганяючи ихъ зъ Божого храму. Но того мало. Рубають хресты, на бажанѣ жидѣвъ замыкають дзвоны, а Ваша Милость своими письмами помагають проти церкви на жидѣвску радѣсть, на понижене св. вѣры и на нашу погибель. Крѣмъ того обертаються церкви на езуитскій костелы а въ ихъ корысть записуються церковній добра. По монастыряхъ замѣсть игумена и братіи, живутъ игумены зъ жѣнками и дѣтьми и те що має служити Божій славі, сквернять святотатствомъ... Но що ще гѣрше, що В. Милость самій поставляєте епископѣвъ безъ свѣдѣкѣвъ и безъ насъ, свои братіи, а се заборонюють Вашѣй Милости церковній уставы. Наслѣдкомъ того настають негѣдній епископы, що на наругу св. вѣры живутъ зъ жѣнками и плодять дѣтей“...

Въ 1588 р. вѣхавъ до Москвы Царгородскій патріархъ Єремія. Що бѣ мѣгъ безъ перешкоды корыстати зъ своего патріаршого права, выпросивъ собѣ у польского короля Зигмунта III. позволенѣ. Патріархъ знавъ про неладъ въ управѣ руской церкви и ладнався скинути митрополита Онисифора Дѣвочку а то тымъ бѣльшь, що бувъ двѣчи жонатый.

Католики не противилися сему, бо вже на его мѣсце приготавливали на ту важну посаду своего прихильника, Миньского архимандрита Михайла Рагозу, езуитского вихованця. А патріархъ, не розбираючи подрѣбно справы, вдоволився рекомендацію Руского воеводы Скумина-Тышкевича, (що пѣзнѣйше ставъ противникомъ уни) и деякихъ панѣвъ, напередъ вже обробленихъ и высвятивъ Рагозу.

Мѣжь тымъ одержавъ Рагоза вѣдъ Езуитѣвъ окрему инструкцію пѣдготовлювати руске духовенство и Украинцѣвъ Русниѣвъ до уни. За добре выповненѣ того дѣла обѣцяли вынести его на примаса цѣлои Схѣднои церкви и зробити перше мѣсце въ сенатѣ заразъ побѣчь коронного або католицкого примаса. Въ инструкціи мѣжь иншимъ написано: „Поучати деканѣвъ, на побѣвъ накладати дачки и пильно слѣдити, що бѣ нѣхто не посмѣвъ уладжувати соборчикѣвъ або зѣвѣдѣвъ. Непослушныхъ въ тюрьму. Не вводити зразу новыхъ церковныхъ обрядѣвъ, ихъ можъ поволеньки змѣнювати. Розиравъ и спорѣвъ съ католиками про око не занедбувати, що бѣ тымъ лучше засыпати пѣскомъ очи руской шляхтѣ и черни. Однакъ не выступати явно проти черни, лише поволеньки и тихцемъ. Закла-

дати окремі школи для рускои молодежи, но не зборонювати имъ вѣдѣдувати католицкихъ костелѣвъ и кѣнчити школы у отцѣвъ Бзуитѣвъ. Вразливе слово „унія“ належить выкинути а заступити его иншимъ и т. д.“ Такъ то замѣсть нахилити до себе Русинѣвъ справедливою, намагалися скрѣпити злучене деморалізацією.

Деморалізація захопила особливо выше руске духовенство. Тѣ що дѣпняли єпископскихъ катедръ повышеною дорогою, дбали лише про себе а не про церкву, ихъ манили церковній добра а не духовній справы, вони провадили свѣтске жите а навѣтъ родинне, — однимъ словомъ, жили якъ магнаты, ишли походомъ оденъ проти другого, що бѣ заграбити церковне майно, накладали на низше руске духовенство податки и тягарѣ, а мѣжь тымъ церква ницилася, розпадала и упадала.

Не дивниця жѣ отже, що такі паєтырѣ не задумуючися, пріймали унію, до чого ще передъ своимъ высвяченемъ обовязувалися, а опѣсля примушували до сего свои єпархїи.

Бзуитѣ Скарга приписувавъ упадокъ рускои церкви родинному (семейному) житю руского духовенства, славянскѣй мовѣ при службѣ Божїи и вмѣшчуванюся свѣтскои власти до церковныхъ справъ.

Бзуицкїй духъ не дозволивъ ему добачити властивои причини або либонь не хотѣвъ признатися, въ чѣмъ та причина злого.

Ся остання нимъ наведена причина, именно присвоєне польскими королями право назначувати рускихъ єпископѣвъ пѣсля своєи вподобы мало тутъ велику вагу и вытворило багато лиха. Но було бѣ несправедливо всю вину приписувати лише Бзуитамъ и Полякамъ. Вони лише выкорыстували лихїй складъ рѣчей.

Русинамъ не доставало просвѣты а до другои половины XVI. вѣку не мали вони иншого письменства (літературы) крѣмъ лѣтописей, грамотъ урядовыхъ и рукописныхъ церковныхъ книгъ. Правда, за часѣвъ Ярослава въ 1018 р. и пѣзнѣйше, якъ свѣдчать ученї, а мѣжь ними Шафарикъ, стояла просвѣта у Русинѣвъ выше, нѣжъ въ иншихъ Европейскихъ краяхъ. Но съ той поры Русины пережили княжї незгоды и усобицѣ, татарске лихолѣте и релігїино-полїтичний польскїй

угнѣтъ спершу въ поодинокихъ своихъ земляхъ и опбеля въ усѣхъ.

Упадокъ богатон старо-русской просвѣты мусивъ походити не стѣлько зъ двохъ першихъ причинъ, скѣлько вѣдъ довгого и сильного дѣланя сеи третей. Съ той поры, якъ Русь политично зближилася съ Польщею, польскій урядъ не лише нѣчимъ не причинився до еи розвитку, але не занехувавъ нѣчого, що могло бъ ослабити и зничити Украиньско-руску народнѣсть. Мусили отже лучшій народнй силы и способноети марнѣти. Коли руску церкву и школу засуджено на упадокъ, коли обывательскй и суспѣльный права визнаецѣвъ рускои вѣры обмежувано а ихъ добра граблено, коли хитрощами або силою вѣдрывали руску шляхту вѣдъ народу и еѣ полячено, — то кождый легко вже й зрозумѣе, що останокъ руского народу зѣйшовъ до стану матерйальной немочи и политичного зера а рускою народною мовою погорджувано.

Патроны зѣбравшись на соймъ не разъ розправляли про упадокъ рускои церкви, звертали ся деколи рѣзкими докорами до рускихъ епископѣвъ, якъ се мы бачили въ письмѣ до митрополита Онисифора, а однако нѣ разу вѣдъ слѣвъ не прйшло до дѣла.

Правда, явила ся гадка пѣднати просвѣту, учинивши св. псьмо доступнымъ для всѣго руского народу. Но якъ же жъ сего доконати, коли довнй часъ не було нѣ школъ, нѣ друкарнй? Полочаннй Скорина перевѣвъ библию на тодѣшну руску мову, якои тодѣ уживали высшй рускй станы, се бѣ то болгарску, перемѣшану польскими словами. Ту библию выдрукувавъ въ ческѣй Празѣ (р. 1517—1519). Въ 1562 р. заложено першу руску друкарню въ Несвижѣ. Тутъ Симеонъ Будный выдрукувавъ протестантскй катехизисъ и подавъ его Рускому народови. Трохи пѣзнѣйшъ заложивъ Литовскй гетьманъ Григорій Ходкевичъ друкарню въ своѣмъ майнѣ Заблудовѣ и тутъ московскй выходецъ, друкаръ Иванъ Федорѣвъ и Петро Мстиславецъ, надрукували евангелю съ поясненемъ (въ р. 1569). На останку заложено на Русеи знамениту Острожеску друкарню, де сей самый Федорѣвъ надрукувавъ першу библию въ славянскѣй мовѣ (въ р. 1580). Се бувъ першй ступень на просвѣтнѣй дорозѣ Руского народу.

Давши гостину Московскимъ друкарямъ, зробили рускій панове Ходкевичъ и Острожскій велику прислугу не лише друкарскій штучъ, яку опбселя розширили брацтва, але и всѣмъ Украинцямъ-Русинамъ. При помочи друкарнь почули Несвѣжъ, Заблудбъ, Острогъ, Львбвъ, Вильно, потбмъ Кіевъ и багато нишихъ гбродбвъ руску еднбсть и зближили Литву съ Червоною Русю (Галичиною) а скоро опбселя 1580. р. збратали зъ ними и Украину.

Въ XVII. столѣтїю Украина-Русь значно пбднеслася въ Европейскій просвѣтъ своими школами и друкарнями, своими духовными письменниками и учеными въ часѣ боротьбы проти унїи и католицизма (Смотрицкїй, Копыстенскїй, Могила, Гізель и др.) Мѣжь тымъ конецъ боротьбы мѣжь двома таборами вжився на оба боки.

Въ товцѣ гостей, що безперестанно окружали магната, жаденъ ббкъ не мавъ переваги: нѣ польскїй, нѣ рускїй, нѣ католицкїй, нѣ православный, нѣ навѣтъ нова реформацїйна наука. Магнатскїй дбмъ подобавъ на базаръ, де стрѣчалися всѣлякїй товары. Се була вбльна пристань, де ввожено все безъ перегляду (ревїзїю). На столѣ знаменитого оборонця православїя, князя Острожского, лежали письма Посевїна и Скарги поббчь писемъ князя Курбского або Атоньского черця Ивана Вишеньского. Бзуить Мотовило бувъ его любимъ товаришемъ. На двбръ Острожского збиралися на розправы и дружнїй розмовы зреступники католицизму и православїя вразъ съ заступниками лютеретва, кальвиньства и соцїнїяньства. Не диво жь отже, що Янушь Острожскїй, ще за батьковои головы вырѣкся вѣры и народности батькбвскои и ставъ Полякомъ.

Отже жь не церковнїй патроны хоронили Украиньско-Руску народнбсть. Хоронила єѣ постбйнбсть Украиньско-рускихъ мѣщанъ, монастырска острбсть и Запорожеке завяте. Простый Украиньско-рускїй нарбдъ бувъ четвертымъ двигачемъ Украиньско-рускою народности, але вбнъ бувъ въ рукахъ того, хто мавъ надъ нимъ власть.

Въ однбмъ съ пунктбвъ езуицкои инструзїи данои Рагозѣ було сказано: „Понижити руску православну церкву въ кождбмъ взглядѣ“.

Для поясненя сего пункту треба знати, якї добра посьдала руска церква, и що зъ ними мало по малу сталося. Ажъ
Рус. Ист. Бїбл. I. т. 5

доки не наставъ польскій урядъ на Украинѣ-Руси, не було тутъ нѣ одной польскои епархіи, нѣ одной католицкою парафин, тому й всѣ церковніи маєтності належали до православныхъ (рускихъ) церквей. Запасы и дарунки на церкви и монастырѣ были такъ значніи, що давали повну зможність епископамъ вдоволяти своєму покликаню, піддержувати науковій и добродѣйній заклады, украшати храмы и т. д. Та що бѣ понижити руску церкву, задумали Єзуити заграбити съ маєтності, чого й доконали съ часомъ. Исторія нѣчого не знає про те, що бѣ польскій урядъ засновувавъ новій православній (рускій) епархіи або надѣлювавъ добромъ якимъ вже заложеній, але на вѣдворѣтѣ знаємо тьму фактѣвъ вѣдбиранія православныхъ (рускихъ) церквей на латинскій (польскій) костелы.

Ще Ягайло вѣдбиравъ у Русинѣвъ церкви и вѣддававъ ихъ латинникамъ. Коли въ 1414 р. опорожнилася Галицка митрополія, то Русины черезъ 125 лѣтъ не мали епископа, а на слѣдкомъ сего перейшли церковніи маєтності въ зовсѣмъ чужій руки, не духовній. Далеко цѣзнѣйше стали надѣлювати латинскихъ біскупѣвъ и костелы и то по найбѣльшой части майномъ принадлежнимъ до рускихъ церквей, що выкликувало збройній опѣръ и родило ненависть.

Вѣдбираючи рускіи церкви, вѣдбирано заразомъ рускому духовенству и всѣ удержанѣ. Десятина, назначена для рускихъ церквей, переходила на костелы, скоро лише церкви позабирано на костелы. Такимъ чиномъ бѣднѣли рускіи епископы, духовенство, науковій и добродѣйній заклады упадали и годѣ було свѣтского духовенства науково приспособляти, пригасъ старій блескъ руской церкви, малѣло значене, щезавъ впливъ еи. Колишне значене монастырѣвъ и другихъ фундацій змѣнилося за для бѣды и нужды. Ворогамъ руской церкви було се дуже на руку, що духовенство бѣдне, темне а вразъ зъ рускою церквою, яку воно представляло, безъ жадного значенія та й могли бути высмѣваній и погорджуваній. Лише на насмѣшку рускихъ епископѣвъ называно владыками, рускихъ священникѣвъ попами, а рускіи церкви синагогами.

Такъ отже выховуючи руску шляхту въ єзуитскихъ школахъ, обсаджуючи рускіи епископскій мѣсяцъ пригѣдними для Єзуитѣвъ людьми и зубоженемъ руской церкви підготовлювано впроваджене уніи. По такихъ пригѣдленяхъ прихильники

римскои куріи вважали Русь цевною и легкою добычею для латиньского костела. Однако на дѣль показалося, що добыча не була легка и що темныхъ рускихъ поповъ и неписьменный рускій нарѣдъ далеко тяжше приневолити змѣнити вѣру, нѣ жь свѣтлыхъ рускихъ патронѣвъ церковныхъ.

XI.

Русины мали чого задуматися надъ унією. Зъ одного боку имъ казали: „Пріймѣть унію, а будете мати рѣвнѣ права съ Поляками; зъ другого зновъ боку рускій епископы и руска шляхта черезъ два вѣки привыкли до єдности съ католицкою Польщею.

Така довга дорога терпѣня и рѣжнородного угнѣту освопла багато православныхъ зъ гадкою, доконечно и якимъ бы то не було способомъ положити конецъ двовѣковѣй ненависти двохъ одноплемѣныхъ народѣвъ. Гадка ся ще пѣддержувалася тымъ, що обѣ церкви, Схѣдна (православна, грецка) и Захѣдна (латиньска, римска), колісь въ старину творили одну загальну церкву, хочъ ихъ обряды були инші. Тому й надѣялися, що унія не змѣнить православної вѣры.

Зъ другого зновъ боку понавъ Константинопѣль (Царгородъ) въ турецкій руки и вѣдъ бісурманѣвъ вже зависѣвъ Царгородскій православный патріярхъ. Турки не одного скидали, ставляючи на его мѣсце такого, що бѣльшь заплативъ. Обдиранѣ Турками патріярхи не разъ мусили збирати данины по цѣлѣй Руси; се дѣялося и при змѣнѣ духовныхъ начальникѣвъ. Наслѣдкомъ сего були великія неприятели а патріярша повага и значене малѣли.

Унадокъ православної (рускои) церкви родить рѣвнодушнѣсть въ справахъ вѣры у рускихъ панѣвъ. Не дивниця отже, що вони такъ скоро переходять до католицкого (польского) костела, особливо съ того часу, коли порѣдноються зъ польскими панами. Се причина, чому такѣ пѣдпѣры православної церкви, якъ князь Константишь Острожскій, вразъ зъ багато иншими рускими панами входять въ переговоры о уніи. Вони надѣялися, що панска власть и ошѣка зможе охоронити руску церкву вѣдъ польского угнѣту и залагодити неприятели въ рускоѣй ерархіи. Такъ гадали й инші и надѣялися зберегти чисто

всѣ обряды и порядки рускои церкви, поки не переконалися на останку, що властиво значила унія.

Що князь Острожескій розумѣвъ унію яко дѣйсну єдність Схѣднои церкви зъ Захѣдною, видко съ того, що вѣнъ задумувавъ злучити не лише руску церкву але й росейску, бо зачавъ переговори зъ Москвою. Инакше задивлялися на се дѣло рускіи єпископы. Вони думали злучити одну лише руску церкву, що належала до Польщи и ддятого кѣлька разѣвъ зѣѣздилися на нарады, поки на останку не пѣдписали згоды на унію. Потѣи повѣдомивъ про се князя Острожеского, чимъ дуже єго вразивъ.

Душею уніятескои партіи були: Кирило Терлецкій, Луцкій єпископъ, и Ипатій Потѣи, єпископъ Володимиреско-Волыньскій.

Вѣдновленє уніи, популярне у польскои шляхты, що вѣ нѣи бачила ще оденъ ланцухъ до звязаня Украины-Руси съ Польщею, не було популярне вѣ Украиньско-русого народу, що причувавъ, що се єму нѣякъ не выйде вѣ хосенъ. Мѣщане и хлопы пріймаючи унію, робили се зъ остраху и довго ще все готові були вѣдъ неи вѣдиасти. На Украинѣ зновъ, де нарѣдъ бувъ вѣдважнѣишій и менше пѣдлягавъ невѣльничому страху, унія тяжше пріймалася. Крѣмъ сєго уніи сталася ненавистною наслѣдкомъ способѣвъ, якими єѣ впроваджувано.

Коли вѣсти дѣйшли до народу, що унію прійнято, пѣднявся зъ усѣхъ бѣкѣвъ голосъ, що бѣ скликати загальний собѣръ (церковне вѣче). Митрополіть завагався, чи либѣнь вѣдававъ, буцѣмъ то вѣнъ прихильный ддя рускои церкви а дальше обявивъ, двѣмъ головнымъ спорудникамъ уніи, Терлецкому и Потѣєви, а черезъ нихъ королеви, що готовъ приступити до уніи, скоро прійме єѣ собѣръ духовныхъ и свѣтскихъ людей, закимъ ще депутацію до Риму вышлеться. Князь Острожескій заявивъ такожь, що такого важного дѣла годѣ рѣшати безъ загального собѣру. Така дорога була зовѣмъ природна.

Зразу згодився король скликати собѣръ и приказавъ навѣтъ выготовити універзалъ, однакъ пересвѣдчившися, що згоды на унію не буде, не выпустивъ єго зъ своєи канцеляріи а приказавъ Потѣєви и Терлецкому вѣхати до Риму. Такъ бодай на позѣръ выглядало, буцѣмъ то уніи не накидувано, а саміи рускіи єпископы єѣ прійняли.

Мѣжь тымъ, закимъ ще Потѣи съ Терлецкимъ вєстigli заѣхати до Риму та вернугнєся, повєтали першій разъ Кѣзаки

(1592 р.) підъ проводомъ Федора Косиньского. Можна ще сумніватися, що повстанє Косиньского мало чисто релігійній причини. Козаки зъ разу не мали навѣть поповъ у себе. Вызволяти братѣвъ зъ неволѣ було для нихъ найкрасшимъ дѣломъ релігійнымъ. Скоро Козакъ роздумувавъ коли надъ своимъ душевнымъ спасенємъ, то мѣривъ певно свои заслуги після вѣличчя тої шкоды, яку чинивъ коли Татарамъ и Туркамъ. Козаки якъ люде невчений, не знаючи всѣхъ богословскихъ наукъ, не конче могли знати, въ що вѣрують. Вони знали, що вѣра ихъ не шляхоцка, знали, що ихъ батьки втѣкали въ стени вѣдъ панѣвъ католикѣвъ, длятого панѣ католикъ значивъ для нихъ тѣлько, що бісурманъ, що нападавъ єго зъ лукомъ або арканомъ, або жидъ-арендарь.

Козаки нападають теперь на паньскі двори, руйнують ихъ, нищать шляхоцкі дипломы, и сильнѣйше борються за волю проти польскихъ порядкѣвъ, а підъ ними розумѣють такожъ подданьство рускои церкви підъ напеску власть. На тую гадку наводить та именно обставина, що Косиньскій нападає на маєтности князя Острожского, а єго вважали польскимъ паномъ мабуть за те, що заходився завести унію.

Косиньскій заволодѣвши многими украиньскими мѣстами, а навѣть Кіевомъ, що самі ему поддавалися, вѣдбиравъ присягу на вѣрність Украиньскому войску. У него пробивається намѣръ вѣдобрати Украинну-Русь вѣдъ Польщи, збурити аристократичный ладъ а завести козацкіи, розширивши єго такъ на шляхту якъ нешляхту, де бъ не було рѣжнищѣ, а всѣ були рѣвні и рѣвнымъ правомъ орудували землею. Такій намѣръ грозивъ Польщѣ політичнымъ и суспѣльнымъ переворотомъ, отже король звернувся до шляхты пѣвденно-русскихъ воеводствъ, що бъ всѣ зброилися проти ворога.

Князь Острожскій зѣбравъ шляхту зъ своихъ величезныхъ маєностей и пѣславъ єъ підъ проводомъ своего сына Януша проти Козакѣвъ. На сей разъ не пощастилося Косиньскому. Після невдалой битвы підъ Пяткою, недалеко Тернополя, (1592 р.) присилувано Козакѣвъ до обѣцанки, vybrати собѣ иншого гетьмана. Тѣ зновъ Козаки, що не були підъ Пяткою, навѣть въ думщѣ не мали иншого выбирати, а ще й подмовляли Косиньского, кажучи: „Або жь то не наша земля? чи жь не мы єъ вѣдъ орды вѣдобрали? чіє жь тутъ право?!“ Косиньскій не

годень бувъ супротивлятися всенароднѣй волѣ, та закимъ встигъ нові силы стягнути, погибъ въ Черкасахъ. При обѣдѣ повсталла сварка, а зъ сварки бѣйка и оденъ ударъ зрадника чи пияницѣ перетявъ бурне житє Косиньскогого. Пѣсля него vybrали Козаки гетьманомъ Лободу.

Такъ зачалася предовга вѣнна мѣжь тими, що вважали землю своєю задля королѣвского наданя, — а тими, що єѣ вважали своєю, бо набутою вѣдъ Татаръ власною кровю, — вѣнна мѣжь тими, що вважали волю приналежною лише гербовымъ, а тими, що єѣ вважали власностю кожного чоловѣка. Нерѣвна була боротьба и хочь волѣ не добула а все таки приготовила упадокъ Польщи.

Польска шляхоцка сторона, при немочи наемного, правильного вѣйска, брала звычайно верхъ надъ повстанцями, проводирѣв подіадали тяжкѣй карѣ а Украина-Русь чимъ разъ тяжшому угнѣтови.

Съ помѣжь козацкихъ гетьманѣв въ порѣ вѣдъ 1593—1638 р. найбѣльше прославилися боротьбою съ Поляками: Наливайко, Тарасъ Трясило, Павлюкъ, Острияця. Лише одному Петру Конашевичу-Сагайдачному, вѣрному оборонцеви православія удалося дѣйти до поважаня у польскогого уряду и жити въ згодѣ зъ шляхтою, якъ се дальше побачимо.

Мѣжь тымъ кѣли Поляки стараються придушити повстанє Косиньскогого, складають Потѣй и Терлецкѣй присягу вѣрности папѣ римскому, обѣцюючи єму вѣчный послухъ въ дѣлахъ вѣры а на родинѣ всѣ кипить, всѣ обурюється самовѣльнымъ ихъ поступкомъ за таке впроваженє уніи.

Тодѣ крѣмъ реестровыхъ Козакѣв пѣдъ проводомъ Лободы, появляється ще друге козацке вѣйско самородне, пѣдъ проводомъ Наливайка. Повстанє єго, починаючися на Волинѣ, має подекуды релігійну признаку. Наливайко нападає на маєтности рускихъ єпископѣв и панѣв, прихильныхъ уніи, займає Луцкъ, де козацке завзяте звертається проти сторонникѣв и слугъ Терлецкогого, наvertsє на Бѣлу Русь, здобуває Слуцкъ, де загортає великѣй запасъ зброѣ, займає Могилѣвъ, заграблює въ Пиньску дорогоцѣннѣй церковнѣй рѣчи належнѣй до Терлецкогого и забирає важнѣй пергаминовѣй шєсьма съ пѣдписами духовныхъ и свѣтскихъ людей, що згодилися на унію.

Зимою 1595—1596 р.лучиться Наливайко съ козацкимъ гетьманомъ Лободою и повстанє стало грѣзнымъ. Король посылаетъ проти Козакѣвъ коронного гетьмана Жолкѣвского и завзята вѣйна тягнеться до кѣнця мая 1596 р. Обомъ сторонамъ ходило о жите або смерти, ходило о те, чи має на Украинѣ-Руси бути польске чи руске право. Притисненій польскими вѣйсками Козаки, переправилися на лѣвый Днѣпровый берегъ. Обложено ихъ пѣдъ Лубнями. Тутъ настали мѣжь Козаками суперечки. Зразу скинувъ Наливайко Лободу зъ гетьманства и вбивъ его, ставши самъ гетьманомъ. Але й его скинули Козаки и выдали Полякамъ, що его въ Варшавѣ смертю покарали.

Якась недоля висѣла надъ Польщею. Ледви вбили одного Наливайка, а вже является другій. У ворѣтъ нового замку въ Жолкѣвъ появився Михайло Хмельницкій, Богданѣвъ батько, называючи себе бапитомъ (се бѣ то на вигнанє съ краю засуженымъ чоловѣкомъ) и се выстарчало, що бѣ его впустили въ замокъ. Недостатокъ людей на пограничу, не позволявъ дуже остро допытувати, що се за оденъ и зъ вѣдки. Пѣсля шлюбу дочки Жолкѣвского зъ богатымъ паномъ Даниловичемъ придѣлено Хмельницкого до дружины, що молоду вѣдприваджувала до хаты сѣ чоловѣка.

Цѣла Корсунщина и Чигиринщина належала до Даниловича и вѣнъ вѣддавъ зарядъ сеи величезной маетности Хмельницкому. За дозволомъ своего пана заложивъ Хмельницкій свое власне господарство въ лѣсенстѣй мѣсцевости въ Суботѣвъ, на лѣвѣомъ березѣ рѣчки Тясмина. Мѣсце було небезпечне. Ще не давно надъ Тясминомъ кочували Татары, ба й теперъ були вони лѣвобѣчь Днѣпра. Такъ повставъ Суботѣвъ, що ставъ остаточно уже причиною загальнои домашней вѣйны.

Суперечки съ Козаками за власнѣсть землѣ велися правда вѣдъ давна. Шляхта намагалася захопити козацкѣй землѣ и дѣйсно заволодѣти ними а украинсько-русскихъ мешканцѣвъ обернути въ пѣдданныхъ, що однако не легко ѣй вдавалося. Однакъ безнастаннѣй шляхоцкѣй намаганя розповсюдити польске право було головному поводѣмъ ненависти мѣжь Козаками а шляхтою и перейшло скоро въ завзяту боротьбу. Козаки бачили добре тѣ порядки, вѣдъ якихъ ихъ батьки втѣкали зъ осередка шляхетчины, йшли слѣдъ въ слѣдъ за ними на Украину, зъ

вѣдки вже нѣкуды було уходити, хѣба въ татарску або турецку неволю. Лишалосѣ выбрати зъ двохъ одно: або склонити голову пѣдъ паньске (польске) ярмо, або боронити волѣ до останнѣи каплѣ крови. Втѣкаючи съ пѣдъ паньскои або старостиньскои власти до Козакѣвъ, приносивъ хлѣщ сьуды и свою глибоку ненависть до всего, що лише було паньске, шляхоцке и польске, длятого що ненависный ему нашъ бувъ або ставъ ляхомъ. Зарѣвно якъ всего паньского, ненавидѣвъ Козакъ и католицкои вѣры а ще гѣрше унїи, бо вона була для него одною съ признакъ паньского угнѣту и вироваджувано єъ насилуючи єго сумлѣнє. Православна зновъ вѣра була для Украиньско-русского народу признакою волѣ. Съ той поры ставъ Козацтво заступникомъ Украиньско-русского народу.

Съ початкомъ 1596 р. вернулись на родину Потѣи и Терлецкїи. Крѣмъ писемъ до православныхъ єпископѣвъ и митрополїта, привезли вони вѣдъ папы римского письмо до короля Зигмунта III. съ просьбою, вернути рускѣи церквѣ пограбленїи маєтности, зрѣвнати руске духовенство съ правами польскихъ єсєндѣвъ а именно рускимъ єпископамъ дати мѣсце въ сенатѣ, однимъ словомъ выповнити всѣ тѣ умовы, на якихъ рускїи єпископы приняли унїю, що всѣ залежало вѣдъ короля. Але папска просьба лишилася безъ наслѣдкѣвъ.

Тымчасомъ стрѣтила унїя сильнїи перешкоды зъ стороны рускихъ церковныхъ брацтвѣ, а навѣтъ въ Варшавскѣмъ соймѣ 1596 р. ворожо на неѣ задивляються, причуваючи нещастє. Та поминувши, що всѣ боялися народного повстанїа и ясно бачили всѣ нещастїа, постановивъ таки Зигмунтъ III. завести унїю и скликавъ соборъ до Берестя Литовского на 6. жовтня 1596 р., що бѣ єъ затвердити. Князь Острожскїи повѣдомивъ о тѣмъ сѣднихъ патрїархѣвъ. На єго просьбу вызначено протосинкєлѣвъ (намѣстникѣвъ) вѣдъ Царгородского патрїарха Никифора и Олександрїйского Кирила. Острожскїи приготавливався до собору. Соборъ, збравшиися въ означеный часъ, подѣлился на два табору. Оба табору по своему задивлялися на унїю. Въ унїятскѣмъ таборѣ були католицкїи бѣскушы, Єзуиты, Поляки и тѣ унїаты, що явилися зъ митрополїтомъ Рагозою. Унїятскїи таборъ засѣдавъ въ катедральнѣи церквѣ. Православный таборъ складався зъ єкзархѣвъ (намѣстникѣвъ) двѣхъ сѣднихъ патрїархѣвъ, сербского митрополїта Луки, рускихъ єпископѣвъ:

Львівського Гедеона и Перемиського Михаила и другихъ церковныхъ достойникѣвъ; — дальше були зъ свѣтской стороны: кн. Острожскій, брацкій депутаты, земскій послы и т. д.

Берестъ належавъ до епархіи Потѣя а вѣнъ наказавъ всѣ инші церкви позапирати, що бѣ православні не мали нѣгде мѣсяца до збору, такъ що вони мусѣли збиратися въ звичайной хатѣ.

Православні зновъ подѣлилися на двѣ партіи, на духовну и свѣтску. Пѣсля старыхъ установъ схѣднои церкви для змѣны догматѣвъ вѣры, не выстарчала постанова лише самого духовенства, потрібна була и згода свѣтскихъ людей такъ высшего стану якъ и простого народу. На тѣй пѣдставѣ явилося на Берестейскѣмъ соборѣ багато свѣтскихъ достойникѣвъ литовскихъ и рускихъ. Мѣжь тымъ коли духовенство обсужувало унію зъ релігійной стороны, свѣтска партія, не вдаючися въ релігійні розсправы, боронила свои вѣры на пѣдставѣ правъ, що обезпечували свободу вѣры и були затвержені такъ ще Великими князями Литовскими, якъ и Польскими королями. Голова православного собора, протосинкель Никифоръ, три разы завзывавъ Кіевскаго митрополита на засѣданя собору, та коли вѣнъ не явился и вѣдповѣвъ, що пѣддався вже захѣднои церквѣ, заявивъ православный соборъ те, до чого мавъ и право, именно що ихъ скидае зъ гѣдности митрополита и тыхъ епископѣвъ, що приняли вже унію. Уніята вѣдцлатилися такожъ такъ само, се бѣ то скинули православныхъ ерархѣвъ.

Колі духовна партія вѣдкинула унію, объявила свѣтска однодушно, що цѣлый Литовско-рускій нарѣдъ противиться унії. Уложено протестъ такъ проти самой унії, якъ и проти способѣвъ, якими вѣ вводжено, выголошено усунена вѣдъ священства всѣхъ епископѣвъ, що приняли унію и пѣслано до короля просьбу, назначити на ихъ мѣсце новыхъ епископѣвъ.

Уніятскій таборъ вже не розсужувавъ надъ унією. Вона вже давнѣйше безъ собора була постановлена и папою затверждена. Прочитано лише папскій декретъ, се бѣ то оголошено унію, але вѣ треба було дооцера ще силою вводити.

Таке оголошеня унії сильно заворушило рускихъ панѣвъ. Всюды ждали страшной заверухи. И дѣйсно могли на сей разъ руска шляхта, мѣщане и Козаки злучитися для загальной справы. Однакъ Езуиты рахували иначе. Вони знали, що заверуха

скбичиться лише на словахъ — паньска заверуха. Знали вони такожъ, що мѣщане не мали права голосувати въ соймѣ, а патроне обмежаться лише на слова, до дѣла не дѣйде а Козакѣвъ тодѣ саме розбито. Бо патроне були попередѣ всего руско-польскими панями и самѣ навѣтъ Острожекій, погрозивши зѣбрати 15 до 20.000 збройного вѣйска, не зѣбравъ и тысячки, пишучи заразомѣ до Львѣвского брацтва: „Терпѣть, терпѣть и терпѣть“.

Обѣ стороны, уніатека и православна, звернулися до короля, що бѣ справу залагодивѣ. Православнѣ протестували, ссылаючися на тодѣшнѣ права. Король бувѣ по уніатскѣй сторонѣ. Вѣнѣ не узнававѣ иншой схѣдной церкви, крѣмѣ злученой зѣ Римомѣ. Всѣ, що уніи не прийняли, були въ его очехѣ не визнавцями грецко-схѣдной вѣры, але вѣдетушниками, схизматиками.

Сѣ той поры починають вже дуже кривдити православныхъ а заразомѣ росте й ошѣръ зѣ ихъ стороны. Михайлѣ Рагоза померѣ скоро а наслѣдникѣ его на митрополічѣмѣ престолѣ, Потѣй, такѣ щиро взявѣся ширити унію, що трохи не вбили его Вильненскѣй мѣщане. Ще майже дужше, нѣ жѣ особистою неволею своєю, оскорблявѣся Украиньско-рускѣй нарѣдѣ поневѣркою своєї вѣры и церкви. Бо до того лиха ще жидова выкористуючи такѣ сумне положенѣ, намовила панѣвъ выпускати ѣй, побѣчь иншихъ доходѣвъ, такожѣ православнѣй церкви въ аренду. Ажѣ теперѣ настала нужда! Родиться у пѣдданого дитина, плати жидови, бо, хочѣ гинѣ, не буде хрещена; женить вѣнѣ сына або вѣддаѣ дочку, плати зновѣ жидови, бо не буде нѣчого зѣ шлюбу; потребуѣ пѣдданный якои небудѣ церковной вѣдправы, то плати и за церковнѣй ключѣ и за мотузки вѣдѣ двѣнонѣвъ, за всѣ а всѣ плати. Хто не носивѣ на собѣ значка зѣ написомѣ „уніать“, платити мусивѣ поголовщину при весѣляхъ, хрестинахъ и иншихъ случаяхъ. Навѣтъ великодну пасху мусивѣ пѣдданный купувати въ жидѣвъ, а якѣ нѣ, то плати за те й тодѣ печи собѣ ѣѣ дома. Ту кривду по нынѣ высѣвувѣ въ своихъ пѣсняхъ нашѣ Украиньско-рускѣй нарѣдѣ.

Не диво отже, що такѣ порядки вывели его сѣ терпцю. Громадно вже йшовѣ вѣнѣ въ Козакѣи а повстаня за повстанями разѣ заразомѣ выбухають.

Стративши Наливайка, выдають Поляки грѣзну постанову проти Козакѣвъ. Всѣхъ Низовцѣвъ узнають ворогами вѣтчины, а польске „кварцяне“ вѣнско (удержуване съ четвертины (кварты) королѣвщинѣ) має ихъ нищити. Повѣдѣбрано Козакамъ давнїй права, землю а навѣтъ дарований Баторїемъ Трехтимирѣвъ.

Однакъ усѣ такі постановы лише гѣрше дражили Козакѣвъ. Дурнїсѣнько поручувано панамъ и дозорцямъ ловити „гїльтавѣ“ и на мѣсце вѣдставляти, де можна бѣ ихъ карати смертю безъ нїякого слѣдства, безъ суду. Поки само Запороже не було въ паньскихъ рукахъ, годѣ було й думати про здавлене Козацтва. Навѣтъ самї паны причинялися до зросту Козацтва, завзываючи охочихъ на Украинну на слободу, и прїймаючи кожлого, навѣтъ розбѣйника. И самї польскїй паны жили мѣжь собою въ незгодѣ. Трохи не що дня нападавъ одинъ на другого. Тому то й кождый зъ нихъ потребувавъ Козакѣвъ такъ до нападу якъ и обороны. Та й тї самї Козаки були все готовї, при першѣй лѣвшѣй нагодѣ або невдоволеню, поступати зъ своими панами зѣвѣмъ такъ само, якъ поступали паны зъ своими сусѣдами.

Козацка вѣдвага зросла такъ дуже, що рѣдко лучався такїй рѣкъ, що бѣ не було походу. Такъ въ 1601 р. жалувався Крымскїй ханъ черезъ своего посла Ахмета Калгу за Запорожскїй нападъ на Крымъ, а вже въ 1602 р. жалуются Турки, що Козаки зновъ ходили на Чорне море и мали розправу съ Турками коло города Килїи, розбили вѣддѣль Гассана-Аги и захопили на морѣ турецкїй корабель, що плывъ съ Кафы и т. д. Якъ же жъ вѣдповѣдали на те Поляки? Вѣдповѣли, що Козаки, се не пѣдданї польскои короны а король про те за самовѣльныхъ людей, що повтѣкали въ степы, не може вѣдповѣдати, то жъ нехай ихъ Татаре выгублюють.

Всѣ тї вышешы выказанїй обставины и жалтѣ выкликували грѣмкїй й острїй постановы зъ стороны польского сойму въ 1607 р. Таку самѣснѣнку соймову конституцію повторено и въ 1609 р., що Козаки пѣддаються пѣдъ паньску и старостиньску власть, що паны и старосты мають право карати ихъ смертю, а лише шляхтичъ може бути выбранный старшимъ Запорожского вѣйска. Та необавки задля того, що въ Москвѣ наставъ часъ самозванцѣвъ и вѣины мѣжь Зигмунтомъ III. а Москвою 1609 р.,

мусила Польща спустити съ панськихъ гордощѣвъ и завзывать тыхъ самыхъ „гильтаѣвъ“ на московску вышраву. Однѣ зъ нихъ пошли зъ нею подъ Смоленскѣ, а другѣ выбралися на слободу або прѣмѣско въ Сѣчь, зъ вѣсен на Чорне море, а на останку багато ихъ помагало польскому панови Степанови Потоцкому, коли той вдерся 1612 р. въ Молдавію, що бы скиненого черезъ Туркѣвъ Волоского Господаря наново на тронѣ посадити. Польща отже боялася ще й турецкон пометы. Все те помагало лише до зросту Козацтва.

XII.

Украиньско-руске боярство звязуючися тѣснѣйше съ Польщею, старалося забезпечити свою Украиньско-руску народнѣсть вѣдъ чужихъ впливѣвъ, а головными подвалними Украиньско-рускою народности були: Украиньско-руска мова и православна вѣра. Найважнѣйшою умовою єдности Украины-Руси съ Польщею було запоручене лише Украиньско-рускою мовы въ усѣхъ урядовыхъ актахъ. Наслѣдкомъ такои умовы, коли Польскій король Стефанъ Баторій въ 1576 р. на свѣй двѣрѣ завбзавъ деякихъ Брацлавскихъ боярѣ въ польскѣй мовѣ, то цѣле Брацлавске боярство заборонило имъ нослухати королѣвского приказу, пригадавши королеви, що письма до Украинѣвъ-Русинѣвъ мають писатися по руски. Рускою лише мовы уживали на Литвѣ и на Украинѣ-Руси не лише по урядахъ а въ усѣхъ письменныхъ памятниклахъ. Писано лѣтониси, права, княжѣй грамоты и т. д., однимъ словомъ скрѣзь була лише руска мова. Самъ Ягайло не говоривъ инакше лише по руски, а Украиньско-рускѣ бояре старалися свою рѣдну мову довгѣй часъ зберегти нетыканою, яко найдорожшу свою, яка лише може бути, спадщину. На конвокаційнѣмъ Варшавскѣмъ соймѣ 1632 р., вписано въ городскѣй Варшавскѣй акта: „Всѣ рускѣй права, якъ сего вымагае и хоче наше старе право и якъ се по нынѣ було звычайемъ, всѣ привилеѣ, всѣ листы, всѣ приказы и всѣ иншѣ письма и дѣла воеводства Кіевского, Волиньского и Брацлавского, выпущенѣ съ канцеляріи Ёго Королѣвской Милости, мусять бути писанѣ лише по руски подъ загрозою неважности („sub nullitate“) цѣлон справы“. А польскій историкъ Маціѣвскій каже: „Въ Рускихъ Земляхъ колишнѣго Литовского князѣвства,

вѣдъ магнатскои палаты до селяньскои хаты, скрѣзь уживано рускои мовы, лише Єзуиты выгнали єѣ зъ вѣдси, заступивши єѣ польскою“.

За для охорони вѣры и рускои церкви засновувано, якъ вже було сказано, церковній брацтва, де братчиками були и заступники найзнатнѣйшихъ украиньско-рускихъ родѣвъ. Особливо почитали и опѣкувалися рускїи панове Кїевскою Печерскою Лаврою. Король Зигмунтъ III. зъ Єзуитами посполу добре порозумѣвъ значенє єѣ для Украиньско-руского народу. Длятого скоро лише деякїи зъ рускихъ єпископѣвъ згодилися на унію, такъ заразъ, закимъ єѣ ще оголошено, выєднавъ Зигмунтъ III. вѣдъ папы римского Климента VIII. окрему булю, що вѣддавала Кїевску Печерску Лавру зъ уєѣма єи маєтностями и доходами въ выключну митрополїчу власть съ тою доконечною вымогою, що тї митрополїты будутъ уніятами. Однакъ Русины такъ закипѣли, що вже й самъ король мусивъ просити папу римского залишити все такъ, якъ спершу було.

Съ часу Берестейского собору, де пѣдписано унію, нѣ оденъ соймъ не перемпнувъ, що бѣ хто не пѣдбывався боронити православной вѣры. Цѣла черга скаргъ, почавши вѣдъ соборного письма до митрополїта Онисифора 1585 р., тягнеться ажъ по часы Богдана Хмельницкого. Въ 1606 р. Волыньскїи бояре зѣѣхавшиє пѣдъ Судомиромъ зъ боярами Кїевского воеводства, постановили просити короля, що бѣ знищивъ унію. Король налякавшись приобѣцявъ, що въ будущѣмъ нѣхто не буде кривдити Украиньско-руского народу за єго вѣру. На Варшавскѣмъ соймѣ 1607 р. внесено особне предложенє що до православной вѣры и церкви. Король свято обѣцявъ не тыкати правъ Украиньско-руского народу що до єго вѣры и не зборонювати вѣльной вѣдпраны руского богослуженя. Однакъ все те нѣ на що не придалося. Вєѣ королѣвскїи обѣцянкїи и постановы польскихъ соймѣвъ були для Русинѣвъ лише грушками на вербѣ. На доказъ придасться навести н. пр. жалобу рускои шляхты, подану до сенату пѣдчасъ сойму 1623 р.

„Мы — Рускїи народъ вѣдъ двацять осьми лѣтъ представляемо Вамъ великїи неправды и кривды, якї терпимо вѣдъ нашихъ вѣдступникѣвъ: митрополїта и уніятскихъ єпископѣвъ. Мы плачучи просили Васъ передъ королемъ обстати за Рускимъ народомъ за для такой кривды. Однакъ по нынѣ не

маємо нічого, про що просили. Тепер, коли шляхтичъ старон грецкои вѣры просить о урядѣ, то его пытають, чи вѣнъ уніять, чи нѣ. Русинови грецкои вѣры годѣ одержати що небудь. Наші вѣдстунники по багато мѣстахъ повѣдбирали вѣдъ насъ церкви а другі запечатували. Нашимъ духовнимъ не дозволяють нѣ хрестити, нѣ ховати явно. Все те має вѣдбуватися тихцемъ, поночи, бо спійманихъ на тѣмъ мѣщанъ строго карають а духовныхъ арештують або й зъ мѣста выганяють“. Такихъ рѣчей можна бѣ багато навести. Пригадаймо лише жалобу рускои шляхты до сойму 1622. р., де выказавши кривды, кажутся: „Хиба жъ зъ однимъ чоловѣкомъ масте дѣло, хиба жъ зъ однимъ мѣстомъ або повѣтомъ? Правда, лише зъ однимъ рускимъ народомъ. Але жъ Русинъ такъ привязаный до своєї вѣры, що скорше готовъ згинути, нѣжъ допустити, що бѣ наші вѣдстунники вырвали зъ серця нашого дану намъ самымъ Господомъ вѣру“.

Всѣ тѣ заходы, просьбы и жалѣ не мали жадныхъ наслѣдковъ. И король и польскій соймы або зовсѣмъ не звертали на се уваги, або вѣдкладали ихъ до будущего сойму, або голосили письмомъ свободу вѣры а въ дѣйности ничогосьнько не зробили, що бѣ еѣ оборонити. Въ прочѣмъ Зигмунтъ III. зѣвсѣмъ вѣдданий Єзуитамъ, знавъ якъ обходити соймові постановы и релігійну нетерпимѣсть пѣдширати. И такъ Берестейскихъ мѣщанъ за те, що заховали таки свою давну вѣру, выклявъ Потѣй а король вынявъ ихъ съ пѣдъ опѣки права, оголосивъ „банітами“ и за длятого ихъ товары опечатано.

Большъ вѣдъ нишихъ вѣдзначався релігійною нетерпимостю Полоцкій архієпископъ Юсафатъ Кунцевичъ. Всѣ жалобы на угнѣтъ, всѣ несправедливі позвы, всю самоволю, всю грабѣжъ, запиранѣ, запечатуванѣ, обемѣшуванѣ и зневагу православныхъ церковь, всю заборону богослуженя и св. Дарѣвъ Украиньско-рускому народови, — все то до крыхты потвердивъ католикъ, Полякъ, урядова особа, Литовскій канцлеръ, князь Левъ Сапѣга, въ письмѣ до сего самого Юсафата Кунцевича.

Дальше можна замѣтити, що свѣтлѣйшіи католики почали на останку пѣзнавати, що лучити силою значить: роздирати, а въ тодѣшнихъ письмахъ, які до насъ дѣйшли, лучаються слова: „Воздухъ задыхає кровію и пожаромъ“. Ясно выпророчавъ канцлеръ Сапѣга сумній наслѣдки релігійнои загорѣлости

такъ для державы, якъ и для самои уніи, але вѣдвернути нещастя не було вже змоги. Самъ Іосафатъ выкликавъ народне завзяте, що такъ змоглося, що его вбито 1623 р. Се було ось якъ:

Кунцевичъ удався до Витебска, де при помочи войска чинивъ православнымъ Русинамъ всѣлякї свои пакости, вѣдбяривъ церкви, запиравъ ихъ и печатувавъ або перемѣнювавъ на уніятскї. Русины терпѣли и зносили тѣ пакости и кривды, але выреклися ходити до уніятскихъ церковь, а за мѣстомъ поставили собѣ буды, де збиралися на богослуженя.

Въ недѣлю рано, 12. жовтня напавъ Кунцевичѣвъ архидїяконъ Доротей на православного священника, що перещравлявся на другїй берегъ рѣки Двины на богослуженя. Побивши, звязавъ ему руки й ноги и заперъ его въ архїерейскѣй пекарнѣ. Громомъ вдарила ся нова кривда въ супокѣйныхъ доси Витебскихъ мѣщанъ. Вдарено въ дзвѣнъ. Товпою повалилися розлюченый нарѣдъ на архїерейску палату. Вызволено православного священника, головного проводиря ненависнои уніи порубано, слугъ покальчено а трупа втоплено.

Звѣстка про убійство Полоцкого архїєпископа быстро облетѣла по всѣй Польщѣ. Зразу побоювалися, чи се не буде знакомъ до выгубленя католикѣвъ, чи не повстануть Бѣлорускї Козаки и т. д. Въ два мѣсяцѣ и десять днѣвъ прибула до Витебска комісія для покараня „бунтѣвникѣвъ“. До сто людей засуджено на смерть, та бѣльшѣсть ихъ завчасу скрылася и лише дваццятѣмъ постинано головы, але таки маетности всѣхъ а всѣхъ засудженыхъ заграблено. Крѣмъ сего Витебскъ втративъ Магдебурске право, свои всѣ привилеї а ратушь розвалено. Катедральну Богородичну церкву, де поблизько убито архїерея, постановлено розбрати, а натомѣсть коштомъ и заходомъ Витебщанъ побудувати нову, обширнѣйшу и величнѣйшу и т. д. Всѣ церкви вѣддано уніятамъ а всѣхъ мѣщанъ примушено до уніи. Заразъ онѣсля королѣвскимъ декретомъ заборонена „схизма (шизма)“ въ Полоцку, Могилевъ, Оршѣ и Мстиславлѣ. Заборонено такожъ будувати новї або поправляти старї православнї церкви, а всѣмъ Бѣло-Русинамъ, нешляхтичамъ, наказано прийати унію.

Короля пѣдмовляли до такого поступованя и такои полїтики не лише одїй Єзунты, але такожъ декретъ св. отця папы

римского Урбана VIII. зъ дня 10. лютого 1624 р., де написано: „Не жалуйте нѣ огню, нѣ меча“. Іосафата не обавка оголошено блаженнымъ а найновшими часами канонізовано (объявлено святымъ).

Головною причиною сильного опору проти уніи було змаганє мѣщанъ и бѣднѣйшихъ священникѣвъ зберегти свою давню староруску вѣру, всѣ свои правднѣи, отже й черезъ те для нихъ святѣи, рускѣи звичаѣи и не дозволити мѣшатися до тыхъ святощѣвъ, нѣ чужимъ, нѣ напасникамъ, нѣ вѣдступникамъ.

Однакъ боротьба уніи съ православіємъ втратила дещо съ тои возниши прикметы въ Червонѣи и Волыньскѣи Руси за часѣвъ уніятского митрополіта Велямина Рутского, якою вызначалась за Потѣя. Ширенє уніи черезъ Рутского, бѣльше тихе, мирило по трохи православнѣи и уніятскѣи змаганя, а черезъ те именно було для самого православія ще небезпечнѣйше. Вѣнѣи намагався до якогось вынаходу супокѣйного пожитя (modus vivendi) мѣжь уніятами а православными, подававъ гадку утворити для всѣхъ Русинѣвъ въ Польшѣ окремѣи патріярхатъ, до якого належали бѣ такъ православнѣи, якъ и уніаты. Православнѣи зъ зложенными руками обсуджували сей провектъ, однакъ насильнѣи Іосафатовѣи постуцки побудили ихъ стати змову въ оборонѣи своєи вѣры и народности. А коли своєихъ силъ забракло, тодѣ стали шукати иншєи, чужєи пѣдмоги.

Въ 1622 р. посылавъ Сѣверскѣи епископъ Исая Копинскѣи священника Гедеона до Московского воеводы въ Путивлѣ, повѣдомлюючи єго, що христіанє въ Украиньско-рускѣи краю терпятъ вѣдъ Полякѣвъ тяжкѣи кривды: „Православныхъ князѣвъ и боярѣвъ же нема. Всѣ вѣдпали вѣдъ нашєи вѣры. Однѣи Поляки, другѣи уніаты, третѣи єретики. Нѣгде и нѣколи вѣдъ нихъ нема супокою а всѣ мы, православнѣи, тиснемося ще лише на Украинѣ, въ Кієвскѣи Землѣ и звѣдуємося, чи не дозволитъ бы царь Сѣверскимъ черцямъ переселитися до своєи царства“.

Подѣбне посольство пѣславъ до Москвы, въ два роки пѣзвѣнѣйше православнѣи Кієвскѣи митрополітъ Іовъ Борецкѣи съ просьбою приняти всю Украину-Русь пѣдъ своєю оцѣку. Те саме, и саме тодѣ учинивъ Луцкѣи епископъ и Острожскѣи Исакѣи Борисковичъ, недопущенѣи уніятами до своєи єпархїи.

Отже жѣ жадна унія, нѣ політична, нѣ церковна не доконали єдности Украиньско-русского народу съ Польскимъ въ

оденъ нарѣдъ, але на вѣдворѣтъ, спонукали оба народы до крѣ-
вавой братобѣйной боротьбы и розбудили гадку и змагане Укра-
иньско-русского народу глядѣти выходу въ полученою зъ Мо-
сквою (се бѣ то зъ Росіянами.)

Якъ бы й була коли яка лѣпша давнина, якъ бы й була
коли яка спѣльна метѣ у обохъ народѣвъ, у Польского и Укра-
иньско-русского, то вона тутъ вже закончилася. Непогомане
безнастанне доптане вѣсхъ людскихъ правъ и вѣльности вѣры
примусили Украинцѣвъ - Русинѣвъ шукати иншой дороги для
будущого. Поляки працювали мимохѣтъ для Росіи. Зъ радо-
щѣвъ, що буцѣмъ вже зъ Украинною-Русією впоралися, радїи були
ще й Росію завоювати. Отже жѣ те завоѣване російской дер-
жавы и пѣддане російской церкви пѣдъ римску власть ставѣтся
вѣдъ теперъ головною задачею тодѣшнѣи польской народной
полїтнки.

Тодѣ бо по смерти Російского царя Ивана Грѣбзьного 1584
р. лишилося двоухъ сынѣвъ, Федѣръ и маленькій Дмитро. За
царя вѣвъ вѣсь справы Борисъ Годуновъ. Маленького царевича
Дмитра хтось тодѣ забивъ въ Угличу, що приписувано Бори-
сови, а царицю Марту, Дмитрову матѣрь, пострижено въ чер-
ницѣ. Коли Федѣръ умеръ, не лишивши дѣтей, выбрано Росій-
скимъ царемъ Бориса Годунова. Теперъ отже наставъ пригѣ-
дний часъ для самозванцѣвъ, якими вѣдъ сеи поры Поляки
щедро обдаровували Росію.

Першїи самозванецъ Дмитро I. явився въ Польщѣ, именно
на дворѣ Адама Вишневецкого. Єзуиты обявили, що вѣнъ дѣй-
сний „царевичъ Дмитро“, представили Польскому королеви
и вѣнъ призначивъ для него на рѣжне удержане 40.000 золо-
тыхъ. Але що бѣ явно не нарушувати мира зъ Москвою, по-
зволивъ Зигмунтъ III., не обявляючи самъ вѣйны, польскимъ
папамъ помагати самозванцеви до скоршого вѣдзысканя цар-
ской гѣдности. На покликъ самозванцѣвъ назбиралося до 1600
люда шляхты а до нихъ пристало Козакѣвъ съ кѣлька тысячъ.
Самозванецъ перейшовъ на католицку вѣру, обѣцявъ Єзуитамъ
навернути до неѣ цѣлу Росію, засѣвши на царекѣмъ тронѣ,
а св. отецъ, папа римскїи Климентїи VIII., приславъ свое бла-
гословене. Дурнѣсько представлявъ Борисъ Зигмунтови, що се
самозванецъ а не справдешнїи царевичъ. Радѣсно впроваджено
самозванця до Москвы, за попереднюю умовою съ царицею

и черницею Мартою, що его за сына свого и царевича дѣйсного признала. Та царство его тривало всего одинацять мѣсяцѣвъ. Згубила его поневѣрка російскихъ звычайѣвъ и дружба зъ Єзуитами и Поляками. Єго вбито а царемъ выбрано Шуйского, що такожь недовго мавъ миръ въ Російскѣмъ народѣ.

Мѣжь тымъ за примѣромъ першого самозванця взяли появлятися другі. Полякамъ припало дуже до сподобы воювати и грабити Росію съ пѣдмогою самозванцѣвъ. Теперъ вже й Польскій король Зигмунтъ III., найшовъ способну нагоду нарушити миръ и почати вѣйну зъ Росією, задумуючи пѣдбити єъ вже не для самозванцѣвъ, а собѣ, и навернути єъ на католицтво. Коронный гетьманъ Жолкѣвскій радивъ королеви йти прямо на Москву, але той волѣвъ почати вѣдъ обсады Смоленьска, вважаючи лѣвшимъ заволодѣти спершу тымъ мѣстомъ. За той часъ Росіяне скинувши Шуйского, установили собѣ семибоярщину а по довгихъ суперечкахъ задумали выбрати собѣ царя. Коли Жолкѣвскій пѣдступивъ пѣдъ саму Москву, урадили Росіяне выбрати своимъ царемъ Польского королевича Владислава а порозумѣвшися зъ Жолкѣвскимъ присягли єму, пѣдъ тою лише умовою, що бѣ королевичъ самъ провадивъ вѣсѣ справи съ пѣдмогою боярской рады и высшихъ духовныхъ. На докѣнченѣ сеи вѣсеі справи выправлено послѣвъ до Зигмунта III. пѣдъ Смоленьскъ, съ просьбою, що бѣ выступивъ зъ Росіи. Однакъ Зигмунтъ не вѣдступивъ вѣдъ вѣйны, сына не пустивъ на Московскій тронъ а послѣвъ казавъ вѣдвезти до Польщи, яко воєнныхъ бранцѣвъ.

Такимъ способомъ тѣ самі причины, що спинили повздержати при Польщѣ Украину-Русь, дану їй Литвою, не дали Полякамъ збудувати велику Славянську державу. Польскій гордоць и самохвалство, релігійна загорѣлѣсть, примусъ до уніи, поневѣрка руской церкви, кривды Русинѣвъ, безнастанне ихъ вынародовлюване, се були тѣ причины. Зъ російского зновъ боку лякъ передъ польскимъ ярмомъ и неприхильнѣсть до латинства пробудили въ Російскѣмъ народѣ потребу одностѣйно стати проти ворога. Въ Москвѣ зѣбралися послы съ цѣлого російского царства и покликали на царя Михайла Федоровича Романова.

Росіяне скупилися въ коло свого молодого царя, а Польскій королевичъ Владиславъ въ ворожѣмъ краю, опущеный

половиною польского вѣйска, що не дѣставало свои платы, довоюався до того, що ледви не погибѣ подѣ Можайскомѣ.

Що жь мали Поляки робити въ такѣмъ безвѣдраднѣмъ положенію? Радо не радо просятъ помочи у Русинѣвъ, у козацкого гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, а доси навѣтъ не хотѣли его узнати гетьманомѣ. Съ той поры, якѣ Сагайдачный ставѣ правити Козаками, морекѣ ихѣ походы, набрали великой славы и значеня. Въ 1613 р. взяли Козаки приступомѣ Кафу, вызволили тѣму христіянскихѣ невѣльникѣвъ, въ 1614 р. спалили Синопу и т. д.

На королѣвску просьбу спѣшити Сагайдачный зѣ 20.000 тыхѣ самыхѣ Козакѣвъ, що ихѣ недавно ще тому обмежено на одну тысячку, спѣшити вызволяти и вызволяе Владислава зѣ останками польского вѣйска съ тяжкою бѣды. Дѣставши таку по мѣчь, пѣшовѣ Владиславѣ на Москву, та приступѣ не вдаяе а вѣнѣ мусивѣ въ Девлинскѣмѣ договорѣ зречися царского титулу.

Не вважаючи на таку велику услугу, выступивѣ сей самѣ Жолкѣвскій, на бажане панѣвъ, зѣ вѣйскомѣ проти Козакѣвъ и обѣцявѣ пѣддати ихѣ вѣмѣ соймовымѣ постановамѣ, обмежити ихѣ число до найменшого и не нападати на бѣсурманѣвъ. Бо Поляки все ще таки плекали любу свою надѣю пѣддати своѣй волѣ Козакѣвъ. Але се все дуже имѣ не повелося. Козаки дальше воювали бѣсурманѣвъ. Выслано вѣйска и комисіи утихомирювати Козакѣвъ, а вони зновѣ пустошили дооколишній мѣщевости самого Царгороду. Султанѣ тодѣ, сильно розгнѣвався, коли побачивѣ, якѣ тѣ смѣльчаки здобувши тѣму турецкихѣ гѣродѣвъ поважились ще розкладати собѣ свои огнѣ и свои шатра, пѣдѣ самими тани вѣкнами Его Султаньскои Милости. По козацкѣмѣ новоротѣ постановила Турецка Порта выслати велике вѣйско и выгубити Козакѣвъ, заселивши Украинну бѣсурманами. Уже Скандерѣ-паша вирушивѣ бувѣ на Подѣле. Але що вѣйна зѣ Росією не закончилась, то Жолкѣвскій просивѣ мира, обѣцюючи утихомирити Козакѣвъ. Зновѣ выбрано комисію, зновѣ вымогли на Козакахѣ обѣцянку занехати морской походы. Поляки подали вѣтку до Царгороду, що поконано вже Козакѣвъ, а тимчасомѣ козацкѣ походы на бѣсурманѣвъ повторяються тай повторяються по давному.

XIII.

Козаки мали ворогівъ въ Туркахъ и Полякахъ а були такожъ причиною, що оба ті народы були такожъ собі ворогами.

Коли бъ не Козаки, то Польща була бъ безпечна вѣдъ Туркѣвъ, казали Поляки.

Коли бъ не Козаки, кажуть Турки, не потребувала бъ Турція чого журитися своїми при-Дибетровыми селищами и Черноморекими берегами, а могла бъ все силы звернути, що бъ цѣлый христіянскій свѣтъ завоювати. Тодѣ утворився бъ каліфатъ, *) гѣдний нашого великого пророка, все король платили бъ данину великому султанови...“ Коли отже все Европа дрожала передъ Турками, лише одій Козаки емѣли думку думати, що бъ знищити ту язю, що засѣла въ Царгородѣ. Ту козацку вѣдвагу проти Туркѣвъ высивують въ цѣнѣ и. пр.

„Та вже шаблѣ поржавѣли,
Мушкеты безъ куркѣвъ.
А ще серце козацке
Не боятся Туркѣвъ.“

Турецкими грѣзбами спонуканій, намагалися Поляки силою примусити Козакѣвъ, понехати свои Черноморскій походы и побудували крѣпость (твердищу) коло Днѣпровыхъ порогѣвъ. Однакъ все та работа лише дражила Козакѣвъ. Не дивниця отже, що Поляки горячо перечились про се, якихъ способѣвъ мають ужити проти нихъ, бо гѣдъ було козацкій лады стерпѣти въ краю, де господарити хотѣли лише самій пань.

Шляхта наръкала на козацку самоволю, а що сама була самовѣльною, се їй байдуже, се їй було вѣльно. Приписувала Турецкій вѣины козацкимъ нападѣмъ, а що сама напѣдала на Молдавію, на Москову, се такожъ їй вѣльно було. За свою самоволю навѣтъ не згадувала. Шляхтѣ все було вѣльно, особливо въ суновѣйномъ часѣ. Такъ бувъ суновѣй съ Турцією

*) Держава каліфа, наслѣдника бісурманьского пророка Магомета; каліфомъ титулується султанъ Турецкій.

а паны: Потоцкій, Корецкій и Вишневецкій вели свого свояка Могилу на Молдавській Господарській тронъ и вызвали польско-турецку войну. Зъ Москвою бувъ такожъ сунокій, а Мишокъ вѣвъ свого зятя, самозванця Дмитра, на Московській тронъ. Отже не лише просте Украиньско-руське Козацтво робило трудности Польскимъ королямъ. Крімъ рускихъ Козаківъ на Запорожу и Украинѣ були въ Польщѣ ще й польскій и то ясно-вельможий Козаки, якъ Потоцкій, Корецкій, Мишки, Вишневецкій та й ще инші, що въ сунокійнімъ часѣ выступали проти суєдівъ на власну свою руку.

Що бъ утихомирити Козаківъ, визначивъ польскій урядъ комісію и вона збралась надъ рѣкою Растваницю, понизше Паволочи, де стояло королѣвське вѣско. Комісія постановляла такъ: „Козаки мають приобѣцати и присягнути, що не лише пошехають тревожити султаньскій землѣ, але й другимъ не дозволять а понищать свои чайки. Відъ Козаківъ не можуть теряти поселенцѣ королѣвськихъ, костельныхъ и паньськихъ маєтностей а зъ реєстрівъ мають бути виключені ремѣсники, кушчѣ, шинкарѣ, вѣйты, бурмістры, рѣзники, шевцѣ (за хлопівъ не було й слова) и т. д. Вони мають належати подъ старостівъ, „державцѣвъ“ и панівъ, бо на нхъ землѣ жиють. Хто не хоче такъ жити и поддатися панамъ, має выдалитися зъ ихъ маєтностей до св. Пліи р. 1620“. Само собою вже розумѣється, що принята Украиньскими Козаками угода не мала нѣякои ваги у Запорожцѣвъ. Реєстровцѣ вибрали подъ польскимъ примусомъ своимъ гетьманомъ Бородавку, бо Поляки хотѣли такимъ чиномъ ослабити гетьманьську власть Сагайдачного.

Однакъ нова польско-турецка война дала Козакамъ змогу поновити свои морскій походы. Вони спустошили побережа Европейскои Турції и взяли богате мѣсто Варну.

Въ 1621 роцѣ выслали Поляки проти Турківъ коронного гетьмана Ходкевича, та сили его були за малій супроти турецкихъ. Постановлено вправдѣ зобрати 70.000 вѣска, а дѣйсно збрано лише до 30.000, але й те вѣско бунтувалося и розходило, разъ зъ остраху а по друге, що ему не заплачено, и було бъ розбѣглося на чотыре вѣтры, коли бъ Поляки не звернулися були до Козаківъ для „спасеня державы“. Сагайдачный появився зъ 30.000 Запорожцѣвъ, подвоивъ Ходкевичей силы, выбавивъ Поляківъ зъ остраху и лише ему подя-

кувати, що переломано подь Хотиномъ турецку силу. Але Сагайдачного ранено и вѣнь скоро померъ. Наставъ миръ съ Турцією а въ умовѣ съ Турками зобовязалися Поляки въ нагороду за помѣчь приборкати Козакѣвъ. Строго заказано Козакамъ йти на Чорне море и непоконти Туркѣвъ та Татаръ.

Та крѣмъ усѣхъ польскихъ заходѣвъ проти Козакѣвъ, терпѣли ще бѣльшій кривды всѣ Украинцѣ-Русины що до вѣры й церкви. Вѣдъ часу введеня уніи, прийатои Кіевскимъ митрополітомъ, не мали православнїи Украинцѣ-Русины до 1620 р. жадного окремого митрополита, не було й епископѣвъ и пѣкого не мали, що бъ высвячувавъ священникѣвъ. Але въ 1620 роцѣлучилося таке, що повздержало дальше поляченє Русинѣвъ. Черезъ Кієвъ переѣздивъ до Москвы Єрусалимскій патріярхъ Теофанъ. На просьбу гетьмана Украины-Руси Петра Конашевича-Сагайдачного и заступникѣвъ украинсько-рускои шляхты, высвятивъ патріярхъ православного митрополита Іова Борецкого и епископѣвъ для Полоцка, Луцка, Володимира Волинського, Перемышля, Холму и Пиньска. Такимъ чиномъ являється въ тыхъ епархіяхъ по двохъ епископѣвъ, православный и уніятскій.

Така нова постанова православної єрархіи показалася тяжкимъ ударомъ для польскои справы, бо для неѣ се було дуже догѣдно, що не було православныхъ духовныхъ. Розумѣється, що таке нарушенє королѣвскихъ буцѣвъ—привилеѣвъ, було дуже смѣлымъ поступкомъ, але се бувъ той вѣдибръ, вызванный введенємъ уніи. Короля Зигмунта III. и всѣхъ загорѣлыхъ католикѣвъ вразило се сильно. Видячи всѣ свои замыслы зѣвеченїи, обьявивъ король на просьбу уніятскихъ епископѣвъ всѣхъ новопоставленыхъ православныхъ епископѣвъ и вышшихъ духовникѣвъ самозванцями и вѣдетупниками. Польскій урядъ бажавъ ихъ увязнити и смертю покарати, та король все таки радъ не радъ мусивъ терпѣти ту нову установу єрархічного ладу православної церкви, уступаючи волѣ украинсько-рускихъ панѣвъ а особливо грозбѣ Украинсько-руского гетьмана Сагайдачного, бо потребувавъ поки-що ласки и помочи у него. Сагайдачному вдалося намовити до помочи Украинсько-рускихъ Козакѣвъ лише идѣ тою умовою, що Польскій король мусить затвердити митрополита Борецкого и иншихъ православныхъ епископѣвъ въ епархіяхъ Украинсько-руского краю.

Козаки не навидѣли Полякѣвъ саме такъ, якъ и пѣдданій-хлопы и дуже се добре тямилы, що воля ихъ власна залежала вѣдъ великой ихъ силы а не вѣдъ паньскои ласки. Легко зрозумѣти ненависть проти Полякѣвъ пѣдданныхъ хлопѣвъ и козацкихъ сынѣвъ тыхъ, що головы свои положили пѣдъ Лубнями. Але Сагайдачный умѣвъ якось мирити и годити навѣтъ що найгорячѣйшихъ. Політика его зѣвсѣмъ вѣдповѣдала тодѣшнѣму складови рѣчей.

Украина лежала мѣжь двома могучими силами. Поляки намагали знищити єѣ духово, а Татарва матеріально. Годѣ було боротися наразъ зъ обома ворогами и Сагайдачному приходило задумуватися, сѣ кимъ коли треба було скорше боротися. Вѣйна зъ бѣсурманами, де гибли и пронадали вѣ невольѣ браты Украинцѣ-Русины, бранцѣ, не давала довго ждати и була найкрасшою и постѣйною головною задачею Козацтва. Вѣ сей бѣжѣ треба було якъ найскорше и на самѣ передѣ звернути всѣ козацкѣ силы, а що до Полякѣвъ треба було лише вѣдпорно боронитися. Козацка заслуга для цѣлого Украиньско-русского народу була вѣ томѣ, що бѣ опертися двомя ворожимъ силамъ, и Сагайдачный добре порозумѣвъ ту задачу. Выминавъ вѣнѣ збройной стрѣчи сѣ Поляками, знаючи дуже добре ихъ непостѣйну натуру, — дѣйсно змѣнювати завтра те, що нынѣ постановили. Тому то мало займало его те, кѣлько впишуть вони вѣ реестръ Козакѣвъ, бо то вписанныхъ або выписанныхъ нѣ свербѣло, нѣ болѣло, а вѣ дѣйсности кождый, вхопивши зброю, стававъ Козакомъ. Що бѣ се потвердити наведемо кѣлька прикладѣвъ: на Варшавекѣмъ соймѣ 1616 р. дають Поляки Туркамъ святе слово покорити Козакѣвъ. На безрѣжѣкѣ повторяють и обѣцюють надѣ Днѣстромъ те саме, а вѣ 1618 р. звѣртаються до Козакѣвъ сѣ просьбою, выбавити вѣдъ Московскои бѣды и невольѣ королевича Владислава зѣ останками польского вѣйска. Те саме повторилося вѣ 1621 р. и т. д.

За Сагайдачного Поляки вже рахуються сѣ Козацтвомъ, яко силою и доки єѣ потребують, доти ще сякъ такъ Украина-Русь мала вѣдъ нихъ супокѣй. Але скоро минула бѣда, вже ѣ по козацкихъ заслугахъ! Паны зновѣ, якъ перше, настають на Роставицку постанову, зновѣ якъ перше дають выбирати Козакамъ або панѣвъ слухати або выноситися, де имъ сподобается. Тому то Украиньско-рускѣй нарѣдъ зѣ давныхъ да-

вент уходявъ въ степи, що бѣ марно не згинутн, тамъ де не було самоволь и збыткѡвъ чловѣка надъ чловѣкомъ а приманювала добыча у бісурманѡвъ. Але троха по троха оинилнсь вже тѣ выходѣвъ зъ одного боку мѣжь Поляками а зъ другого съ Татарвою. Куды жѣ тецерь ити? Або понастн въ польску неволю, або навѣтъ въ татарску и турецку. Мали выбирати, чи пѡддатнся польскому праву, чи боронити до останнѣи каплѣ крови свого украиньско-руского, старого, громадекого права. Вже въ другихъ Украиньско-рускихъ Земляхъ зананувала и взяла верхъ польска шляхта надъ Украиньско-рускимъ народомъ и здавила своими правами громадеке руске право, — отже жѣ не хотѣлося Украинцямъ - Русинамъ лишати вже й Украину на таку саму долю а бодай тутъ ще давнѣи лады задержати. И Польша не добачала, кѡлько крови, кѡлько слѣзъ поллетѣся за для такнхъ нхъ змагань.

Здавалося бы пѡсля справедливости, що за помѡчь въ шведскѡй, московскѡй и турецкѡй вѡйнѣ заслужать собѣ Козаки, коли не на вдяку, то хочъ на признанѣ права горожаньства для своѣи вѣры и народности. Та помимо того намагаться Зигмунтъ III. выгубити въ границѣхъ давной Польщи и православному вѣру и еѣ оборонѣвъ Козакѡвъ. Дурнѣшьнюкѡ вѣтавлявся за ними самъ королевичъ Владиславъ. Зигмунтъ III. не зважавъ на его просьбу. На останку высылають 1625 р. Козаки своихъ депутатѡвъ на соймъ и обявляють свои вымоги: 1) обезпечити свободу православної вѣры; 2) звернути рускѣи церкви и церковнѣи маѣтности, вѡдданѣи унѣятамъ; 3) признати духовныхъ высвяченыхъ Брусалимекимъ патрѣархомъ; 4) дозволити Козакамъ жити въ коронныхъ и паньскихъ добрахъ Кѣвского вѡеводства; 5) мати свѡѣи власнѣи судъ, право розпоряджати своимъ майномъ пѡсля власной своѣи воли, и т. д. Крѡмъ сего представили меморѣяль, выказавши въ нѣмъ все кривды, якѣ терѣбли Украинѣвъ-Русины въ границѣхъ Польщи и Литвы.

Але Козаки не вдоволялися доходити своихъ кривдъ лише правною дорогою а доходили ще иншою. Такъ на примѣрѣ вбили Козаки Кѣвского вѡйта Ходьку за те, що запечатувавъ православної церкви. Заразомъ тодѣ (1625 р.) за порадою митрополѣта Іова Борецкого, выправлено депутацію до Московского царя съ просьбою, що бѣ принявъ Козакѡвъ пѡдъ свою

опіску. На чолі посольства стоявъ Луцкій православный єпископъ Исакій Борнековичъ.

Всёго сего не мѡгъ вже стерпіти польскій урядъ и коронный гетьманъ Конєцпольскій дѡставъ приказъ здусити Козакѡвъ збройною силою. Козаки потерпѣли невдачу при Кураковѡмъ озерѣ и притисненіи зъ усѣхъ бокѡвъ обѣцали покору. Заключено умову. Реєстровцѣвъ мало бути 6000 а зъ нихъ тысячъ мали по черзѣ находитися за Дибировыми порогами и стерегти, що бь Татарва не переправлялася. Остро було заказано ходити на Чорне море або, якимъ бы то не було чиномъ, нарушати миръ съ Турцією и Крымомъ. Веѣ чайки спалити. Выписаныхъ зъ реєстру Козакѡвъ вѡддати нѡдъ власть старостѡвъ и шапѡвъ. Въ такѡмъ дусѣ зроблено въ 1625 р. умову на урочищу: „Ведмежій Лозы“ коло Куракового озера и Козаки мусили єѣ запрягнути. Поляки дали знати султанови, що Козакѡвъ приборкали а ихъ чайки спалили. Але не обачки зновъ 70 часѣкъ козацкихъ явилося на морѣ.

Урядъ польскій за Сагайдачного, потребувавъ Козакѡвъ, то и допускавъ, що бь ихъ бѡльше було. Теперь Кураковска комісія выискує бѡльшѣсть Козакѡвъ и робить зъ нихъ паньскихъ хлопѡвъ, а тимчасомъ кождый хоче бути Козакомъ се бь то вѡльнымъ чоловѣкомъ. Съ той поры появляється имя „вышечникѡвъ“ се бь то Козакѡвъ, выписаныхъ зъ реєстру. Выписаній Козаки выбрали по єго смерти гетьманомъ Тараса Трясила 1627 р.

По Кураковскѡй невдачѣ змагається угнѣтъ православной вѣры, рускій церкви бѡльшѣ терять поневѣрку, по мѣстахъ множатся релігійніи процеси, православныхъ вязнять и т. д. Такій бувъ складъ рѣчей, коли польскій вѡїска розложилися таборомъ на лѣвѡмъ Дибировѡмъ березѣ, де ще нѣколи доси не стояли. Зъ вѡдеи отже рознеслася чутка мѣжь Украиньско-русскимъ народомъ, що польске жовнярство приєлає на выгубу руской вѣры и Украиньско-русского народу, а пияій вояки зъ ненависти до „шизматикѡвъ“ зъ своєго боку чвашилися, що выгублять Украиньцѣвъ-Русинѡвъ до самой Московской границѣ.

Тодѣ выдавъ гетьманъ Тарасъ Трясило зъ Запорожа універзаль (гетьманьську грамоту) и покликавъ нимъ цѣлый Украиньско-рускій нарѡдъ повстати проти Полякѡвъ и обьявивъ, що веѣ можуть прѣстати до Козакѡвъ. Заразомъ выправивъ по-

сольство до коронного гетьмана, вважаючи, що б польскій вѣйска не розкладалися дальше на Схѣдъ нѣ жь до Бѣлои церкви и що бь перемѣнити Куракѣвску угоду.

Мѣжь тымъ ляхъ Украинцѣвъ-Русинѣвъ передъ Поляками потвердивъ своими постушками коронный стражникъ Самуиль Лящъ. Першого дня великоднихъ святъ 1630 р. вирѣзавъ вѣнъ въ нень цѣлый нарѣдъ въ мѣсточку Лысянцѣ, не перебираючи нѣ жѣнокъ, нѣ дѣтей, нѣ старыхъ. Нарѣдъ ховався въ церквѣ, але польске вѣйско и тутъ всѣхъ выгубило. Другій его вѣддѣль вирѣзавъ всѣхъ мешканцѣвъ мѣсточка Дымера. По дорозѣ ханало польске вѣйско Русинѣвъ и мучило. Чи жь диво, що нарѣдъ горнувся до Тараса и дуже скоро збралось кѣлька десяткѣвъ тысячъ душъ, але вони не були нѣ вивчені, нѣ узброені.

Мы вже бачили причины, що побѣльшали скѣлькѣсть Козакѣвъ. Теперь до давного засобу прійшовъ ще одинъ. Примусъ украиньско-рускихъ мѣщанъ до унії, усунувъ ихъ вѣдъ магистратскихъ мѣсць, кары за вѣдпечатуванє рускихъ церквей и супротивленє при грабленю рускихъ церковныхъ маєтностей и т. д., — все те збѣльшувало скѣлькѣсть утѣкачѣвъ.

Въ Переяславѣ зѣйшлися (1630 р.) всѣ козацкіи силы, туды посиѣшивъ и Конєцнопольскій. Конєць сеи вѣйны описують всѣляко. Однакъ свѣдоцтва и Полякѣвъ и Русинѣвъ сходяться въ тѣмъ, що у Конєцнопольского впало пѣдъ Переяславомъ бѣльше польского вѣйска, нѣ жь за цѣлу трилѣтну шведску вѣйну. На останку попався Тарасъ въ польскій руки и наложивъ головою.

Зигмунтъ III. тѣшився гадкою, що ему вдалося на останку навернути Украинцѣвъ-Русинѣвъ на унію и латиньство, однакъ заслѣплений не бачивъ, що на завсѣгди розѣднавъ своихъ пѣдданныхъ, зацѣпивши въ нихъ обоѣдну ненависть що до вѣры, що ославивъ Польшу понижуючи просвѣту и выкопавъ могилу для Польщи, що бувъ єи королемъ. Сей то внутрѣшний польскій розладъ за Зигмунта III. по першій разъ породивъ гадку роздѣлу Польщи. Молдавскій господарь Михайло за Австрійскою и Турецкою пѣдмогою задумувавъ роздѣлити Польшу, основуючися на ненависти Русинѣвъ до Полякѣвъ и до Берестейской унії. Але король не звертавъ уваги на внутрѣшний розладъ въ Польшѣ, вѣнъ не мавъ часу на те, вѣнъ пильнувавъ дисидентѣвъ. Коли признати, що упадокъ Польщи почи-

нається вѣдъ Зигмунта III., то спытаємо, чимъ же жь причинився вѣнъ до сего? На се каже исторія: завѣвъ унію.

XIV.

Смерть Зигмунта III. въ 1632 р. оживила придушеній надѣвъ Украинско-русского народу. До двохъ сотъ рускихъ Волыньскихъ боярь явилося на провинціальный соймъ въ Луцку. Головнымъ предметомъ тыхъ нарадъ була православна вѣра. Остальній рускій паны збравшиися въ Варшавѣ въ около Петра Моглы, повномочника митрополита Исаѣ Кошиньского, намагалися правною дорогою змусити польскій урядъ, повернути всѣ давній права и обезпеку руской православной церкви.

Головными двигателями зъ православной стороны були: Адамъ Кисѣль, Лаврентій Древиньскій и Вороничъ. Вони домагалися знищеня всѣхъ постановъ выданныхъ вѣдъ 1596 р., що выходили на хосенъ уніятамъ а на шкоду православнымъ, що вязали не лише свободу сумлѣня а ще заборонювали православнымъ церкви будувати, займати магістратскій мѣсця и т. п. Домагалися вони повной свободы совѣсти такъ въ духовныхъ, якъ и свѣтскихъ и королѣвскихъ маестностяхъ, не лише для православныхъ, але и для тыхъ, що хочуть вѣдъ унії перейти до давной вѣры. Дальше домагалися ще права основувати школы и друкарни, права свободно выдавати и читати книжки такій, що не мали въ собѣ нѣчого противного королеви и Рѣчи-Посполитѣй, що бѣ нѣкого за для тыхъ причинъ не тягали, нѣ по духовныхъ, нѣ по свѣтскихъ судахъ, а на вѣдворѣтъ, що бѣ каждого карано, хто бѣ лише важився причинити до угнѣту руской церкви або буде спияти церковну вѣдправу. Домагалися такожь, що бѣ признано правнымъ посвященѣ Кіевского митрополита довершене патріархомъ, що бѣ усѣ енархин, колѣгии, друкарни и шинталѣ, разомъ съ фондами назначеными на ихъ удержанѣ а заграбленій уніятами, повернути православнымъ; що бѣ усѣ запечатаній церкви наново вѣдчинити для православного богослуженя а паны-католики не боронили своимъ пѣдданымъ ставити церкви пѣсля сподобы. На останку домагалися, що бѣ рускимъ духовнымъ властямъ повернено заграбленій уніятами метрики и акта, що бѣ на будуще всѣ суперечки мѣжь рускимъ а польскимъ духовенствомъ рѣшалися не въ Римѣ

а мѣшанымъ, мѣсцевымъ судомъ, що бѣ усе Русины, кунці и ремѣшники, мали рѣвнї права зъ латинниками, а на конецъ, що бѣ Русинѣвъ - шляхту не усувано вѣдъ урядѣвъ за ихъ православному вѣру. Все тї умовы, на домаганє православныхъ, мають бути вложенї до королѣвскої присяги.

Того самого хотѣли для себе и особы иншон вѣры.

Но довгихъ безхосєсныхъ суперечкахъ звернувши православнї Русины вразъ зъ дисидентами до королевича Владислава и за его вильвохъ задумано згоду мѣжъ Русинами православными а Русинами унїятами на такѣй умовѣ: „Православнымъ Русинамъ повернется Кїевска митрополїа зъ усема церквами и монастырями, крѣмъ Софїевої церкви и Выдубицкѣго монастыря, Львѣвска єпархїа зъ усема церквами и монастырями, якї не пристали на унїю, Луцка и Черемыска єпархїа, скоро лише теперѣшнї єпископы поумирають, Печерека архимандрїа и Жидичиньска, на Литвѣ Пиньска и Метиславска єпархїа, и скрѣзь оголоситься свобода вѣры. Братекихъ шкѣлъ, семїнарїй и шпиталѣвъ нѣхто не смѣе тыкати, а православныхъ Русинѣвъ допуститься до всехъ урядѣвъ по мѣстахъ. На останку застановляється все релїгїйнї процеси а въ тыхъ мѣсцяхъ, де священникъ принявъ унїю, а парохїяне не хочуть до неї пристати, то церкву мають вѣддати парафїянамъ“.

Въ прочѣмъ нѣ Полякѣвъ, нѣ Русинѣвъ не вдоволили тї уступки. Русины хотѣли, що бѣ тї уступки були пѣдвалтною до дальшихъ уступокъ.

На елекцїйнѣмъ (выборѣвѣмъ) соймѣ явились и козацкї депутаты. Вони жалувались, що ихъ права обмежено: „Все знаютъ, якї кривды мы зносили мали за покойного короля. Больше нѣ жъ трїцять лѣтъ мы проєсли на соймѣ не тыкати нашѣй старѣй церкви, та все насъ зводятъ, вѣдкладають пѣльгу вѣдъ сойму до сойму по нынѣшнїй день. Польскї паны не хочуть терпѣти Козакѣвъ въ своихъ добрахъ, забороняючи своимъ пѣдданымъ кунувати нашї хаты, нашї маєтности и т. д.“

Козаки бажаючи знесеня унїї та и суцѣкою для православныхъ, обѣцують вразъ съ цѣлымъ Украиньско-рускимъ народомъ, не жалувати навѣтъ житя на оборону Рѣчи-Посполитѣй. Отже не православїє а релїгїйна загорѣлѣсть спровадила на Польшу грѣбнї бурѣ.

Такъ на елекційнѣмъ соймѣ поновляється релігійна суперечка, а коли православні Русини відказалися приступати до якого не будь дѣла, поки перше ихъ справа не буде залагоджена, то постановлено, що бѣ обѣ стороны выбрали собѣ яку третю безсторонну особу за судію. Такою безсторонною особою мѣгъ бути оденъ королевичъ Владиславъ, кандидатъ на польскій тронъ. До него отже звернулися обѣ стороны. Вѣнъ згодився бути полюбовнымъ судією и покликавъ до помочи двохъ сенаторѣвъ и чотырѣхъ послѣвъ. Судіѣвъ признали тѣ уступки выраженій въ меморіалѣ конвокаційного сойму справедливими а останню залагоду затверджено елекційнымъ соймомъ. Хочъ католики дуже еердилнея, але годѣ було вже инакше зробити, коли згодилея на полюбовный судъ а тымъ самымъ мали звязані руки.

Владиславъ, ставши королемъ, выдавъ православнымъ дипломъ, де ясно означено дану православній церквѣ волю.

Кожному дозволено переходити пѣсля еподобы на унію або на православіе. Православнымъ дано право wyboru епископѣвъ и митрополіта а митрополітъ муеить бути высвяченый Царгородекимъ патріархомъ. Луцку енархію мають віддати православнымъ заразъ, а Черемьску и Львѣвску, скоро лише будуть вѣльній. Въ Литвѣ мають заложити Метиславеку, Оршаньску и Могильвску енархію. Веѣ релігійний процессы мають застановитися а на останку, крѣмъ уступокъ означеныхъ въ меморіалѣ, вернено ще Кіевскому митрополітову и Софійску церкву. Уніятекому митрополітову дано власть лише надъ уніятами а проживати мавъ у Выдубицкому монастырѣ. Пѣсля веѣхъ тыхъ угодъ мали обѣ стороны жити згѣдно и еупокѣнно.

Новый король прихильный бувъ Козакамъ, згадавши ихъ заслуги въ Московекихъ вѣйнахъ и потребуючи ихъ помочи до новои вѣины зъ Росіянами, що вже були облетли Смоленскъ.

Однако жѣ корольвека щира прихильность до Козакѣвъ не годна була оборонити ихъ вѣдъ шляхоцкои ненависти, що все бачила въ ихъ небезпечу для Польци.

Козацкій погляды и змаганя а шляхоцкѣи були, якъ мы се бачили, собѣ на екрѣзъ противній. Шляхта вважала вею землю выключно за свою питому и не годна була зрозумѣти евого етнованя инакше, якъ лише съ поддаными, паньщиною, неволею. А Козаки зновъ еѣ цѣлымъ Украиньско-русекимъ наро-

домъ вважали землю власностею того, що єсть першій ставъ оброблювати. Нарѣдъ, що бувъ підъ козацкою властею, плативъ дачку лише до войскової козацкои касы, бувъ зовсѣмъ вѣольный и нѣхто єго не спинявъ и не втыркався до єго господарки.

Хочь Владиславъ и порѣвнявъ въ правахъ православныхъ и уніятскихъ Русинѣвъ, а все жь таки свобода православія мала зѣстати лише на паперѣ, бо по уніятскѣмъ боцѣ була троха не вся шляхта а за православіємъ лише не багато рускои шляхты и Козаки, се бѣ то та именно часть народу, що намагалася конче вырватися єсть підъ польскои невольѣ. Крѣмъ сего, коли соймъ постановивъ одні церкви вѣдати православнымъ а другі уніятамъ, потрібно було ще особнои комісії до залагоды цѣлои справы. Бо не тѣлько про церкви йшла справа, але и про церковній маѣтности, що вело до суперечокъ, де верхъ брала та сторона, що мала бѣльшѣсть шляхты за собою.

Останнѣго дня коронаційного сойму прочитано грамоту въ користь православныхъ, а католики приняли єѣ зъ великимъ розъяренємъ.

Угодовій соймовій пункта и королѣвска грамота дана Украиньско-рускому народови не полагодили релігійного розладу и не вкоротили кривды православныхъ Русинѣвъ. Бо въ державный польскій ладь вкралася чужа, державнымъ потребамъ неприхильна власть, що змагалася спутати и скувати розумъ и сумлѣне Украиньско-руского народу. Заступникомъ сєи власти було католицке духовенство а найбѣльшѣ Єзуиты.

Ледви успѣли выдати выше згаданій угодовій пункта, а якъ разъ пѣднесло протестъ цѣле католицке и уніятске духовенство. Примасъ Польского королѣвства а за нимъ вся клѣрикальна (духовна) партія заявили, що нѣякій королѣвскій и соймовій постановы, выданій въ користь православныхъ не можуть мати жаднои правнои силы, доки ихъ папа римскій не затвердить. Въ слѣдъ за тымъ пѣслано вѣдъ католицкого и уніятского духовенства депутацію до папы римского Урбана VIII. зъ жалобою на постановы польского уряду, „що нарушали права римского трону на користь вретикѣвъ и вѣдступникѣвъ“.

Владиславъ IV. пѣзнавъ ясно, що инші зовсѣмъ интересы має держава а инші церква та що интересы державы можуть

потерпіти шкоду. То жь дурнѣсько силкувався переконувати намѣстника св. Петра, що признанє права Українсько-руському народови що до вѣры основанє на строгій справедливости, що инакше мусить настати межиусобна вѣйна, и що на останку справа уніи обохъ церковъ зведеться на нѣ на що, скоро папа римскій не затвердить пунктѡвъ, установлєныхъ соймомъ за для усунєня релігійного розладу.

Св. отець Урбанъ VIII. передавъ справу товариству для розповсюдження вѣры (*congregatio de propaganda fide*) а воно вѡдкинуло и соймову постанову и королѣвску грамоту, выдану для Українсько-руского народу, заявляючи, що вони противнїи всѣмъ „Божимъ и людскимъ правамъ“. Такъ звѣвчено розумнїи и користнїи для самой Польщи намѣры Владислава IV. и унію, якъ се предвидѣвъ король, засуджено римскою політикою на погибель, и се дальшими подѣями потвердилося. Рѡвночасно наказано зъ Риму папскому нунцієви (заступникови) въ Польщѣ, выдати вѡдъ єго Святости св. отця маніфєстъ, що зносивъ всѣ права, якї ще мала православна церква.

Отже для того саме тодѣ одержавъ уніятскїи митрополїтъ Рутскїи на соймѣ 1655 р. королѣвску грамоту, що уніятскимъ єпископамъ обезпечувала всѣ, що доси було въ ихъ рукахъ и приписувала, що бѣ „шизматика“ не мали жадной церкви нѣ въ Витебску, нѣ въ Полоцку, нѣ въ Новгородку.

Вѡдъ введєня уніи до смерти Владислава IV. (1648 р.) выдає польскїи урядъ 10 конституцій въ користь православїя, але дѣйсно всѣ вони не принесли жадного хѡсна, бо разъ католицке духовєнство ставило себе выше державы и не хотѣло слухати державныхъ приписѡвъ, а по друге, що всѣ соймовїи конституції дотыкали лише самой шляхты.

Православнїи панѣ мѡгъ, правда, пѡсля сподобы въ своихъ маєтностяхъ ставити церкви и монастырѣ, опѣкуватися духовєнствомъ и т. д., але для загорѣлого католика всѣ конституції не мали силы, бо се такожъ зѡвсѣмъ залежало вѡдъ єго сподобы. Отже жь дѣдичѣ такъ якъ перше пѡсля своєи сподобы грабили церковнїи маєтности, а самїи церкви обертали на уніятскїи. По мѣстахъ лише католикѡвъ выбирано на магістратекїи посады а у Львовѣ православнымъ заборонєно не лише засѣдати въ громадєкѡй мѣскѡй радѣ, але навѣтъ торгувати и належати до ремѣсничихъ цєхѡвъ. Львовскїи магістратъ не до-

зволявъ Русинамъ нѣ жити супокѣино, нѣ навѣть супокѣино умерати.

Въ 1634 р. вихованцѣ езуицкои колѣгїи въ Луцку начали на православный монастырь Чесного Христа, збили черцѣвъ, учителѣвъ, ученикѣвъ, шпитальныхъ старцѣвъ, ограбили братску скарбону. Потѣмъ розбивали дома, били господарѣвъ а кѣлькохъ людей убили на смерть. Та не тѣлько не вѣдобрали за се жадной кары, але ще ѣ чванилися называючи се Богу угоднымъ дѣломъ.

Скрѣзь по цѣлѣй Украинѣ - Русеи нагромадилася безлѣвъ релїгїйныхъ процесѣвъ. Езуити пѣдмвляють католикѣвъ и униѣтѣвъ робити доносы на православныхъ Русинѣвъ и обвиняти ихъ, що оскорбляють св. римско-католицку вѣру. Обжалованныхъ ковано въ ланцухи, вкидано въ тюрмы, проваджено зъ нимъ въ страшный и нелюдскїй спосѣбъ слѣдетво, а хто змѣгъ ще перенести страшнїи муки, то однако ждало его заграблене майна и инфамїя се бѣ то утрата горожаньскон чести.

Такъ релїгїйна загорѣлѣть трохи по троха вела Польшу до упадку, а безладъ въ еусидьлїнѣмъ польскѣмъ устрою доконче мусили еѣ довести до того самого кѣнця.

Въ 1635 р. коронный гетьманъ Конецьпольскїй осувавъ за для здержаня Козакѣвъ крѣпость Кодакъ на Днѣпровѣмъ низу. Въ еерню вертали Козаки пѣдъ проводомъ Сулимы зъ морекого походу. Побачивши нову крѣпость, кинулися, взяли еѣ приступомъ и вырѣзали цѣлу залогу. Починалося нове поветане.

До Сулимы пристали и реестровцѣ. Посоль ихъ сказавъ Запорожцямъ: „Поляки хочуть выгубити насъ усѣхъ зъ нащадкомъ; прїймѣть насъ до себе, то будемо разомъ боронитись“. Самовѣлнїи Козаки, не вѣривши реестровцямъ, вѣдповѣли: „Заприсягнѣть намъ, що не масте на думцѣ пѣчого злого“. Реестровцѣ заприсягли. Тымчасѣмъ Конецьпольскїй выславъ новый бѣдльнїи вѣддѣль реестровцѣвъ проти збунтованныхъ и вони зловили Сулиму съ пятьма зъ старшннн и выдали ихъ Конецьпольскому. Вѣнѣ выславъ бранцѣвъ до Варшавы, де своими головами наложити мусили на бѣжане Туркѣвъ и Татарѣ. Теперъ выбрано гетьманомъ Томиленка. Конецьпольскому дано приказъ порозмѣщувати польске вѣйско по Украинѣ. Вояки страшно и самовѣлно збыткувалися надъ Русинами. Козаки

зновъ звернулися зъ жалобами до короля и домагались залеглои а належнои имъ платы.

Тодъ воювавъ Крымскій ханъ зъ Буджацкими Татарами, що густо-часто непокоили Польшу своїми нападами. Ханъ отже увійшовъ въ дружбу съ польскимъ урядомъ и вбѣ не боронивъ Козакамъ помагати ханови. Тымчасомъ закимъ часть Запорожцѣвъ и выписаныхъ пѣдъ проводомъ Павлюка пѣшла ханови на помѣчь, выслали позбѣталѣ дома Козаки депутатѣвъ на соймъ зъ жалобами и домагалися платы. Але и сего разу нѣчого не осягнули а якъ завсѣгды, одержали вѣдповѣдь, що вышлеться комісію за для розслѣду справы. Комісарями були Станиславъ Потоцкій и Адамъ Кисѣль.

Козаки домагалися вѣдъ Польщи звороту Корсуня „на гармату“, але самѣ не хотѣли звернути захваченыхъ въ Кієвѣ гарматъ. Коли комісія не встигла успокоити Козакѣвъ, звернувся до нихъ Потоцкій грѣзными словами: „Дурнѣсьнюко бунтуєтеся, панове молодцѣ. Якъ бы вже треба було доконче Ръчи-Посполитѣй шаблю вытягнути, то вона еѣ вытягне и загладитъ и знищить нею до нащаду навѣтъ ваше имя“. Такъ думавъ польскій панъ а вроджене его племени самохвальство не позваляло допустити навѣтъ гадки, що бѣ Козаки могли кому не будь иншому пѣддатися.

Тымчасомъ вернувся Павлюкъ изъ походу а дѣзнавшисъ, що творитьсѣ на Украинѣ, напавъ на Черкасы, забравъ и увѣзъ гарматы на Запороже а заразомъ розѣславъ універзалы, де голосилося, „що нѣкого, хто лише бажае бути Козакомъ, не можна силувати до пѣдданьства панамъ“. Прихильность до Павлюка зростала що разъ и помѣжь рестровцями. Бо коли одна часть зложила Томиленка зъ гетьманьства, выбравши натѣмѣть Саву Кононовича, то Конецьпольскій затвердивъ сей выбѣръ, але се затвержене выбору не застало вже Саву живого. Павлюкъ зачувши про такій переворѣтъ, схвативъ Саву и деякихъ старшихъ. Пѣсля козацкогo звичаю прочитано имъ приговѣръ за зраду козацкои справы а опѣсля покарано смертю. Та сама рада, що судила Кононовича, выбрала теперъ гетьманомъ Павлюка, а й Томиленко пѣддався ему.

Переконавшисъ, що Поляки, замѣсть съ пѣдмогою Козакѣвъ держати въ рукахъ Туркѣвъ, волѣли Туркамъ платити дачку, та й загадали ще съ пѣдмогою Туркѣвъ звернутися проти

Козакѣвъ, — выдає Павлюкѣ універзаль, взываючи цѣлый Украиньско-рускій нарѣдъ до зброѣ, а лишивши на Украинѣ Чигириньского полковника Скидана, удасться на Запороже збирати силы. Тымчасомъ Конецьпольскій приказавъ польному гетьманови Миколаю Потоцкому стягати вѣйско, що такожъ бунтовалося, не дѣставши платы. Була се дуже спосѣбна пора для догѣдного нападу на Полякѣвъ и Козаки нетерпеливо дожидали Павлюка. Однакъ вѣнъ спѣзнисся, дурнѣвѣнько съ ханомъ умовляючися о помѣчь. Ханъ не приставъ, а тымъ часомъ дѣзналисъ вже Поляки про Павлюковѣ намѣры.

Рѣшуча битва Полякѣвъ съ Козаками вѣдбулася пѣдъ Кумейками (8. грудня 1637 р.) Вытисненѣ зъ своего табору Козаки обкопалися наново коло мѣточка Боровицѣ. Потоцкѣй давъ своему вѣйску вѣддыхнути а до козацкого табору выславъ універзаль, обѣцюючи королѣвскимъ именемъ прощене, скоро лише покорятыся и попросятъ милости. Тымчасомъ въ козацкѣмъ таборѣ настала незгода. Полковники Скиданъ и Чечуга, побачивши, що справа програна, втѣкали съ табору, надѣючися такимъ спосѣбомъ осягнути щось для себе въ будущину. Мѣжь тымъ появилися універзаль Потоцкого и письмо вѣдъ Кисѣля. Реестровцѣ збунтувалися, зваливши всю вину на Павлюка, що ихъ пѣдмовивъ а самъ ходивъ тодѣ на Сѣчь и потративъ догѣдну пору. Найшлися й такѣ, що радили выдати Полякамъ Павлюка и тымъ залагодити вину передъ польскимъ урядомъ. До тыхъ останнихъ належавъ и Гуня. Ђму завдячували Козаки, що его розумными радами вѣспѣли выдѣбутися зъ бѣды пѣдъ Кумейками.

Коли Потоцкѣй пѣдѣйшовъ пѣдъ Боровицю, выдали Козаки Павлюка, Томиленка и Ивана Злого. Пѣсля сего наказано имъ зѣбратися на раду. Тутъ явилнея и комисарѣ. Вычитали имъ ихъ провинны, обявили имъ утрату вѣсѣхъ давнѣйшихъ правъ, екшнули старшину и настановили нову. Козакѣвъ приневолено пѣдписати грамоту и запречягнути на послухъ польскому урядови, що занехають морскѣй походы, спалятъ чайки и т. д. Ся грамота, пѣдписана мѣжь иншими и Богданомъ Хмельницкимъ, що въ десять лѣтъ оубѣля ставъ головою вѣсѣго Козацтва и цѣлого Украиньско-русского народу, може послужити нагляднымъ доказомъ, якъ безсильнѣ всякѣй умовы, скоро вони лише противнѣ

всякому природному ходови р'чей и умовленї на перекобръ всѣхъ правъ историчного розвитку.

Усмиривши Козакѣвъ вертає Потоцкій до Нѣжина, до своихъ дѣбръ, покарати бунтѣвникѣвъ хлопѣвъ. Кѣлька днѣвъ про- довжавъ екзакуцію. Русины казали Потоцкому: „Скоро панъ гетьманъ хоче глядѣти винныхъ, то мусить усѣхъ Русинѣвъ на палъ повбивати“⁴. Переѣзджаючи черезъ Кієвъ, казавъ Потоцкій вбити на кѣль полковника Кизиму вразъ зъ сыномъ. Павлюка, Томиленка и Ивана Злого зъ двома товаришами, скованыхъ вѣдставлено до Варшавы и покарано смертю, не зважаючи на горячї просьбы Киселя, що бѣ имъ даровано житє. „Вони пѣд- далися добровѣльно“, казавъ вѣнтъ, „я запоручився за Р'чь Посполиту, що ихъ не покарають. Коли ихъ покараете, цѣлый Украиньско-рускїй нарѣдъ вже нѣколи не повѣрить нѣ менѣ, нѣ Полякамъ“. Але єго заступництво не помогло нѣчого, Павлюка страчено.

Пѣсля сего постановивъ Варшавскїй соймъ 1638 р. зни- щити всѣ права и привилеї, якї ще мали Козаки а ихъ са- мыхъ примусити до панцины и до униї. Заразомъ постано- влено заволодѣти самымъ Запорожемъ, завести тамъ постѣйну сторожу, що не допускала бѣ Украиньско-рускому народови втѣкати тамтуды, знищити морекї походы и вѣ зарѣдъ здушу- вати невдоволенє Украиньскихъ Русинѣвъ. Що до реестровцѣвъ постановлено вѣддати имъ сторожу Днѣпровыхъ бродѣвъ и по- ставити ихъ зѣвсѣмъ пѣдъ власть коронного гетьмана, що мавъ за ними пильно черезъ умысного своего комісаря наглядати и т. д.

Комісарѣ прибули на Украину, запрягли, якъ звычайно, Козакѣвъ: „слухати польского уряду, не ходити на море, не сходитися на „Чорну раду“, (всенародне вѣче) нѣкого не прїймати до своего товариства. Два полки Чигириньскїй и Бѣлоцерковскїй выправлено пѣдъ комендою комісарского полковника Мѣлецкого на Запороже, выганяти зѣ вѣдтамъ усѣхъ втѣкачѣвъ, а зѣ Запорожа утворити лише польску пограничну сторожу.

Тымчасомъ займають польскїй вѣйска и лѣве Днѣпрове побереже и исполудяному обходяться сѣ тамошними Русинами. Веюды сторчать шибеницѣ и колы. Нарѣдъ гурмою втѣкає вѣдъ угнѣту и кривды до Московского царетва, де Русинамъ дѣста- валося до волѣ землѣ на поселенє. Иншїй по давному втѣкають вѣ Сѣчь.

Въ марці 1639 р. полковникъ Мѣлецкій, наблизившись до Запорожскихъ границъ, пославъ реєстровыхъ старшинъ объявити Запорожцямъ корольску милость и зажадати выдачь Скидана, Чечуги и иныхъ проводирѣвъ, що повѣкали съ пѣдъ Боровиць. Замѣсть вѣдповѣди приарештували Запорожцѣ послѣвъ. Мѣлецкій попробувавъ зброѣ, але скоро пересвѣдчився, що его реєстровцѣ зѣвсѣмъ нерадо йшли проти своихъ братѣвъ а одна ихъ частина навѣтъ прямо перейшла на Запорожскій бѣкъ. Що бъ дужче и способнѣйше змогти боронитись проти Полякѣвъ, выбрали Запорожцѣ нового гетьмана Острияницю.

Весною сего самого року вирушивъ Острияниця и Скиданъ на Украину. Пѣдъ Голтвою розбили Полякѣвъ. Опѣсля стрѣнулись съ Поляками коло Жовнина. По тяжкѣй, крѣвавѣй цѣлодневнѣй битвѣ, прорвали Поляки козацкій табѣръ и захопили багато возѣвъ съ поживою. Острияниця съ частію козацкои кѣнницѣ вспѣвъ ще переправитися вилавъ черезъ рѣку Сулу и утечи. Съ тою битвою кѣнчиться воєнна дѣяльнѣсть Острияницѣ. Позбѣталѣй Козаки выбрали заразъ проводиремъ Гуню и дальше вѣдѣтрѣлювалися вѣдъ Полякѣвъ, вѣдбиваючи всѣ приступы Вишневецкого, надѣючися дѣстати ще пѣдмоги вѣдъ Скидана, що мѣавъ изъ за Днѣпра прибути. Але дѣзнавшись, що вже Полякамъ надходятъ свѣжй силы, звинули табѣръ и вѣдѣтрѣлюючися крокъ за крокомъ, справилися на полудне и обкопали при впадѣ рѣки Стариць до Днѣпра, выжидаючи пѣдпомоги. Шѣсть недѣль тревала облога и безнастаннѣй битки. Козакамъ все гѣрше та гѣрше ставало. Стали умовлятися съ Поляками о супокѣй а Гуня згодився здати на корольску ласку. Се одно доказуѣ, що Козаки бралися до шаблѣ не супроти самого короля а супроти шляхоцкихъ и соймовыхъ порядкѣвъ.

Гуня, розпочинаючи мирнѣй умовы съ Поляками, лѣчивъ на помѣчь вѣдъ Филоненка, та и Поляки дѣзнавшись, що ся помѣчь вже надходить, выслали свои вѣйсека, розбити вѣ або бодай не допустити вѣй злучилися зъ обсаженными. Вдалося, правда, Филоненкови перебитися до козацкого табору, але вѣднѣ въ безнастанныхъ бѣйкахъ съ Поляками тѣлько стративъ поживы и муніциѣ, що запасѣвъ ледви стати могло на два днѣ. Не було иншого выходу, якъ зновъ вѣйти съ Поляками въ умовы. Та Гуня вже не палежавъ до того. Вѣднѣ опустивъ вразъ съ Филоненкомъ козацкій табѣръ.

Козаки выправили пословъ до короля и просили мира. Дня 4. грудня запросивъ ихъ польный гетьманъ на урочище „Масловый ставъ“, що бь выслухали корольвску водшовдъ и Ръчи-Посполитон. Водшовдъ була коротка: Козакамъ водбираются все права, а мѣжь иншими право выбору старшинъ, а замѣть свои старшины, дѣстануть старшину выбрану Поляками съ помѣжь шляхты.

Тымчасомъ Острияница и Гуня удался до Московского царства. Зь ними пішло багато Козакѣвъ, поселившися хуторами въ нынѣшній Харьковскій и Курскій губерніи.

Усмиривши Козакѣвъ, зѣгнали Поляки всю свою месть на народъ. При томъ дѣсталося и реестровцямъ. Польскій полковники и комисаръ приевоювали собѣ козацку плату, обходилися съ Козаками, мовъ зь своими поддаными и богатилися ихъ коштомъ.

Мѣжь тымъ починае установлятися на Украинѣ новый экономічний ладъ. Знатній вельможь: Вишневецкій, Конецьпольскій, Калиновскій, Потоцкій и инші одержують на власнѣсть огромный надѣлы землѣ. Пѣсля свѣдоцтва Бопяна, вѣнъ самъ оснувавъ для одного коронного гетьмана сто сѣлъ на просторѣ давнѣйшихъ вѣльныхъ козацкихъ селищъ. Козакамъ заборонено навѣтъ рыбу ловити и полювати въ новыхъ паньскихъ маэтностяхъ а пѣсля того, въ якѣй мѣрѣ вони бѣльшали, въ такѣй множилися Бзуиты и унія. Однакъ заборы просторыхъ земель панами замѣть бажаного супокою, стали зародомъ нового, будущого розладу. Що бь маэтности приносили пожитокъ, потребували робочои силы, а сѣ можна було дѣстати, обѣцюючи поселенцямъ пѣльги на многі лѣта. По выходѣ тыхъ лѣтъ пѣльги ставъ народъ, привыкнувши до волѣ, зновъ буритися.

Мы бачили, що крѣмъ мѣщанъ и Козакѣвъ находились и мѣжь украиньско-рускою шляхтою честні люде, що подѣймали голосъ въ оборонѣ своен вѣры и народности. Та голоса тѣ водзывались шо разъ рѣдше и тихше, поки на останку збѣсѣмъ не замовкли. Правда, були мѣжь украиньско-рускою шляхтою ще люде прихильні до православія, але подвѣйна мета ихъ змаганъ робила ихъ неспособными до сильного опору. Бо коли релігійна прихильнѣсть могла ихъ ще вѣзати зь остальнымъ Украиньско-рускимъ народомъ, то суспѣльній выгоды тягнули ихъ въ польскій бѣкъ. Конецъ кѣнцемъ

українсько-руська шляхта підносила жалоби и протести, однакъ не було жаднихъ рѣшучихъ дѣль, жаднои жертвы зъ ихъ боку въ хосенъ православія або остальныхъ Русинѣвъ не-шляхты. При зрестъ козацкихъ розрухѣвъ багато українсько-рускои шляхты мусило за для обезпеки свого майна або пристати до Козакѣвъ або стати Поляками, се бѣ то зречися свои Українсько-рускои народности, рускои мовы, рускои вѣры и приняти Польску народнѣсть, польску мову, польску (католицку або латиньску) вѣру, а такимъ лише чиномъ обезпечували собѣ у Полякѣвъ права польскои шляхты и вѣдкрывалася имъ дорога стати старостами и одержати иншій выгѣднїй для нихъ посады.

Зъ вѣден походило такожь, що пѣсля того, якъ народне українсько-руске повстанє доходить до широкихъ размѣрѣвъ и грозить опустошенемъ цѣлого краю, змѣнюється и духъ соймовыхъ постановѣвъ. Въ тыхъ постановвахъ вже не говорять тї мѣсцевї українсько-рускїй шляхтичѣ про Українсько-руську народнѣсть або про православїє, а заявляють себе ревными католиками. Правда, Волинскїй рускїй шляхтичѣ просять ще повернути забранїй православнымъ Русинамъ церкви, але ними не кермує вже Українсько-руська народнѣсть або вѣрибѣсть батькѣвскїй вѣрѣ, а лише лякъ, що бѣ запобѣгти новому повстаню Українсько-руского народу.

Така перемѣна духа соймовыхъ постановѣвъ доказує, якъ быстрымъ ходомъ йшло поляченє рускои шляхты. Все те задячувати треба постановамъ, правамъ и привилеямъ польскои (католицкои) шляхты а особливо єзуитекому вихованю. Перемѣнюючи вѣру, тратили українсько-рускїй пань и свою Українсько-руську народнѣсть усвоюючи собѣ польского духа и польску мову, польскїй звычаѣ и обычаѣ. Принявши польску (католицку) вѣру и хѣснующися правами польскои шляхты, вони вважали себе вже зѣвѣмъ Поляками.

Вѣдъ часу введеня унїи появилася було, правда, змаганє українсько-рускои єсущѣльности, пѣднати руску унїйтеку церкву, а про те зъ нею и Українсько-руську народнѣсть. Бажали утворити руску просвѣту, а бодай релїгїйну, але те змаганє пробудилося за надто пѣзно для єполяченои и заможнои версты. Въ польскѣй Украинѣ-Руси годѣ було представити собѣ особу зъ вышои версты инакше, нїъ жѣ съ польскою мовою

и польськими правами и съ польськими думками. Та вышша верства не потребувала вже рущины и зъ горда, съ паньска вѣд-носилася до всѣго, що дорозе кождому Русинюви.

Простый нарѣдъ, хочъ якъ важко ему було, бачивши свою вѣру въ поневѣрцѣ, але вѣнъ бувъ въ Польщѣ безсилный и безправный та нѣякъ не бувъ годенъ помогти своѣй бѣдѣ а съ часомъ мѣгъ бувъ и забути про свою попереднѣйшу вѣру. И мѣщане Русины не мали такожъ доволѣ силы, що бъ самѣ могли недолѣ супротивитися и задля того, що по мѣстахъ всѣ мимохѣтъ ставало католицкимъ и полячилося. Та на досаду католикамъ и Полякамъ пѣдѣймається проти нихъ Козацтво, сей цвѣтъ, вся надѣя, вся сила и вѣдрада цѣлого Украиньско-русского народу.

Часъ показавъ, що ушїя, выдуманя на приману вышшой украиньско-русской версты, не припала до сердца вѣи, а паны волѣли вѣдъ разу статися католиками (латинниками). Конць кѣнцемъ лишився до навороту на ушїю ще простый нарѣдъ. На него навѣтъ паны и Бзунты не зважали. Се отже причина, чому нова вѣра не могла мати такой чести, якъ паньска вѣра. Отже съ часомъ католицка пропаганда починнала вже досягати своихъ загаданныхъ намѣрѣвъ, бо украиньско-руска шляхта вѣи пѣдалася и сполячила. Приманивши на своѣй бѣкъ знатнѣ украиньско-русскѣ роды Жолкѣвскихъ, Самбѣговъ, Чорторыйскихъ, Реѣвъ, а що ще гѣрше такихъ ученыхъ Саковичѣвъ, Смотрицкихъ и др., вѣдняла Польща у Русинѣвъ всѣ, що становило ви оцору. Въ дѣйсности однакъ показалося, що вона лише украсила свое латинство свѣжими гѣляками русского дерева, а мѣжъ тымъ рускѣй корѣнь и цень лишилися здоровыми и при способнѣй нагодѣ годнѣи були ще красше зацвѣсти и красный плѣдъ выдати. Се причина чому католицка пропаганда не годна була знищити Украиньско-русского народу и не могла его до себе привязати. Лише розладъ ставъ бѣльшїй, бо украиньско-руска шляхта, вѣдцуравшись своєю народности, зѣрвала нитку що єв вязала зъ Русинами, зробилася чужою, а власть, яку ще мала надъ ними, приберав признаку зѣвѣмъ чужого панования. Вѣдцуравшись своєю Украиньско-русской народности, перестаютъ украиньско-русскѣ паны бути заступниками русскихъ интересѣвъ и теряютъ свои народнѣи и политичнѣи традициѣи.

Въ кождѣмъ часѣ и въ кождѣмъ народѣ заходить тѣсна звязь мѣжь тымъ, якъ народъ задивлявся на свою бувальщину, а тымъ, якъ вѣнъ вѣдносься до своей темерѣшности. Тѣлько забуте свои бувальщины або, що те саме, холодъ до всего рѣдного, було въ украиньско-рускої суспѣльности причиною переходу вѣдъ Украиньско-русского народу до Польского, вѣдъ своего осередка до чужого. Та помимо вѣхъ перенѣвъ природный хѣдъ народного жита Украиньско-русского народу йшовъ дальше своею дорогою. Звязь Украины-Руси зъ ея бувальщиною опиралася не на шляхтѣ, не на Смотрицкихъ або Саковичахъ, вона пѣддержувалася простымъ народомъ и Могилами, Борецкими, Вишеньскими. Вони то и спасли украиньско-руску вѣдрубнѣсть.

Причины, що вызвали споляченѣ украиньско-русской шляхты, не мали принуки для вѣхъ остальныхъ Русинѣвъ. Тодѣ коли верхий веретвы Украиньско-русского народу полячатъся, то спѣдна веретва, при цѣлѣй своѣй бѣдиотѣ и темнотѣ, не зрывае звязи зъ усѣмъ тымъ, що становило украиньско-руске жите ще за дотатарскихъ часѣвъ, вона по переднѣйшому становить Украиньско-рускій народъ и свято хоронитъ вѣ тѣ святощѣ свои народной окремѣшности: свою руску мову, свою руску вѣру и пѣсля змоги свое руске громадеке право.

По вѣдпадѣ шляхты Русины-мѣщане вразѣ зъ убогимъ рускимъ духовенствомъ стаються оборонцями Украины-Руси и ея вѣры. Свою постѣйностю стало руске мѣщанство сильною обгородою для Украиньско-русской народности а якъ де, то передовѣмъ въ Кіевѣ заступало собою цѣлый Украиньско-рускій народъ. Не на шляхту Кіевской Землѣ, а на Кіевскихъ мѣщанѣхъ дивляться православнѣй Русины Вильна, Витебска, Полоцка, Могилева, Луцка, Львова и ин., готовѣ завѣсгды те саме чинити, що Кіевляне въ трудныхъ пригодахъ. Осередокъ важкости народного жита переноситься дѣйсено въ Кіевъ, въ сердце Украины. Опѣръ и вѣдвага були прикметами Украинцѣвъ. Тымъ усѣмъ обясняеться такожъ сей фактъ, чому то унїя, глѣдаючи пѣзнѣйше прихильникѣвъ мѣжь мѣщанами, звернула свою увагу на ремѣсникѣвъ и будши зразу доступною лише для верхнѣй веретвы, стала съ часомъ вывысшати людей низькихъ, простыхъ, якъ н. пр. Иосафата Кунцевича.

Крѣмъ православної церкви, яку заступають духовнїи и мѣщане, здѣймаються до обороны Украиньско-рускои народности попередъ усѣхъ, якъ мы се вже бачили, Козаки. Хочъ обѣ стороны одна зъ другою не все трималися куцы, та все жъ таки обѣ рѣвнобѣжно спѣшили до однаковои меты. Украиньско-рускій нарѣдъ бачивъ, що украиньско-руска шляхта его справу покинула а особливо тодѣ, коли зъ смертю кн. Константина Василя Острожского (1608 р.) згасла послѣдня пѣдпора православної вѣры. Правнїи протесты нѣчого не помагали а вѣдъ короля годѣ було чого дѣждатись. Огже Украиньско-рускій нарѣдъ выведеный съ терпцю мусивъ глядѣти иншои помочи. И ось стае вѣнъ громадитися коло своихъ, коло козацкихъ гетьманѣвъ, поки на останку не здвигея цѣлою своею масою пѣдъ Богдановымъ проводомъ, що бѣ съ шаблею въ рукахъ закѣичити цѣлу свою справу, якои не годна була украиньско-руска шляхта перепровадити мирною дорогою соймовыхъ нарадѣ. Такъ протестуе Украина-Русь спершу черезъ свою шляхту, опѣсля черезъ свои мѣщаньскїи корпорациї а на останку переносить духъ ѣпору проти польщины на козацку громаду. Такимъ огже чиномъ суджено було Козакамъ стати борцями за Украиньско-руську народнѣсть проти Польщи, оборонцями православїя, волѣ и незалежности цѣлои Украины-Руси.

По невдалѣмъ повстаню пѣдъ проводомъ Острианицѣ и Гунѣ здавалося, буцѣмъ силы Козацтва и цѣлои Украины-Руси зѣвѣмъ зломанїи и що Украиньско-рускій нарѣдъ мусивъ затихнути. Але минула хвиля, десять лѣтъ, и здвигея весь Украиньско-рускій нарѣдъ.

Якъ мы вже бачили, пѣсля здавленого повстаня 1638 р. заявлено Козакамъ вѣдъ польского уряду, що вони разъ на завѣсгды теряють право выбору своего гетьмана и старшннн, пѣдъ загрозою кары смерти заказано ходити на Чорне море або втѣкати на Запороже. Спалено козацкїи чайки, вѣдобрано гарматы, козацкою ревстровою старшиною постановлено польскихъ панѣвъ, а замѣсть гетьмана прислано польского комїсаря. Теперъ огже вѣльныхъ слобожанѣ обернули на панщизняныхъ хлопѣвъ а на доси вѣльнїи громады вкладали старосты повиннѣсть стерегти границѣ. Крѣмъ сего захоплюють старостове въ свои руки що наибѣльшїи городекїи доходы а украиньско-рускїи мѣщане стають ихними пѣддаными. Мѣщане

подобно, якъ въ королѣвскихъ гóродахъ (мѣстахъ), залежнѣ были вѣдь короля, саме такъ и въ паньскихъ залежали и ставали поддаными панѣвъ. Съ той поры польскій угнѣтъ ставъ давити и Украину. Тихо, не супротивляючись склонивъ свою голову цѣлый Украинско-рускій народъ. Хибанъ може лише сей смѣльчакъ, що волѣвъ блукати по степену або кинувши все рѣдне, все дороге, втѣчи на Запороже, чувся ще вѣльнымъ. Але и сюды доходила вже рука ряду польского.

Такий сумный складъ рѣчей держався десять лѣтъ по цѣлої Украинѣ-Руси. Та найбільше допѣкавъ вѣтъ тымъ, що вважалися головою цѣлого Украинско-русского народу, се бѣ то мѣщанамъ, духовнымъ а особливо Козакамъ, бо ихъ зѣвѣмъ справедливо лякались, що вони одній годнѣ були знищити зѣвѣмъ шляхоцкѣй порядки а завести народнѣй, рускѣй, громадскѣй. Вельможнѣй панове и шляхта зъ горда дивидися на Козака-хлопа, а Козацтво до недавна ще вѣльне, такъ вѣльне якъ шляхта въ Польщѣ, теперъ закрѣпощене, думало, гадало получшити свою долю и подрѣбно розбирало способы, якъ дойти до колишнѣй своєї волѣ.

Лѣтописъ Самовидця такъ розказує про причины, що выкликали вѣйны Хмельницкого: „Початокъ и причина вѣйны Хмельницкого — се зъ одного боку поневѣрка православія а зъ другого угнѣтъ Козакѣвъ. Ихъ вѣльныхъ слували панщину робити, по замкахъ служити, зъ листами ходити, старостинскѣй конѣ чистити, въ грубахъ (печахъ) тошити, неѣвъ мыти, подвѣря замѣтати и до нишихъ понижуючихъ робѣтъ призначували. Полковники, шляхта-паны, насланѣй для ресетровцѣвъ, зѣвѣмъ про нихъ не дбали, але ще ихъ зневажаля и ту плату, по 30 золотыхъ на рѣкъ вѣдь короля и Рѣчи-Посполитой имъ приналежну, на себе обертали дѣлячися зъ сотниками; бо сотникѣвъ не Козаки выбирали, але полковники, кого хотѣли зъ своєї руки, щобы були имъ прихильнѣй. Захонитъ Козакъ добычу або учинити яку заслугу въ походѣ проти Татаръ, все собѣ присвоятъ. По мѣстахъ (гóродахъ) дѣялася кривда вѣдь жидовы. Козакамъ не вѣльно було варити або мати своихъ напитокѣвъ на свою потрѣбѣ. Живитъся Козакъ зъ рыболовлѣ, то на Кодаковни вѣдѣберають вѣдь него десятину на комісаря. Крѣмъ сего муситъ щось дати и полковниковни и сотниковни и асауловни и писаревни а сѣромѣ Козаковни нѣчогѣсѣбно не лишилося“.

Отже палкого матеріалу дуже багато назбиралося на Українѣ. Держава, що за для релігійнихъ справъ позбавила усѣхъ правъ всю трудящу, всю найпожиточнѣйшу продуктивну народну масу, се бѣ то бѣльшу часть народу, — така держава мусила неминучо завести вѣйну зъ нею и понести вѣдъ нечудары. Не диво отже, що на Богданѡвъ покликъ знявся цѣлый Украиньско-рускій нарѡдъ.

Польскій урядъ бажаючи доконечно повздержати Козакѡвъ вѣдъ выбору гетьмана пѡсля власнои своєї волѣ, назначає самъ одного съ козацкои старшины Барабаша наказнымъ гетьманомъ (заступникомъ гетьмана), залежnymъ вѣдъ коронного гетьмана польского, а генеральнымъ писаремъ Богдана Хмельницкого. За Богдановою порадою представляє Барабашъ королеви всѣ кривды. Король зновъ представляє всѣ сенатови. Та все дармо. Тодѣ вѡдновѣвъ король Козакамъ: „Вы самій лицарѣ, маєте мушкеты и шаблѣ и здужаете боронити свого права. Менѣ годѣ Вамъ помогти“.

Тодѣ саме лучилось, що Чигириньскій пѡдетароста Чаплиньскій вѡдѡбравъ вѣдъ Хмельницкого хутѡръ съ насѣкою и млыномъ на урочищу Суботовѣ, взявъ єму жѣнку а сына такъ побивъ, що сей необавки и померѣ. Хмельницкій глядѣвъ єсправедливости вѣ Варшавѣ, але тамъ єго ще выемѣяли. Вернувши на Украину, задумувавъ вѡнъ пѡмету проти панѡвъ, але єго спѡймавъ Потоцкій и засудивъ на ємерть. Однакъ весѣвъ уйти ще на Сѣчь, але що и тутъ не бувъ безпечный, мусивъ дальше втѣкати на Низъ а зъ вѡденъ вѣ Крымъ.

Що не одна лише особиста оскорба була причиною до вѡйны, доказують слова Хмельницкого на Запорожскѡй радѣ: „Оскорбляють єв. вѣру, єсныхъ єпископѡвъ и черцѣвъ позбавляють насущного хлѣба, знущаються надъ євѣщенниками. Єзунты взяли вѣ поневѣрку нашу руску вѣру, вѣру нашихъ дѣдѡвъ а уніѣты приступають зъ ножемъ до нашего горла. По єймахъ ємѣються надъ нашими просьбѣми и вѡдновѣдають насмѣшками. Мало имъ, що безъ причины грозѣть нашому житю, ихъ вѡйска, буцѣмъ що бѣ запобѣгти непорядкамъ, волочаться по селахъ и часто нищать цѣлѣ мѣста (гѡроды) до нащаду, саме якъ бѣ наважилися выгубити цѣле наше племя... А на причинокъ до всѣхъ єныхъ мукъ вѡддали насъ клятѡи жидѡвъ“.

Всѣ вѣйны до часѣвъ Хмельницького, не могли довести до бажаного кѣнця, вже за для того самого, що Козаки дбали тодѣ майже виключно лише про самихъ себе, а мало про долю осталъного Украиньско-руского народу. Бачивши ясно ту слабу сторону и бажаячи дѣйти до кѣнця, покликують Хмельницькій весь Украиньско-рускій нарѣдъ проти Польщи, обѣцяючи всѣмъ безъ выимки добути козацкихъ правъ або, що на те саме виходить, вызволити весь Украиньско-рускій нарѣдъ съ тяжкого пѣдданьства. Для того то въ новѣй боротьбѣ Козацтва проти Польщи бачимо по козацкѣмъ боцѣ іе лише самихъ „гѣльтавѣвъ и голоту“, але вразѣ зъ ними и чесныхъ селянъ и мѣщанъ. А що ще бѣльше, коли Хмельницькій появился пѣдъ Замостемъ, навѣтъ католицкій польскій хлопы зъ околиць таки Варшавскихъ готовилися пристати до него и пѣсля слѣвъ Станислава Радивиля, коли бѣ лише хочъ оденъ козацкій полкъ бувъ появился пѣдъ самою Варшавою, то всѣ вельможный паны мусили бѣ утѣкати зъ мѣста.

Викладаючи причины и хѣдъ народныхъ цоветанъ на Украинь-Руси, не маємо намѣру описувати подрѣбно вѣйны Хмельницького*), а звертаємо увагу на те, о що головню въ тыхъ вѣйнахъ ходило.

Чого просить Хмельницькій пѣсля погрому Полякѣвъ пѣдъ Жовтими Водами, пѣдъ Корсунемъ, пѣдъ Баромъ? Того самого, чого давнѣйше добивалсь иншій козацкій гетьманы, се бѣ то свободы вѣры и козацкихъ правъ. Король по давньому настае на сенать, що бѣ запереставъ проливу крови и не наражавъ цѣлон Польскою державы, однако всѣ, якъ перше, дурнѣсько. Хмельницькій бачивши, що всѣ заходы нѣ на що не здалися, стае нишкомъ умовлятися зъ Московскимъ царемъ Олексеємъ Михайловичемъ, що бѣ принявъ Украину пѣдъ свою опѣку.

Польскій моралісты, оборонцѣ аристократичныхъ засадъ, банують надѣ унацкомъ цивѣлізаціи буцѣмъ съ причины козацкихъ бунтѣвъ. Правда, що польска цивѣлізація дѣзнала великою втраты, але вона не була сею справдешнѣю цивѣлізаціею, до якои доходить нарѣдъ дорогою економѣчного и духового своего розвитку. Але на вѣдворѣтъ розвилася вона лише помѣжь одною

---

*) Подрѣбну исторію Богдана Хмельницького подамо въ дальшихъ томахъ Руской Историчной Бѣбліотеки. Ред.

верствою а цѣлу еусиѣльнѣсть доводила до деморалізаціи. Идеаломъ тои цивілізаціи, яку завели панове на Украинѣ, була панщина, бо пѣдданьство и неволя нерозлучний були вѣдъ польскои культуры.

XV.

Вѣдъ смерти Владислава ажъ до выбору нового короля не робивъ Хмельницкій жадныхъ заходѣвъ проти Польщи а стоявъ съ Козаками, выжидаючи лише або мира або вѣйны.

Але польскій урядъ не вмѣвъ якомь по разумному хѣснувати съ Козацтва и съ пѣдвластного ему Украиньско-русского народу для добра самои Польщи, а конвокаціиный соймъ подавъ Хмельницкому такій згѣрдній умовы, якъ коли бъ вони его, а не вѣнъ ихъ побивъ, а заразомъ не ждучи, чи вѣнъ ихъ прійме, чи нѣ, выславъ проти него свое вѣйско. Коли стрѣнуло воно Козакѣвъ пѣдъ Пилявцями, розбѣглося на чотыре вѣтры, вѣдцуравшиес цѣлого своего табору. Пѣсля такои наруги польского вѣйска мовъ и не було въ Польщѣ нѣколи. Самій Поляки зъ дивного дива зѣйти не могли, чому Хмельницкій бездѣльно простоявъ цѣлыхъ три недѣль, коли мѣгъ за сей часъ завоювати цѣлу Польщу. Однѣ казали, що се чудо, другѣ, що гетьманъ стративъ, якъ то кажуть, голову.

Тымчасомъ ждавъ гетьманъ на выбѣръ нового короля, бо не бувъ бунтѣвникомъ, не думавъ завоѣувати Польщи, а думавъ лише зберегти що найдорожше каждому чоловѣкowi, — волю, родину, майно и батькѣвску вѣру. Зъ другого боку гадавъ такожъ, що Русины, добившиес теперь своихъ правъ, здужають ще найборше въ звязи съ Польщею зберегти и въ будущинѣ свою народнѣсть.

На останку выбрано короля. Новый король Янъ Казимиръ выправляе до Хмельницкого послѣвъ и просить мира. Въ часѣ переговорѣвъ зъ Адамомъ Кисѣлемъ въ Переяславѣ споминае гетьманъ короля съ принадлежною шанобою, але дуже рѣзко дорѣкае польскимъ панамъ и польскому духовеньству за кривды Козакѣвъ и ихъ вѣры и подае такіи умовы:

1. Козакамъ повернутися всѣ давнѣи права и привилѣѣи.
2. Зъ усей Украинны - Руси будуть выдаленѣи Бзуиты и жидаи.

3. Ушія буде знесена.

4. Постійне повне число козацкого вѣйска збѣльшитъся до 40.000.

5. Православный Кіевскій митрополіть буде мати право засѣдати въ сенатѣ.

6. Всѣ посады и гѣдности по всѣй Украиньско-рускѣй Землѣ можуть роздаватися лише православнымъ Русинамъ.

Польскій сенаторы не хотѣли навѣть чути про такій умовы. Поки Хмельницкій обягавъ въ Збаражѣ Вишневецкого (вѣдь 30. червня [10. лат. липця] 1649 р.), выступивъ Янъ Казимаръ проти него зъ вѣйскомъ, але Хмельницкій розбивъ его подѣ Зборовомъ (5. серпня [15. лат.] 1649 р.) Ту Козаки такъ побити Полякѣвъ, що могли взяти въ неволю самого короля. Однакъ гетьманъ приказавъ „не доторкатися королѣвскою особою“. Король просивъ мира и одержавъ его на згаданныхъ умовахъ съ тымъ ще додаткомъ, що коронне польске вѣйско не смѣе стояти по тыхъ мѣстахъ (гѣродахъ), де живуть Козаки.

Та не довго тѣшився Украиньско-рускій нарѣдъ своею побѣдою. Скоро дѣзнавъ розчару. Пѣсля умовы мало бути реветровыхъ Козакѣвъ до 40.000. Всѣ остальній, хочъ брали участь въ вѣишѣ, мали виинчатися зъ вѣйска, вернути зновъ въ пѣдданыство и зновъ гѣрко працювати на тыхъ самыхъ панѣвъ, якихъ що лише повигнали зъ Украиньско-русскою Землѣ. Коли гетьманъ важився выконувати сю умову, така выйшла буря, що ледви зъ житемъ утѣкъ и мусивъ его понехати. И Поляки зъ своего боку такожь не выконали умовы, тому то и Зборѣвска умова и року не простояла. Король, правда, выдавъ грамоту, що потверджує права русскою церкви, та вона не мала бѣльшой ваги, якъ подѣбній грамоты Владислава IV.

Отже Зборѣвска умова не вдоволила нѣ сихъ, нѣ тыхъ. Съ кѣлька десятиокъ рокѣвъ тому назадъ, мѣгъ бы бувъ може вѣиъ довести до мирного кѣнця, але теперъ було вже за пѣзно. Годѣ було его сповнити. „Чи жъ не всѣхъ насъ кликано добиватися волѣ? Чи жъ не всѣ мы були Козаками?“ — казавъ сердито Украиньско-рускій нарѣдъ. „Чи жъ мы клали головы лише за волю тыхъ сорока тысячъ? Де жъ обѣцянки Хмельницкого?“... Селянѣ ставъ гетьманъ карати и мусити до пѣдданыства панамъ, але се вменшило его популяридеть а вѣйско его стало вменшатися, нѣ жъ зразу було.

Поляки також не думали сповняти умову. Не лише уніи не змінили, але навіть Кієвського митрополіта не допущено до сенату, бо католицькій (латинській) біскупы заявили, що вийдуть з сенату, коли духомъ „шизматика“ тамъ задыхатиме. Тому отже оба боки стають ладнатися до війны. Коронный гетьманъ Потоцкій нарушивъ границу назначену Зборівскою умовою, розложившись съ польскимъ війскомъ по Подолю, буцѣмъ що бь привернути миръ мѣжъ селянами. Поки Хмельницкій на ново переговорювався зъ сенатомъ, напали нѣчу Поляки пѣдъ Краснымъ на Брацлавскій козацкій полкъ и розбили его. Дб-знавшись про те, переправився козацкій полковникъ Богунъ зъ своимъ вѣдѣломъ черезъ рѣку Богъ и такъ необачки пѣдѣйшовъ Полякѣвъ, саме коли радувалися своєю побѣдою и зѣвѣмъ ихъ побивъ.

Зновъ отже починається братобѣйна, крѣвава война, що вже має выразно релігійну прикмету. Янъ Казимиръ въ друге одержує черезъ нунція вѣдъ самого св. Отця папы римского посвящене знамя, а въ козацкѣмъ таборѣ ладяться зъ военнымъ покликѣмъ „за вѣру, братя, за вѣру“.

Пѣсля нещасливои битвы пѣдъ Берестечкомъ (1651 р.) вступило польске войско на Украину, але стрѣнуло нежданый опѣръ. Весь нарѣдъ вразъ съ Козаками бороняться до останнѣи капль крови, поки все не погибнуть. Жѣнки боронись зарѣвно съ чоловѣками. На останку обѣ сторонѣ, потребуючи вѣддыхнути, заключаютъ миръ въ Бѣлої Церквѣ, для Козакѣвъ дуже невыгѣдний. Замѣть сорока тысячъ козацкого войска полишено Хмельницкому лише двайцять тысячъ, а жидамъ и Єзуитамъ дозволено жити на Украинѣ-Руси. Мѣжъ тымъ нарѣдъ, намагаючи до волѣ съ пѣдъ паньского пѣдданьства, дуже нарѣкавъ и глядѣвъ выходу.

Вже зъ давнѣйшои поры ставъ Украиньско-рускій нарѣдъ переселюватися по за Днѣпро до Росѣи, де згодомъ являються украиньско-рускій слободы поблизько Пиньска, Путнвля и Бѣлгорода. Пѣсля того, коли не сповнилися обѣцянки Хмельницкого, переселюється Украиньско-рускій нарѣдъ на великій размѣръ до Росѣи, ба навіть багато Козакѣвъ не хотѣло жити близько вѣдъ польскои границѣ. Першій примѣръ до выходу на слободу дали Волянскій Русени. Одержавши царекій дозвѣль, осуевали Волянскій Русени село Острогѣжкѣ. Слѣдомъ

за ними переселяються громадно Русини съ по надъ Днѣстра и Бога и т. д. въ вѣльнїи степи Московского царства, де не було нѣ польского шляхтича, нѣ польского ксѣндза, нѣ всемогучого жида-арендаря и основують тамъ слободы: Изюмъ, Короче, Бѣлополе, Сумы, Харькѣвъ, Лебедынъ и инші. Переселенцѣ покидаючи свое рѣдне село, палили свои хаты и гумна, що бѣ не дѣстались лише Полякамъ.

Такъ отже короткоглядна и перозбѣрчива польска політика привела лише до зменшеня населеня въ Польшѣ и до заселеня Росїи.

Не мавши надѣвъ власними силами довести до доброго кѣнця тї вѣйны, входивъ Хмельницкій ще на початку повстаня въ умовы зъ Московскимъ дворомъ и просивъ принять Украину иѣдъ свою опѣку. Пѣсля Бѣлоцерковскои умовы, вѣнъ чимъ разъ бѣльше напиралъ на нихъ своими просьбами.

Незабаромъ нарушили самїи Поляки Бѣлоцерковску умову. Бо коли Тимошъ Хмельницкій (Богданѣвъ сынъ) выправлявся на Волощину, що бѣ одружитисѣ зъ дочкою тамошнѣго господаря Лупулы, то польный гетьманъ Калинѣвскїи заступивъ ему дорогу пѣдъ Батогомъ (1652 р.), але Полякѣвъ збито и знищено. Ся пригода стала поводомъ до новои вѣйны. Богданъ вразъ съ Крымскимъ ханомъ обягъ короля пѣдъ Жванцемъ. Ханъ мавъ на оцѣ лише власну свою корнеть, отже згодився съ Поляками, що покине Козакѣвъ, скоро Поляки заплачуть ему 100.000 червѣнцѣвъ и позволятъ ему брати по дорозѣ бранцѣвъ въ татарску неволю. Поляки згодилися на все, вымовивши собѣ лише те, що бѣ Татаре грабили лише 40 днѣвъ и брали бранцѣвъ въ неволю лише самыхъ Русинѣвъ. Ханъ зъ своего боку приобѣщавъ помагати опѣсля Полякамъ проти Козакѣвъ, що бѣ ихъ зѣвсѣмъ выгубити.

Тяжко приходилось Хмельницкому въ одной порѣ вести вѣйну и съ Поляками и съ Татарами. Мусивъ годитися на миръ, якї бѣ тамъ и не були тяжкїи умовы. Въ такихъ сумныхъ обставинахъ звертається по довгѣи роздумъ зновъ до Московского царя съ просьбою принять Украину пѣдъ свою опѣку и ихъ край прилучити до Московского царства, бо инакше буде Украина приневолена пѣддатися Турецкому султанови. На останку скликує царь Олексѣи Михайловичъ земскїи

собрать, що бь обсуудити цѣлу справу. Постановлено вволити просьбу Хмельницкого и выдати Польщѣ войну.

Збрана 1654 р. въ Переяславѣ велика козацка рада за-присягла вѣрность цареви.

Мы вже споминали въ свою пору про Люблинску унию, не належить отже поминути и постановъ Переяславской рады, де збралась вся старшина и сила Козакѣвъ, де прибули такожъ царскій послы. Гетьманъ Хмельницкій сказавъ тодѣ на радѣ: „Не ма потреби и згадувати Вамъ про кривды вѣдъ Полякѣвъ. Самій добре знаєте, що вони жиди и собаку выше ставили, нѣ жь нашего брата-христянина, а православный сѣдний царь одновѣрецъ зъ нами. Великій Московскій царь змиосердився надъ тяжкою оскорбою руской церкви на Украинѣ-Руси не згордивъ нашими шестилѣтними просьбами а звернувъ до насъ свое царске сердце и выславъ послѣвъ до насъ съ царскою ласкою. Нема вже для насъ щирѣйшого захисту, якъ пѣдъ его високою рукою. Але хто не годиться зъ нашою думкою, нехай иде, де ему сподобається, вѣльна дорога“. Розляглися оклики: „Хочемо всеъ бути пѣдъ царемъ сѣднимъ“. Переяславскій полковникъ ходивъ до всеъхъ пытаючи: „Чи всеъ годяться?“ — „Всеъ годимося“, — вѣдповѣдали ему.

Опѣсля прочитано давнѣйше уложеній умовы, ось якій: „Украина прилучується до Московского царства пѣдъ назвою „Малороссіи“ и має право выбирати своихъ гетьманѣвъ. Гетьманъ може приймати чужихъ послѣвъ и зноситися съ чужими державами. Козаки самій собѣ выбираютъ свою старшину, самій собою управляютъ и самій себе судять. Духовныхъ и мѣщанскихъ правъ не можъ тыкати. Реестровыхъ Козакѣвъ має бути 60.000, а крѣмъ нихъ може бути ще бѣльш охочихъ“. Въ умовѣ Хмельницкого сказано въ имени Украиньского народу: „Мы самій мѣжь собою розберемо вже, хто Козакъ а хто рѣльникъ“. И дѣйсно богатшій остали на дальше Козаками, се бь то вѣльными людьми а бѣднѣйшій хлонами. Козаки розумѣли свою волю подекуды на польскій ладъ. Бажали подобно якъ Поляки лише користуватися своими привилеями, якихъ иншій люде не мали. Значна бѣльшѣсть землѣ була козацкою або принадлежала до той украиньско-русской шляхты, що пристала до Козакѣвъ. Навѣтъ помѣжь упривилеєванымъ Козацтвомъ затратилася давнѣйша рѣвность. Воно вже рознадається на

„значныхъ и чернь“. Такий ладъ ставъ розвиватися за Хмельницького, а зовсімъ виробився вже ажъ по його головѣ.

Такъ отже знищено Люблинську унію Переяславекою радою. Релігійна загорѣлѣсть вразъ съ поляченемъ Русинѣвъ привела до такого кѣнця, зовсімъ на выворѣтъ вѣдъ того, до якого намагала Люблинська унія.

Пѣдданьство Хмельницького пѣдъ Росію викликує нову вѣйну, що одночасно вибухла на Литвѣ и Украинѣ, а тутъ зъ особлившою силою. Весною 1654 р. вступило польске вѣйско на Подѣле. Якъ его пріймавъ Украинсько-рускій нарѣдъ, може показати кѣлька прикладѣвъ. По завзятої рѣзни вѣзато мѣсто (гѣродъ) Немирѣвъ и до пѣдвалинъ зруйновано. Вѣ великѣмъ, камянѣмъ земнику заперлось до 3000 Русинѣвъ. Поляки обѣцяли ихъ помилувати, скоро выдадуть старшину. Русины вѣдкинули. Тодѣ стали выкурювати ихъ дымѣмъ. Всѣ пропали, та нѣкого не выдали.

Вѣ мѣсточу Бушѣ зббралосѣ до 12.000 Русинѣвъ. Жаднї намовы, жаднї промовы, жаднї обѣцянки начальникѣвъ польского вѣйска Чарнецкого и Любомирского не переконали ихъ, що бѣ пѣддалися. Тодѣ Поляки перервали воду и стали вже останнїй приступъ робити. Русины бачивши, що вже нема нѣякого виходу, пѣдпалили свои хаты и стали убивати самыхъ себе, що бѣ лише вѣ польскї руки не впасти. Жѣнки кидали дѣтей вѣ глибокї кирницѣ а опѣсля самї скакали за ними. Жѣнка сотника Зависного, зарѣзавши свого чоловѣка, сѣла на бочѣлку сѣ порохомъ, пѣдпалаила и вылетѣла вѣ воздуху. Сѣмдесять иншихъ узбровныхъ жѣнокъ скрылося вѣ печеру. Польскїй полковникъ Целярїй просивъ ихъ пѣддатися, обѣцюючи всѣмъ волю. Русинки вѣдповѣли выстрѣлами. Тодѣ приказавъ полковникъ спустити воду до печеры. Всѣ погнули, але не пѣддалися. Подѣбныхъ пѣдѣй повно всюды. Скрѣзь боролися Русины до самого краю. „Лучше згинути, нѣ жѣ пѣддатися Полякамъ“, казали вони. А польскїй короннїй гетьманъ писавъ королеви: „Гѣрко прїйде Вашѣй Милости почути про спустошенѣ краю, та годѣ инакше перемогти хлопску злѣсть“.

Вѣ р. 1656 Шведы вразъ зѣ Росїянами заняли пѣвнѣчнїй польскїй землѣ. Взяли такожѣ обѣ столицѣ: Кракѣвъ и Варшаву. При такихъ обставинахъ здавалосѣ, що прїйшовъ кѣнець Польщи. Тодѣ звернувся король Янъ Казимиръ до царя Оле-

кся Михайловича и обѣцаявъ ему въ умовѣ у Вильнѣ 1656 р. пбсла свои головы польску корону. Надѣючися сего, вважае вже царь Польшу мовъ бы свою питому власнбсть и не бачивши на пересторогу Хмельницкого, що Поляки не додержать слова, заперстае Польшу воювати. Тодѣ Хмельницкій причуваючи, що Украина-Русь колись може ще зновѣ опинитись въ польскихъ рукахъ, входить въ умову зъ Семигородскимъ княземъ Ракочимъ и Шведскимъ королемъ Каролемъ X., що бѣ подѣлити Польшу. Се бувъ вже другій намѣръ подѣлу Польщи, а причину до нихъ дали кривды Украинско-русского народу.

Скоро Полякамъ подѣпшилося, вже имъ було байдуже, про Вильненську умову, якъ се добачавъ Хмельницкій, але вбнъ скоро померъ (1657 р.), не бачивши вже, якъ сповнилися вго слова.

Мѣжь тымъ злучене Украины зъ Росією було смертнимъ ударомъ для Польщи. Воно вѣ на стблько ослабило, на скблько пбдсилило Росію. Тому то часы Богдана Хмельницкого набрали такъ великой ваги въ исторіи обохъ сихъ державъ.

Въ Славянскбй родинѣ и Польша и Украина-Русь визначалися своимъ самостбйнимъ историчнимъ житємъ передъ иншими Славянскими народами, що або завчасу попали пбд чужу власть або обявляли свое житѣ лише вбдпоромъ чужоземному ворожому угнѣтви. Мимо спбльного славянского роду, рбжняются оба племена, Польске и Украинско-руске, и державнимъ и горожанскимъ своимъ ладомъ и историчною дѣяльностью, и народнымъ своимъ характеромъ, оба племена приняли инакшій, суперечній а навѣтъ собѣ збвсѣмъ ворожій напрямъ. Се отже причина, чому оба тѣ племена, хочъ злучені багато столѣтями, ведуть мѣжь собою безнастанну, завзяту боротьбу. Польша намагалася переиначити Русинбвъ на свбій ладъ и довго мала перевагу по своімъ боцѣ. Заволодѣвши Русинами спершу въ Червонбй Руси, оибсла на Литвѣ, иде вона крокъ за крокомъ напередъ и въ початкахъ XVII. вѣку ледви що не заволодѣла остальною Русею. Мы бачили вже, що спинило те завоѣванѣ. Доба Хмельницкого в саме тымъ поворотнимъ пунктомъ упадку Польщи и скрѣпленя Росіи прилученемъ великой частини Украины - Руси. Съ той поры падае впливъ польскбй а пбдноситься російскбй. Було правда кблька пробъ зновѣ на-вернутися назадъ, але вони не довели до иѣчого.

Такъ н. пр. Выговскій, дбавши гетьманську булаву, хотвв зновъ звести Україну-Русь до кушы съ Польщею и въ такомъ змыслв заключивъ вонъ 1658 р. Гадяцку умову съ Поляками, що бь Украина-Русь заняла таке становище до Польщи, якъ колись Литва. На пдставв тои умовы мала Рвч-Посполита складатися съ трвхъ рвноправныхъ народвв: Поляквв, Русинвв и Литовцвв. До вбдновленого Украинсько-русского князвства мали належати три вовводства: Волинське, Подбльське и Кївське. Украина-Русь мала мати свого канцлера, маршалка, сенаторвв, власнй суды, унїверситеть и школы. Православный украинсько-рускій митрополїть и єпископы одержують мвця въ сенатв, унїя мала бути знесена а воля православної ввры забезпечена. Русины мали право мати 40.000 постбйного козацкого вбйска, выбирати по кблька особб на гетьманську гбднбсть а одну зъ нихъ мавъ спбльний король затвердити на гетьмана. Рускому духовенству и церквамъ обвцяно свободу вбдъ повинностей, вбдъ суду и патронату надъ ними польскихъ панвв. По гбродахъ и Поляки и Русины мали користуватися рбвними правами до мвськихъ посадъ и т. д.

Якъ нещїрї були Поляки до Русинвв, можна бачити вже зъ сего, що коли въ Варшавв умовв Гадяцкбй дуже супротивлялися, то самъ Бенївскій, що споводувавъ єв, казавъ: „Знаете добре, якъ стоить зъ Рвчею-Посполитою. Зъ одного боку грозять Шведы, зъ другого Москаль. Теперъ дражнити Козаквв значило бь те саме, що вбдкидати и ту помбчъ, яка сама намъ наставляється. Теперъ мусимо ласками придобрювати Русинвв. Та пбзнїйше то вже буде можна всв довести до давнїйшого ладу“. Гадку сю принято и Гадяцку умову заприсягъ самъ король Янъ Казимиръ а за нимъ польскїй примасъ, Вильненьскїй бїскупъ, польскїй гетьманы, королївскїй канцлеръ, соймовый маршалокъ и иншї польскїй достойники. Устами присягали а гадкою клялися нарушити угоду при першбй лвпшбй нагодб. Тому то сєи угоды, затверженои соймомъ 1661 р. и не выполнены. Зъ другого боку не находила ся умова ввры у самыхъ Русинвв, бо годв було вї повврити по всвхъ такъ тяжкихъ досввдахъ.

Въ конецъ появилася Гадяцка конституцїя за пбзно вже для Украинсько-русского народу. Щиро и чесно выконувана за часвв Хмельницкого и Кисвля могла бь була втихомирити на-

родній заверюхи. Теперь була хйба лише товчкомъ до чимъ боршого намаганя вызволитися вѣдъ паньского угнѣту, вѣдъ безмежной залежности, основаной на пѣдвалинахъ, на якихъ розбилося польске жите. По Зборѣвскѣй и Бѣлоцерковскѣй умовѣ зрозумѣвъ Украиньско-рускій нарѣдъ, що вѣнъ такожь лише орудіемъ въ рукахъ самыхъ Козакѣвъ. Стративши вѣру до Козакѣвъ, холоднѣе до вѣйны и стае переселятися до Росіи, въ такъ названій вѣльній полки. Съ той поры отже и надѣвъ на-роду звертаються до Росіи.

Мѣжь тымъ густо-часто повстають на Украинѣ заверюхи, по бѣльшой части за для гетьманьской гѣдности, що залежала вѣдъ вѣльного wyboru всѣхъ Козакѣвъ. За гетьманьску булаву жадно хапало неразъ рѣвночасно по кѣлькохъ людей, кождый зъ своими сторонниками. За першихъ пяти лѣтъ по Богдановѣй головѣ було по кѣлька самозванцѣвъ - гетьманѣвъ наразъ. Одній другихъ нищили обѣпѣльно съ пѣдмогою Козакѣвъ. Простый зновъ нарѣдъ и козацка „чернь“ признавали лише тыхъ гетьманами, що тримали зъ Москвою и навѣтъ чути нѣчого не хотѣли про тыхъ, що бажали зближитися зновъ до Польщи. Причини такои неприхильности крыються такъ въ релігійныхъ и суспѣльныхъ обставинахъ, якъ и въ ненависти, яка виробилась наслѣдкомъ вѣковой боротьбы съ Польскою державою. Та ще бѣльшого значеня набирае тутъ те майже несвѣдоме причуте народу, що козацка старшина намагае зъ себе вытворити лише нову шляхту на подобу польской. Нарѣдъ лякався, що вона съ пѣдмогою Польщи легко зможе сѣго дѣлняти, коли тымчасомъ пѣдъ Росією воно може чей инакше зложитися. Але й та остання надѣя Украиньско-русского народу збѣсѣмъ его завела. Московскій урядъ своими поступками розбуджувавъ невдоволене мѣжь народомъ. Духъ козацкій Украиньско-русского народу бажавъ, що бѣ Козацтво ширшало. Воно й справдѣ тодѣ ширилося на Литвѣ. Та Московскій воеводы пѣсля царского приказу спиняли се розширюванє, повертали Козакѣвъ въ посполитыхъ (хлопѣвъ), били ихъ кнутами и батогами. Нѣ бы то для обороны Украины намагався царскій урядъ посадити крѣмъ Кієва и въ иншихъ мѣстахъ своихъ воеводѣвъ и нарѣдъ пѣдчинити ихъ судови, а тѣлько мѣщанамъ и Козакамъ лишити самоуправу. Се тревожило нарѣдъ Рускій на Украинѣ.

Маса Українсько-руского народу була зъ наведенихъ причинъ зовсімъ неприхильна до Гадацкои умовы. Русинъ не мѣгъ знести навѣтъ споминки про шляхту, яка бѣ вона не була.

Съ тыхъ отже причинъ проти гетьмана Выговского пѣдѣймається значна бѣльшѣсть Козацтва и пристає до московскихъ вовводѣвъ. Въ 1659 р. гетьманъ при помочи Крымского хана розбивъ своихъ противникѣвъ пѣдѣ Конотопами. Та скоро Татаре его покинули, мусивъ втѣкати до Польщи.

Наслѣдкомъ того, що Выговскій пѣддався Польщѣ а вона не выповнила Вильненського договору, выдає Росія нову вѣйну Польщѣ. Вѣйна тягнеться вѣсемъ рокѣвъ съ перемѣннымъ щастємъ. За тыхъ вѣсемъ лѣтъ незвычайно скоро змѣнюються украинскій гетьманы.

Спершу нарѣдъ съ Козаками, за для переваги Выговского, вибирає гетьманомъ Юрїя Хмельницкого (Богданового сына). Царь потвердивъ его. Однакъ Юрїй, побитый Поляками пѣдѣ мѣсточкомъ Слободищемъ недалеко Чуднова (1660 р.), за порадою старшины не додержує слова Росїи и мириться съ Польщею на пѣдставѣ Гадацкои умовы. Въ Чудновѣ пѣдписано миръ, що затверджувавъ Гадацку умову, съ тою одною выимкою, що мае утворитися Українсько-руске князѣвство съ трѣхъ вовводствъ. Въ прочѣмъ не мѣгъ король сповнити и Чудновской умовы саме такъ, якъ не выповнивъ Гадацкои, бо шляхта, магнаты и польске духовенство заодно противилися.

Пѣсля зрады Юрїя Хмельницкого, зѣбралася въ Нѣжинѣ 1663 р. „чорна рада“ (всенародна рада) и vybrала на его мѣсце гетьманомъ Брюховецкого. Вѣнъ 1665 р. выправився до Москвы, оженився зъ московскою бояринею и дѣставъ вѣдѣ царя боярскїй титулъ и богатїй добра. Пѣдлещуючись московскому урядови, радить самъ гетьманъ цареви знести козацку самоуправу и побѣльшити число московскихъ вовводствъ на Украинѣ-Руси.

Вернувшись зъ Москвы стає Брюховецкїй вѣдѣ разу ворогомъ Украины. Вѣсѣхъ розъяривъ титулъ боярскїй и лють ще бѣльшає, коли въ супровѣдѣ стрѣльцѣвъ явились новї вовводы, зѣ наданою собѣ властею военною, горожанською и судовою. Настають новї заверюхи. Українсько-рускїй нарѣдъ не хоче платити дачокъ московскимъ вовводамъ и вбиває московскихъ

салдатѡвъ. Вважаючи Брюховецкого головнымъ виновникомъ всеи бѣды, все Русины, мѣщане, Козаки и хлопы бѣются зъ гетьманьскими Козаками, що збирали тѣ дачки.

Друга російско-польска вѡйна закѡнчується 1667 р. Андрусѡвскимъ миромъ. Смоленскъ, Сѣверска Земля, Украина лѣвобѣчь Днѣпра и Кіевъ зъ дооколишнимъ округомъ правобѣчь Днѣпра дѣстались Росіи а правобережна Украина дѣсталась Польщѣ.

Такимъ чиномъ подѣлено Гетьманщину на двѣ пайки, схѣдну и захѣдну або на правобережну и лѣвобережну Украину. Съ того повстають великій неспокоѣ, про котрѣ мусимо оповѣсти, що бѣ пояснити зрѣсть Росіи а ослаблене Польщи.

Коли розголосилася Андрусѡвска умова, лякъ взявся всехъ православныхъ Украинцѣвъ - Русинѡвъ. Настають безнастанній заверюхи. И простый нарѡдъ и Козаки попадають въ роспуку, що все крѡваві вѡины, все тяжкі жертвы, все лихо, все недостатки, якихъ дѣзнали Русины, не выстарчили, що бѣ дѡйти до сякого такого виходу. Бо коли силъ всеи Украины-Руси не выстарчило въ боротьбѣ съ Поляками, то що жь могла вчинити подѣлена Украина-Русь, коли сѣ земля обезлюднена, коли вона спустошена довгими вѡинами? Зновъ повернуть ненависній паны, зновъ стануть силувати Русинѡвъ до панщины, а вони до волѣ привыкли. Ще борше наѣдуть ненависній кѣсѣнды латиньскій и уніаты, зновъ возьмуть силувати до уніи, на латиньство, зновъ стануть вѡдѡбирати церкви, выганяти духовныхъ и т. д. Украиньско-рускій нарѡдъ тямивъ зъ досвѣду, що жадныхъ умовъ, жадныхъ угодъ, жадныхъ обезпекъ волѣ, сумлѣня и особы не додержатъ ему а ще крѡмъ звычайныхъ кривдъ, прійдеться ему досвѣдчати пѡметы за бунтъ, за спустошенє, за вѡйну.

Въ прочѣмъ самі Поляки не таилися зъ своими намѣрами. Регіментаръ Маховскій, появившиися зъ вѡйсковымъ вѡддѣломъ въ Брацлавщинѣ, стає пустошити сѣ огнемъ и мечемъ, бучѣмъ що бѣ Русинѡвъ привести до послуху для Рѣчи-Посполитон.

Пѣсля сего, якъ схѣдна половина Украины вразъ съ Кіевомъ перейшла въ руки Росіи, то все заходы правобережныхъ Русинѡвъ змагають конче до того, що бѣ не вѡддѣлитися вѡдъ

лѣвобережныхъ. Гетьманъ правобѣчного краю Петро Дорошенко звертається съ просьбою до царя, приняти его съ краємъ подѣ свою власть. та не иначе, якъ зъ безпекою самостѣйности Украины, що бѣ Московскій урядъ не посылавъ тамъ своихъ воеводѣвъ, не мѣшався у внутрѣшній справы Украины, а обходився съ Козаками, якъ зъ народомъ вѣльнымъ. Але царь не хоче нарушати мира съ Польщею. Такимъ чиномъ, чи хочь, чи не хочь, мусили Русины поддатися своѣй долѣ а пустынѣ, за сѣянй звалищами и людскими кѣстяками, на основѣ Андрусѣвского миру дѣстаються зновъ въ шляхоцкѣй руки.

Украинсько-рускій нарѣдъ назвавъ козацко-польскѣй вѣйны „руиною“, бо Козаки „зруйнували“ въ пра-рускихъ земляхъ шляхоцкѣй ладъ. Зъ одного боку силуються вельможнѣ панове здѣлати зъ Украины-Руси другу Польщу и ввести въ нѣй польске право. Зъ другого боку Украина-Русь, причуваючи въ тыхъ змаганяхъ свою загибель, нищить и пустошить гѣроды и села, грабить и палить паньскѣй замки а наибѣльше латиньскѣй костелы и кляшторы, выганяе панѣвъ и жидѣвъ-арендарѣвъ, зносить польске право, бажаючи заховати свои давнѣй громадскѣй порядки, свою давну вѣру и задержати въ народныхъ рукахъ ту землю, яку наны забрали и подѣлили лише мѣжь собою.

Звѣвши въ купу все выказанѣй подѣвъ, стае ясно, що цѣла исторѣя Украинсько-русского народу и его заступникѣвъ Козакѣвъ визначається змаганемъ до демократичныхъ устанѣвъ. Козацкѣй вѣйны, се боротьба народнои демократѣи съ шляхоцкою. Длѣтого треба ту яено вѣдповѣсти на пытане: чого то мѣжь православнымъ Украинсько-рускимъ народомъ номѣчается такѣй завзятѣй вѣдпѣръ проти католикѣвъ и католицизму?“

а) Паны католики захопили всю землю собѣ, а вѣльный православнѣй Украинсько-рускѣй нарѣдъ силували до панщины.

б) Католицизмъ польскѣй намагавъ все до цѣлковитого знищення православѣя и Украинсько-русской народности.

Отже нѣчого иншого, якъ лише любовь волѣ, рѣднои землѣ, любовь до прадѣднои вѣры и своен Украинсько-русской народности выкликае таку вѣдибру силу.

XVI.

Здавалось бы, що по такихъ досвѣдахъ повиненъ бы польскій фанатизмъ въ наворотъ и поляченю Русинѣвъ зовсѣмъ застановитись, а бодай хочъ зменшитись. Та въ дѣйности скла-лося инакше.

Въ 1669 р. выбрано польскимъ королемъ Михайла Вишневецкого. Гетьманъ Петро Дорошенко вразъ зъ митрополитомъ Тукальскимъ подавъ до сойму петицію, що бѣ правосла-внымъ повернено забраніи церкви а украинско-русскихъ епископѣвъ допущено засѣдати въ сенатѣ. Але новыи король не лише не дозволивъ имъ засѣдати въ сенатѣ, але навѣтъ поусу-вавъ дисидентѣвъ зъ усѣхъ посадъ и урядѣвъ.

Хочъ православныи Русины и не мали своєю церковнои ерархіи, та не перестали, пѣсля своего звичаю, выбирати съ помѣжъ себе способныхъ людей на парафин и высылати ихъ за границу до высвяченя. Що бѣ сему запобѣгти, выдано за польского короля Михайла таке право, що жаденъ священникъ не мѣгъ дѣстати парафин, доки не выпросить собѣ презенты (згоды на парафию) у дѣдича сего села, або у старосты або арендатора королѣвскихъ мастностей. Тутъ треба згадати, що хочъ соймъ 1669 р. выдавъ право, котре увѣлякло руске духовенство вѣдъ панщины и всѣлякои иишой панщизнянои работы, а все таки польска шляхта не зважала на те и ще на Гродненьскому соймѣ 1726 р. вважаються поповичѣ за паньскихъ, панщизняныхъ пѣдданныхъ.

Коли отже релігійныи кривды въ правобѣчномъ краю все дѣються по давнѣйшому, то Русины и ихъ заступники Козаки змагають злучитися зъ лѣвобѣчными. Головною перепоною була Андрусѣвска умова. Не було отже иишого виходу, якъ обминути сю умову, зовсѣмъ згѣдно съ тодѣшнѣю дипломатією.

Деякіи историкки приписують Дорошенкови намѣръ воскресити зъ Украины окреме князѣвство пѣдъ опѣкою Турецкого султана. Та зваживши неприхильность Украинско-русского народу до такого намѣру, бѣльше правдивыми покажуться ось якѣ его думки: Росія вѣдстуцила Польщѣ половину Украины, отже годѣ ѣй було ломати зроблену умову. Та скоро бѣ та польска Украина сталась турецкою, то тодѣ Росія, жадною

умовою супроти Турків не звязана, могла бь и ту другу Украину до себе прилучити. Дятого треба було спершю віддѣлитися вѣдь Польщи съ пѣдмогою Турків, що бь опѣсля вызволитися вѣдь Турціи съ пѣдмогою Росіи. Задумавши такі замислы, стае Дорошенко, оборонець едности и независимости Украины-Руси, наклоняти до спѣвудѣлу Брюховецкого, гетьмана лѣвобережної Украины.

Старшина и знатні Козаки домагалися вѣдь Росіи, що бь ихъ привилеѣ въ повної силѣ удержала. Ихъ гадки и идеалы були зѣвсѣмъ шляхоцко-польскій и зѣвсѣмъ вѣдповѣдали тодѣшній украинсько-рускій просвѣтѣ, яка виробилася у нихъ за польскими впливами. Але стрѣнувши вѣдпѣръ у російского уряду були готові при першій-лѣпшій нагодѣ покинути Росію. Простый Украинсько-рускій нарѣдъ и прості Козаки зразу покладали такожъ всѣ свои надѣѣ на Росію, але при близшѣмъ знакомствѣ зъ еѣ славетными урядами — воеводами и стрѣльцями такожъ зворушувалися въ лѣвобережній Украинѣ и такожъ готові були вѣдцуратися Москвы. Брюховецкій змовившися зъ Дорошенкомъ, выхѣснувавъ те загальне успѣблене и ставъ выганяти царскихъ воеводѣвъ и стрѣльцѣвъ. Але въ Гадячѣ пѣднеслася проти него купа Козакѣвъ, що мала намѣръ пнишого vybrати гетьмана. Брюховецкого арештовано и выслано до Дорошенка, де его Козаки вбили (1668 р.). Тодѣ обявивъ себе Дорошенко гетьманомъ цѣлои Украины и загадавъ пѣддатися Турціи. Зрада Брюховецкого сильно затревожила и Росіянъ и Русинѣвъ. Русины пѣдѣлилися на два таборы. Въ 1669 р. дѣстали Козаки дозвѣль вѣдь царя vybrати нового гетьмана. Московскій сторонники vybrали гетьманомъ Чернигѣвского полковника Демяна Многогрѣшного, чоловіка зѣвсѣмъ неспѣбного и безъ политичной вѣдачи. Але власть его не простиралася на цѣлу Украину. Полки: Лубенскій, Гадяцкій, Прилуцкій и на певный часъ Переяславскій признали своимъ гетьманомъ Дорошенка, що намагався удержати всю Украину въ рукахъ одного гетьмана и такимъ чиномъ дати їй змогу и нові силы боронитися проти сусѣднихъ ворогѣвъ.

Польскій урядъ, побачивши на що заноситися и яка гроза внасти може на Польшу, обявляє, що Дорошенка скидае и универсалами, повными грѣмкихъ, шумныхъ, вольнодумныхъ слѣвъ, завзываетъ Козакѣвъ до нового выбору гетьмана, що

давнѣйше имъ зборонювано. Мѣжь тымъ Уманьскій полковникъ Михайло Ханенко самъ оголосився гетьманомъ, але побитый Дорошенкомъ пѣддався Польскому королеви. Король затвердивъ его гетьманомъ. Въ прочѣмъ власть его була слабенка. Що бѣ супроти любленого Русинами Дорошенка пѣддержати свого покрѣника, заняли Поляки Брацлавъ, Могилѣвъ-Подѣльскій, Рашкѣвъ и Баръ и вѣддали своему гетьманови Ханенкови.

Такимъ чиномъ появилоя трѣхъ гетьманѣвъ наразѣ: Петро Дорошенко и Михайло Ханенко въ правобережнѣй Украинѣ а Демянъ Многогрѣшний въ лѣвобережнѣй. Всѣ такіи пѣдѣ ставлять Дорошенка въ дуже сумнѣй обставини. Подѣбно, якъ Хмельницкій, змагавъ Дорошенко до єдности и независимости цѣлон Украини-Руси, але заразомъ пѣзнавъ, що годѣ було ѣй остоятись, що бѣ не пѣддатися якѣй небудь суєсѣднѣй державѣ. На останку скликавъ 1669 р. до Корсуня козацку раду и пѣддавъ ѣй до розваги, що дальше чинити: чи годитися зѣ Москвою, чи пѣддатися Польцѣ чи Турецкому султанови. Рада згодилася на султана.

Скоро и Многогрѣшний не конче ставъ въ добрѣй злагодѣ зѣ Росією. Вовводскои управы, не згѣднѣй зѣ украиньскими звичаями, порядками и зѣ усѣмъ складомъ народного житя, не могли Русины стерпѣти. Вони завсѣгды намагалися по давнѣйшому йти въ Козаки, а воно имъ було заборонено. Одною сѣ причинѣ народныхъ заверюхъ бувъ такожь лякъ, що бѣ Кієвъ зѣ усѣми святощами не вѣддано зновъ Полякамъ. Дурнѣснѣнко представлявъ Многогрѣшний московскому урядови, що бѣ въ Украинѣ не правили и не заводили своихъ судѣвъ московскѣй вовводы. На останку проти гетьмана зробили Росіяне и старшина козацка змову. Многогрѣшного арештовано, выправлено въ Москву а пѣсля осуду „за зраду“ выслано его въ Сибірѣ.

Дорошенко зновъ безнастанно зноситься зѣ Росією, повторяючи все тѣ самѣй умовы: що бѣ Московскѣй царѣ взявъ Украину пѣдѣ свою верховну власть, вѣдѣликавъ вовводѣвъ и лишивъ Украинѣ обохъ берегѣвъ Днѣпра всѣ си права пѣдѣ управою одного гетьмана. Дорошенко запевнюе, що вѣнѣ Росіянамъ не ворогъ а намагае, що бѣ цѣлый Украиньско-рускій нарѣдъ бувъ пѣдѣ Московскимъ царемъ, але лише пѣдѣ сею

одною вымовою, коли царь не нашле на Украинну своихъ воеводѣвъ, не нарушить еи самоуправы и козацкихъ правъ, однимъ словомъ, скоро лише царь прійме вѣѣ постановы першої умовы заключенои ще зъ Богданомъ Хмельницкимъ. На останку каже, що лише крайна нужда примусила его на хвилю піддатися султанови.

Та мимо вѣѣхъ представлень бажає російській урядъ зберегти постановы Андрусѣвскои умовы и жадає вѣѣ Дорошенка вѣѣрности для Польци и тымъ самымъ піддержує подѣлъ Украинны супроти змагань гетьмана и цѣлого народу.

Дорошенко отже мусивъ рѣвночасно вести дипломатичну боротьбу и зъ Росією и съ Польщею а крѣмъ сего мусивъ ще боротися проти своихъ, проти Русинѣвъ. Запорожцѣ не хотѣли піддатися нѣ Дорошенкови, нѣ лѣвобережному гетьманови и подѣ проводомъ кошового Сѣрка а опѣсля Суховѣенка, заедно при першій лѣпшій нагодѣ грабили и розбивали Татаръ и Туркѣвъ и накликували такимъ чиномъ нові клопоти и нове лихо на Украинну.

Пѣсля ссылки на Сибіръ Многогрѣшного, выбрано 1672 р. гетьманомъ лѣвобережної Украинны Ивана Самѣйловича, чоловіка ученого, але малоспѣбного, лизуна передъ вышними а гордого для низнихъ а до того вельми хапчивого. Козацка старшина выбрала его, надѣючися мати зъ него забавку въ своихъ рукахъ для своихъ намѣрѣвъ. Ось до чого дѣйшла гетьманѣська повага! Такі переверты лучилися саме тодѣ, коли Дорошенко, выбравши найлѣпшій спѣбѣ привести въ дѣло свои великі замысли, загадавъ піддатися султанови и ставъ готовитися до вѣйны съ Польщею.

Въ грудню 1671 р. дѣйшла до Варшавы султанѣська нота и ставила Полякамъ крайне домагане: вѣдцуратися вѣѣхъ правъ до Украинны-Руси, що глядить опѣки у Турци, — або готовитися до вѣйны. И такъ грозила Польщѣ нова турецка вѣйна, але вона вела тодѣ внутрѣшню свою вѣйну не думавши навѣтъ вѣдбиватися вѣдъ ворогѣвъ. А мѣжъ тымъ султанъ Магометь IV. выстунивъ проти неи съ 300.000 вѣйскомъ, занявъ Каменецъ-Подѣльскій и облягъ Львѣвъ взявши зъ него выкуну 7.000 талярѣвъ. Король Михайло, узнаючи свою безсилнѣсть, заключивъ съ Турцією подѣ Бучачемъ (въ Галичинѣ) умову (1672 р.). Пѣсля Бучацкои умовы уступала Польща Туркамъ

Подôle съ Каменцемъ, всю правобережну Украину, належну доси до Польщи а крѣмъ того ще мала рѣкъ-рѣчно платити Турціи 22.000 червѣнцѣвъ. Поляки зъобовязалися вывести зъ Украины всѣ свои вѣйска, опустити Бѣлу-Церкву и другіи крѣпости и признати цѣлый сей край козацкою власностею подѣ турецкою опѣкою.

Такимъ чиномъ сповнилася перша часточка Дорошенковихъ замыслѣвъ, але другою половиною, вызволу Украины съ турецкого подданства за російскою подмогою, годѣ було осягнути за для того, що жаденъ зъ гетьманѣвъ не хотѣвъ зречися, а на вѣдворѣтъ, каждый хотѣвъ бути гетьманомъ цѣлою Украины-Руси.

За сей часть роздумалися Поляки. Соимъ не хотѣвъ затвердити Бучацкои умовы а польскіи вѣйска подѣ проводомъ коронного гетьмана Яна Собѣского выступили проти Туркѣвъ, Самъ король хотѣвъ вести вѣиско, але въ дорозѣ захорѣвъ и умеръ у Львовѣ 10. надолета 1673 р. Заразъ другого дня побивъ Собѣскіи сильно Туркѣвъ подѣ Хотиномъ, однакъ дѣзнавшисъ, що король умеръ, не кѣнчавъ вѣины а вернувъ до Варшавы, де его выбрали королемъ 1674 р.

Тецерь вважае собѣ Собѣскіи за повиннѣсть кѣнчити вѣину. Правда, его блискучіи побѣды охоронили Польщу вѣдѣ повного пониженя, але всѣ польскіи змаганя не годніи були назадъ вже повернути утраченого Подѣля. Турки сильно боронили своихъ добуткѣвъ а головна сила — Козацтво, не була по сторонѣ Собѣского. Султанъ зновъ заволодѣвъ Хотиномъ и запускаяся ажъ по самъ Львѣвъ. Зновъ зроблено умову и Турціа задержала Подѣле и Украину.

Дорошенко зрозумѣвъ, що всѣ его рахубы були хибніи. Туркамъ и въ думцѣ не була единѣсть Украины-Руси а вѣнъ ставши султаньскимъ подданымъ, мусивъ першіи выдержати удары бѣсурманьскихъ ворогѣвъ. И силы его слабли, нарѣдъ переселявся за Днѣпро и правый берегъ чимъ разъ пустошѣвъ и стававъ безлюднѣйшимъ. Оба гетьманы — и Дорошенко и Ханенко, мали володѣти лише дробными останками Украиньского народу. Дорошенко звертається зновъ до Росіянъ съ просьбою приняти его до себе, але не подѣ иншими нѣ жь давнѣйше умовами, се бѣ то единѣсти и самоуправы Украины-Руси. Зъ другого боку не перестававъ и Самбѣловичъ копати яму подѣ

Дорошенкомъ у Росіянъ, лякаючись, що бъ ёго не позбавлено гетьманства за для Дорошенка, и пѣдбурювати проти него російскій урядъ.

Знатна пайка Украины-Руси, именно лѣвобережна Украина вже находилась пѣдъ царскою властею. Лишалось отже Дорошенкови лише злучитися зъ нею. Вѣнъ давно вже готовъ бувъ, та не мѣгъ знести такой неспособной, такой облесной, такой нѣвнащой людини, якою бувъ Самѣйловичъ, що бъ вона гетьманувала.

Въ 1674 р. перейшовъ Самѣйловичъ съ пѣдмогою російского вѣйска пѣдъ проводомъ Ромодановского на правобереже. Тодъ втративъ уже бувъ Дорошенко всю свою популярнѣсть у Русинѣвъ. На Туркѣвъ годъ було й рахувати. Два разы приходили вони съ пѣдмогою Дорошенкови. Однакъ не принесли вони ёму нѣ найменшого хѣсна, а лише такъ пустошили Украину-Русь, що останки Русинѣвъ съ правобережной Украины переселялись на лѣвый Днѣпровый бѣкъ. Тому то и нарѣдъ и Козаки стрѣчають прихильно Самѣйловича. Мѣста (гѣроды) радо вѣдчиняють ёму свои ворота, цѣлї полки покидають Дорошенка и переходять до Самѣйловича, прїймаючи ёго мовъ бы спасителя вѣдъ польскои або татарскои неволь. Зѣбрана въ Переславѣ рада выбрала ёго гетьманомъ цѣлои Украины и ёму пѣддався и Ханенко. Дорошенкови лишився лише Чигиринъ. Та гетьманскїй титулъ и народна прихильнѣсть все ще таки не выстарчали. Треба було все ще таки вызволити правобереже съ пѣдъ турецкого панованя. До сего вже Самѣйловичъ не бувъ способный. Вѣнъ вертае назадъ а Дорошенкѣвъ впливъ зновъ бѣльшае.

Бажаючи оминути Самѣйловича, пробуе Дорошенко ще разъ пѣддатися Москвѣ. За для того скликуе зновъ раду, запрошивши и Сѣрка зъ Запорожцями. Тутъ передъ духовенствомъ присягае на вѣрнѣсть цареви и просить Запорожцѣвъ, що бъ и вони ёго пѣдмагали и просили у царя милости, що бъ вѣнъ своими вѣйсками помѣгъ Украинѣ оборонитися вѣдъ Туркѣвъ, Татаръ и Полякѣвъ. Вѣнъ бажавъ, що бъ праве Днѣпрове побереже могло зновъ залюднитися, що бъ не переганяли Русинѣвъ на лѣвый берегъ а дозволили имъ сидѣти на своѣй батькѣвщинѣ, бо ходили слухи, буцѣмъ то російскїй урядъ за-

гадавъ спалити всѣ мѣста на правобережу и переселити всѣхъ Русинѣвъ на лѣвый Днѣпровый бѣкъ.

Самѣйловичъ зновъ заедно посылае „доносы“ въ Москву на Дорошенка, буцѣмъ то вѣнъ насылае Туркѣвъ на Кіевъ. Зъ Москвы приказано выповѣсти вѣину Дорошенкови, що ще гетьманувавъ въ полудневѣй Украинѣ. При такихъ сумныхъ обставинахъ звертається вѣнъ до Туркѣвъ о пѣдмогу. Однакъ Ромодановскій побивъ Туркѣвъ пѣдъ Чигириномъ, а Дорошенко тодѣ зложивъ тутъ булаву. Ёго завѣзвали до Москвы, зъ вѣдки вже бѣльше не повернувъ до рѣдного краю.

Але султанъ не хотѣвъ зречися своего права до Украины, Поляки такожь нѣ и оба ворожѣ боки ставлять своихъ гетьманѣвъ: Поляки — Ханенка, Гоголя, Куницкого, — Турки зразу Юрѣя Хмельницкого, вѣдтакъ Волоского Господаря Олександра Дуку и Драмнича а опѣсля й самѣй явилися пѣдъ Чигириномъ. Тодѣ попалено на приказъ Самѣйловича всѣ села и мѣста правобѣчь Днѣпра а весь остальнѣй нарѣдъ переведено на лѣвый бѣкъ. Съ той поры падае пановане Козацтва на правобережу. Не стало народу, не стало й Козакѣвъ. Въ лѣвобережнѣй Украинѣ простояла самоуправа Украины ще якѣйсъ часть а щѣ трохи довше въ вѣльныхъ степахъ Запорожскихъ, але й вона вже хилилась до упадку. Такимъ чиномъ ся колись цвѣтуца краина, такъ була зруйнована и знищена, що коли 1681 р. Росїяне съ Турками въ Бахчисараѣ помирились, то и Польша и Турцїя и Росїя перестали за нею вѣиватися. Кожда сторона готова була вѣдцуратися сеи сѣбрной пустынѣ, пѣдъ тою лише вымогою, що бѣ вона до нѣкого не належала, бо не приносила вона нѣкому нѣякого хѣсна. Далекогляднѣй полїтики выражали навѣтъ жадобу, що бѣ пустѣй край на вѣки вѣчнѣй стоявъ пустокою незалюдненою. Силою окремой постановы сеи умовы, вѣчна пустыня мала дѣлится сѣ три державы. Долѣшнѣй Днѣпро назначено границею мѣжь Росїєю и Туреччиною, се бѣ то границу Андрусѣвской умовы мѣжь Росїєю и Польщею продовжено на полудне Украины. Захѣдна Украина дѣсталась по части пѣдъ власть Польщи, по части пѣдъ власть Туреччины. Схѣдна часть Украины дѣсталась пѣдъ власть Росїи. Украинну розѣбрано такимъ побытомъ на три части, однакъ надъ усѣма тыми частинами уносился духъ Украинско-русского народу, що змагавъ до едности своего краю. А все жѣ таки мимо умовы

и Польща и Турція по давному вважають Україну своєю власністю. Обѣ такі державы настановляють для неї своїхъ гетьмановъ и силкуються єѣ зновъ залюднити.

Се друге залюднюванє правобережної України завдячувати належить Олександрови Дуцѣ, гетьманови настановленому Турками по смерті Юрія Хмельницького. Дѣставши въ управу сей розкошнй але безлюдный край, зрозумѣвъ новий гетьманъ всѣ користи, якї можна бѣ зъ него мати, скоро бѣ єму вдалось єго заселити. Длятого то й постарався дати новымъ поселенцямъ обезпеку супокою и самоуправы. Длятого то оголосивъ загальне право на слободы по цѣлѣй Украинѣ-Руси, право на організацію новыхъ козацкихъ полковъ зъ давнымъ ихъ значенємъ, скоро лише Русины повернуть на родину. На доказъ справедливости своихъ обѣцянокъ настановивъ Дука полковникѣвъ и пѣславъ ихъ въ стѣны пильнувати колонізаціи и занятися полковою організацією. Тымъ чиномъ першій нарушивъ Бахчисарайску умову.

И дѣйсно незвычайно быстро являються поселенцѣ зъ усѣхъ бокѣвъ, мимо всѣхъ перепонъ, особливо зъ стороны російского уряду, що бажавъ вышновнати умову. Однакъ скоро, пѣсля упадку Дуки, упала и гадка заселеня.

Съ тои поры, якъ захѣдну Украину позбавлено можности залюднитися осѣлымъ народомъ, служити вона пристановискомъ всѣлякимъ утѣкачамъ и смѣлымъ пройдисвѣтамъ. Зновъ повторюється те саме, що лучилося ѣй двѣстѣ рокѣвъ тому назадъ и що дало починъ Запорожескѣй Свѣчѣ. Втѣкачѣ збираються въ громады, кочуючи въ степу и займаючися безнастанною войною съ Турками и Татарами.

Зъ одного боку годѣ було очистити стѣны вѣдъ нихъ, а зъ другого боку потребувавъ польскій урядъ постѣйно въ своихъ довгихъ турецкихъ войнахъ воинион пѣдмоги. Королеви Собѣскому жаль такожь було за Козаками. Отже бачивши при тѣмъ и польскій фінансовый безладъ, постановивъ вѣнъ похѣснуватися для своихъ военныхъ намѣровъ, готовыми вже збройними громадами. Длятого то по при польскѣмъ войску організує вѣнъ окремо козацкїй полки и становить надъ ними гетьманомъ Гоголя. Собѣскїй довгїй часъ воювавъ на Украинѣ и знавъ тай високо цѣнивъ тї быстры козацкї набѣги. Пѣсля єго гадки лише одні Козаки знали и вѣдали вести ту набѣдничу войну

съ Татарами, лише вони одні знали все татарскій хитрощѣ. Тому то выбираючись підъ Вѣдень, загадавъ zorganizувати для себе козацкій вѣдѣль и не важився навѣтъ Туркѣвъ нападати, доки не прибули Козаки. Що бѣ зѣвсѣмъ выхѣснувати Козакѣвъ, признав ихъ Собѣскій справденими Козаками, общою платоу, вѣддае провѣдъ надъ ними Куницкому зъ гетьманьскимъ титуломъ и указуе имъ яко легко добычу Волощину и Буджацкій степы, зъ вѣдки Татаре що лише пѣшли підъ Вѣдень. Похѣдъ Куницкого не вдаея, за що его самі Козаки покарали смертю.

Въ грудню 1683 р. вернувъ Собѣскій съ підъ Вѣднѣи и заразъ ставъ ладитися до новои турецкои вѣины.

Не звертаючи уваги на дѣзнаный завѣдъ, заняея Собѣскій щиро, що бѣ наново утворити козацке вѣиско, зависиме вѣдъ Рѣчи-Посполитои, бо воно було доконечне до вдалыхъ воевъ съ Турками. Знавъ вѣнъ дуже добре змаганя Украиньско-руского народу, его заступникѣвъ Козакѣвъ, тому й зрозумѣвъ такожь, що единымъ способомъ змѣцнити Козакѣвъ було бѣ те, коли бѣ ему вдалось прикликати нарѣдъ назадъ до заселеня сего краю. И нарѣдъ такожь не мѣгъ повертати безъ певнои безпеки, що надъ нимъ зновъ не запанують паны, що козацкій права, особиста воля и поземельна власнѣсть на всехъ розширится. Сповнене зновъ такихъ бажанъ злучене було зъ великими перепонами. Кольонизація, хочъ бы найспѣрѣйша, потребуе довшого часу а козацкого вѣиска потребувавъ король заразъ. Тяжко було и надѣятися, що бѣ шляхта згодилаь на поновлене Козацтва, бо зъ нимъ вела вѣчну боротьбу на жите и смерть. На останку Украиньско-рускій нарѣдъ не довѣривавъ уже Полякамъ и ледви можна було придумати таку обезпеку, яка бѣ змогла зломити недовѣре народу по такъ гѣркихъ досвѣдахъ.

Однако, не зважавши на выказаній трудности, вдалось королевѣи бодай въ части вышовнити свои памѣры.

Въ 1684 р. выдае вѣнъ унѣверзалъ. Симъ унѣверзаломъ уступае Козакамъ на поселенѣ зѣмль назначеней вже на вѣчну пустку и лише зъ имени буцѣмъ принадлежнѣи Польщѣ, именно зѣмль вѣдъ Тясмина и Тыкича до границъ Кѣевского Полѣея. На сей разъ не противитися шляхта королевѣи, надѣючись сильной и дешевой козацкои пѣдмоги въ турецкихъ вѣйнахъ. Однакъ

не легко було перемогти недовіре Українсько-руського народу до польського уряду. Бо вдалый кінець дѣла зависѣвъ такожь въ значній мѣрѣ и вѣдѣ особистыхъ прикметъ тыхъ людей, що взяли бѣ на себе починъ въ колонізаціи. Було ясно, що шляхтѣ годѣ поручити таке дѣло, бо воно мусило бѣ конче звестися нѣ на що. Для того треба було назначити полковниками людей зъ народу або съ помѣжъ Козакѣвъ. Можна було надѣятися, що найдуться способній и любленій люде. Однакъ народна до нихъ прихильность могла лише такъ довго тревати, доки вони самі остануть прихильними для свого народу и его интересѣвъ, а на таку постѣйность годѣ було завсѣгда рахувати.

Мѣжъ тымъ на першу лише чутку про королѣвскій универзалы ворухився нарѣдъ, а тамъ, де шляхта держалася, доходило до заверюхи. Що бѣ шляхту успокоити и найскорше збрати козацке вѣйско, закимъ ще заселене розбѣветься, постановляе король насампередъ змѣнцити вербунокъ козацкихъ полкѣвъ на Полѣсю. Въ 1684 р. багато шляхтичѣвъ дѣстало вѣдѣ короля грамоты на право вербувати всѣхъ, хто лише забажае йти въ Козаки на королѣвскѣмъ харчу. Полки розмѣшчуются по Полѣсю, але полковники замѣсть йти зъ ними на вѣйну, уживають ихъ для себе, або що бѣ помѣститись на своихъ особистыхъ ворогахъ, або на сусѣдѣвъ напасти и не дбають збѣсѣмъ про королѣвскій универзалы або приказы вѣйскового региментаря.

Такимъ робѣмъ доказала шляхта, що вона неспособна утворити козацкій полки. По рокови не дае король платити и тымъ самымъ змушуе розпустити Козакѣвъ. Съ початкомъ 1686 р. настанавляе король цѣлу чергу новыхъ полковникѣвъ съ помѣжъ самыхъ Козакѣвъ. И дѣйсено, полки тыхъ новыхъ полковникѣвъ вѣдповѣдають своему назначенію, берутъ участь въ военныхъ походахъ и т. д. Заразомъ такі полковники, якъ Искра, Самусь, Абазинъ и Палѣй зрозумѣли, який хосенъ може бути для Українсько-руського народу зъ королѣвского универсалу. Вони являються провѣдниками новои колонізаціи, закликають нарѣдъ на слободу и заселяють украинскій степы. Вони не лише пріймають участь въ королѣвскихъ военныхъ походахъ, але такожь вмѣють вѣдбивати татарскій напады.

Такъ повстають нові козацкій полки. Головне ядро становлять выходцѣ зъ Украины; бо Самѣйловичъ и Мазепа на-

магался завести тамъ нову шляхту и поставити єѣ въ такі самі вѣдносны до народу и Козакѣвъ, якъ се було въ Польщѣ.

Тымчасомъ Собѣскій, покѣичивши приготоуленє до турецкои вѣины, вважавъ доконечнымъ забезпечитися мѣромъ вѣдъ Росіи. Зъ єго поручєня зробивъ Познаньскій воевода Гжимультовекій 1686 р. умову въ Москвѣ. Пѣсля сєи умовы зрєклаєя Польща всѣхъ своихъ правъ до Украйны (званои у Росіянъ Малоросією), Кієва и єго дооколиннєи землѣ и до Запорожа. До Львова прибуло російске посольство пѣдъ проводомъ Бориса Шереметева и зажадало мѣжъ иншими умовами волѣ для православной вѣры въ Польщѣ. На сє вѣдповѣли сенаторы, що „нѣхто не має права втыкатиє до внутрѣннихъ справъ чужои державы и що за для забезпєки старои рускои вѣры доволѣ ѣ того, коли король пѣдчасъ своєи коронаціи присєгає, нѣкого за вѣру не переселѣдувати“.

XVII.

Покѣ живѣ Собѣскій та потребувавъ Козакѣвъ до вѣины єѣ Турками, то ѣ Козакѣвъ терпѣли, однакъ 1696 р. вѣнъ померъ, а на єго мѣсце выбрано Августа II. Мѣжъ тымъ муєпли Турки, тисненіи зъ усѣхъ бокѣвъ, глядѣти мѣра. Въ Карловицяхъ, надъ Дунаємъ, въ 1699 р. помирилиє Туреччина, Авєстрія, Польща и Росія. Въ Карловицкѣи умовѣ дѣстала Польща назадъ Подѣле и перестала платити Туркамъ данину. Тепєрь вє не потребують Поляки Козакѣвъ. Такожъ треба тутъ згадати, що Поляки по выдалєню Туркѣвъ єѣ Каменця выганяють зъ гѣрода (мѣста) православныхъ Русинѣвъ, запечатавши ихъ церкви и лише однимъ одну вѣддають Русинамъ-уніятамъ.

Колѣ скѣчилось другє заселєнє правобережнєи Украйны, пригадує собѣ шляхта свое давнѣйше панованє въ сихъ земляхъ и ну жѣ присвоювати собѣ выключне право до тамошнєи землѣ. Зновъ стають нарѣкати на Козакѣвъ и шляхтичѣ и латиньскѣи ксѣнды. Шляхта зѣвсѣмъ справєдиво жалувалася, що Козацтво инакшѣи має погляды що до власности землѣ, нѣ жѣ шляхта. Сѣимъ отже 1699 р. постановляє зѣвсѣмъ знєсти и роспуєтити Козацтво.

Въ 1702 р. появляются въ Богуславѣ, Корсунѣ и иныхъ городахъ польскій дѣдичъ, старосты або „ржондцы“, що бы завести на Украинѣ польскій порядки. Настаютъ давнѣйшій кривды проти православія, народъ еидують зновь до униї и жадають вѣдѣ Козакѣвъ, що бы або стали паньскими, панщизняными пѣддаными або выносплися зъ городовъ (мѣсть) и сѣль. Козаки безнастанно протестують супроти ненависныхъ порядковъ и въ початкахъ XVIII. вѣку громадяться пѣдъ знаменами Семена Палѣя, сего героя народныхъ украиньскихъ переказѣвъ. Съ того настаютъ нові заверюхи и повстане шириться по Украинѣ, Волынѣ и Подѣлю. По козацкѣмъ боцѣ стоятъ Русины. Всѣмъ Русинамъ объявили Палѣй и Самусь волю и покликали до зброѣ. Тымчасомъ Поляки заняті шведскою войною звертаються до Російского царя Петра I. съ просьбою усмирить Козакѣвъ. На царекій приказъ вѣдиовѣдають Палѣй и Самусь, що не Козаки були причиною заверюхи а Поляки, бо Поляки надъ мѣру вже збыткувалися надъ Украиньско-рускимъ народомъ, а ихъ воля прецѣнь забезпечена королѣвскими универсалами. На останку просятъ царя принять Украинну въ свое пѣдданьство. Однакъ Петро I. не згодился на се, бо тримавъ тодѣ съ Польщею проти Шведѣвъ. На останку прикликавъ Палѣя до себе, казавъ его тодѣ схопити и выслати до Єнисейска на Сибірь. Такимъ отже способомъ, повстане народне, безъ способного провѣдника, скоро придушено. Однакъ Украиньско-рускій народъ зновь цѣлыми тысячками переходять на Днѣпрове лѣвобереже и на Запороже.

Вѣдѣ сего часу починаються мѣжь Поляками всѣлякій можливій и неможливій проекта выкорѣнення, споляченя и златиньченя Украиньско-русского народу: одень въ 1717 р., другій 1752 р. а третій 1786 р. Сѣ три проекта подають Полякамъ рѣжнородий способы до знищеня Русинѣвъ. Мѣжь иншими проектъ зъ 1717 р., поданий соймови и вписаный въ городьскихъ Варшавьскихъ книгахъ, вызказуе тѣ способы въ тринадцати пунктахъ, мѣжь иншими ось якій: „погорджувати, выемѣвати, переслѣдувати и утискати Русинѣвъ всѣлякими способами, — не допускати навѣтъ шляхты чи руско-православной, чи руско-униятской вѣры до жадныхъ урядѣвъ, удержувати всѣлякихъ руськихъ священникѣвъ такъ православныхъ, якъ униятскихъ въ бѣдѣ и темнотѣ, що бы вони не були въ силѣ нѣ своимъ май-

номъ, нѣ своєю наукою причинитися, чи до економічної, чи до духовної підмоги рускої справи и т. д.“

Ось ддятого пише Теодозій Бродовичъ, архипрезвітеръ рускої, уніатської, Луцкої капітулы въ своій книжцѣ зъ 1789 р.: „Знай Русине уніате, що ты на завсѣгды въ своій рѣдній землѣ позбавлений усѣхъ правъ и привилеѣвъ та всякої польги, що дурнѣвнѣнко силуєшься доказати свою вѣрнѣсть и покѣрливѣсть, дурнѣвнѣнко стаєшь невѣдникомъ на доказъ своєї прихильности до унії. Тобѣ нѣхто не повѣрить, твоя доля вѣчно сумна. Полякъ буде тебе переслѣдувати, що ты Москаль, а Москаль за те, що ты Русинъ-уніате“.

Тодѣ загаломъ всѣ дисиденты не мали супокою въ Польщѣ. Августъ II. повтарає присягу своїхъ предкѣвъ що до выключеня некатоликѣвъ вѣдъ всѣхъ посадъ и урядѣвъ а кривда дисидентѣвъ въ Польщѣ тягнеться крѣзь цѣле XVIII. столѣте, коли вже всюды въ Европѣ змѣцнилася релігійна терпимѣсть. Уже въ 1718 р. на Гродненськомъ соймѣ не припущено до сойму посла Піотровского зъ Землѣ Вѣлюньской за те, що бувъ дисидентомъ. Заказано такожъ дисидентамъ приймати якѣ небудь посады по мѣстахъ (городахъ). Наѣзды, напады и самоволя стають такъ частѣ, якъ коли бъ се було XII. або XIII. столѣте.

Въ пору безкоролѣвья и шведской вѣины правобережна Украина переходить на часъ до Росіи. Але по битвѣ съ Турками, нещасливѣй для Росіи, Петро I. мусивъ єѣ повернути Полякамъ. Въ указѣ оголошенѣмъ на Украинѣ було сказано: „Всѣхъ селянъ и мѣщанъ перевести въ „Малороссію“, се бѣ то въ лѣвобережну Украину, а всѣмъ тымъ землямъ бути на завсѣгды пустою“. Багато Русинѣвъ уходитъ добровѣльно за ддя неохоты проти шляхты, другихъ силують полковники. Переселенцѣ берутъ зъ собою все, що лише годнѣй були забрати. Навѣтъ хаты и церкви порозбирали и взяли съ собою, а села и города пѣдпалюють. Такимъ чиномъ стають Поляки зновъ властивцями плѣдной пустыни, де вже по третій разъ починають появлятися громадки втѣкачѣвъ, що жиють зъ грабѣжѣвъ.

Надъ шляхтою польскою, якъ мы вже не разъ бачили, висѣла вже якась недоля. Що бѣ выхѣснувати дохѣдъ съ поземельной власности, вона мусила журитися, придбати робочої силы, до чого могла лише дѣйти, подаючи переселенцямъ вы-

годы и польги на довшій або коротшій часъ. Такимъ чиномъ сама шляхта підготовляла проти себе ворожу силу. По ушлывъ польги жадають вѣдъ хлона панцины. Настае опѣръ, котрый по знесеню Козацтва принявъ прикметы „Гайдамацтва“.

Исторія тои поры не дуже підхлѣбно говорить про польску шляхту. Сторонність, низьке самолюбетво, бракъ всякого горожаньского почутя, се єи тодѣшній прикметы, а по надъ всё піяньство и продайнѣсть. Вся дѣяльнѣсть шляхты була въ піяньствѣ, взаимныхъ сваркахъ, бѣйкахъ, въ продажѣ своихъ голосѣвъ по соймахъ и судахъ. Соимы стають галабурными зборами, де леда галабурникъ або підкуплений, мѣгъ однимъ словомъ „veto“ (не позволяю) зѣрвати соймъ або змѣнити ухвалу цѣлои Рѣчи-Посполитои. Тому то у суєднхъ народѣвъ виробилася на підставѣ польскихъ соймѣвъ гадка, що нема въ свѣтѣ другого по надъ Польшу краю, де було бѣ бѣльше слѣвъ а менше дѣла. Те саме або й гѣрше дѣялося и по провинціальныхъ соймникахъ, де галабурдами переводили выборы послѣвъ и по депутацкихъ соймникахъ, де выбирано трибунальскихъ (судовыхъ) депутатѣвъ. Такимъ чиномъ стають соимы играшкою и видѣбною пѣдступѣвъ для магнатѣвъ и для суєднхъ державъ.

Тутъ треба замѣтити, що саме тодѣ, коли въ Польшѣ до всѣхъ горожаньскихъ посадѣ мала доступъ лише шляхта, то въ Росіи пѣсля реформы Петра I. кождый, хто лише вступавъ до службы, стававъ вже „дворяниномъ“ або шляхтичемъ. Коли въ Росіи Петрова реформа сѣе зерна просвѣты, то Польша саме тодѣ доходить до середновѣчней темноты. Польскій науки зѣвѣмъ упадають, крѣмъ одного хйба богословя. Хто щирѣйше переслѣдує иншеврѣцѣвъ, сей вважається за ученого и дуже спѣсобного духовного.

Въ 1732 р. выдано нову соймову постанову. Пѣсля сєи постановы не мѣгъ католицкій костель терѣтъ побѣчы себе иншон вѣры. Иншеврѣцѣвъ — православныхъ и протестантѣвъ не можна выбирати до соймѣвъ, трибуналѣвъ и спеціальныхъ комісій, однимъ словомъ, вони въ правахъ прирѣвнюються до жидѣвъ. Иншеврѣчнымъ духовнымъ заказано явно ходити зѣ св. дарамы до хорыхъ, публично ховати и т. д.

Ще въ 1718 р. пѣдданій православныхъ Литовскихъ и Бѣлорускихъ монастырѣвъ зверталися до Петра I. сѣе просьбою, вызволити ихъ церкву вѣдъ католицкихъ и уніятскихъ кривдѣ.

Могилѣвскій єпископъ князь Сильвестеръ Четвертинскій повтарає ту саму просьбу 1720 р. и кѣлька разъ пбзнійше. Тому Петербурскій двѣрь за православными въ Польшѣ высылає щоразъ частійше и щоразъ смѣливійшій дипломатичній ноты а за разомъ и стає вѣнъ чимъ разъ бѣльше вмѣщуватися у всѣ польскій державнїй справы.

Бо якъ кождый поодинокій чоловікъ, такъ звичайно и кожда держава, бажає пѣсля своєї змоги розширювати свої вилывы. Тому то належить винуватити не сихъ, хто того бажає, а того, хто до сего дає повѣдь. Пѣсля того, якъ слабшає держава, стають суєды вмѣщуватися въ єи справы, бо вона не годна собѣ рады дати зъ внутрѣшнимъ неладомъ, що шкодить супоковей суєднѣй державы. Тымчасомъ не звертає польскій урядъ уваги нѣ на поблизкій упадокъ Польци, нѣ на вымоги Петербурского двора, а соймъ 1733 р. по давньому выдає постановы, що бѣ дисидентѣвъ выключити не лише зъ сенату и сойму, але и вѣдъ усѣхъ посадъ, урядѣвъ, посольскихъ и старостиньскихъ мѣсць. Въ 1736 р. повтарає соймъ тѣ самї постановы, додаючи що не прїйме нѣякихъ депутацій вѣдъ дисидентѣвъ и збороняє имъ просити пѣдмоги у чужихъ державъ. Розумѣється, що ся заборона не могла мати силы, бо ще истнували причины, що єѣ выкликали. А на вѣдворѣтъ, скарги и представлення православныхъ довели на останку до того, що 1744 р. передъ зббранѣмъ Гродненського сойму, царица Єлисавета Петровна поручає своему послови при польскѣмъ дворѣ Бестужеву упѣмнутися за православными, що бѣ имъ звернено забранїй колись церкви.

Се бувъ єдиный не зѣрванный соймъ за трїцятилѣтного панованя Августа III., де соймової постановы не уневажнено крикомъ: „не позволяємъ“ (не позволяю).

XVIII.

По смерти Августа III. (1736 р.) являється лише оденъ кандидатъ на польску корону, — такъ низко упало королѣвске значенє, — а кандидатомъ бувъ сынъ покѣйного короля. Мѣжь тымъ деякїй польскїй паны бажали vybrати королемъ, якъ казали, „Пяста“.

Двохъ знаменитыхъ тодѣшнихъ людей, кн. Михайло Чорторыйскій и Августъ Чорторыйскій, задумують переименити свою бѣдну вѣтчину и бажають завести въ нѣй наслѣдныхъ а не выборовыхъ королѣвъ и починають по троха приготовленя до сего, надѣючися пѣдмоги Петербурского двора. Польща впала вже такъ низько, Поляки перестали вѣрити въ власнїй силы, що безъ постороннои пѣдмоги годѣ й було роздумувати про яку не будь реформы. Тому то партїя Чорторыйскихъ звертається до царицѣ Катерины II. и просить єѣ, прислати имъ російске вѣйско, чого вона не вѣдмовила. На выборахѣмъ соймѣ 1764 р., пѣсля волѣ Петербурского двора, выбрано королемъ Станислава Августа Понятовского.

А мѣжь тымъ дисидентска справа не перестає мучити Польщи. Не зважаючи на втрату схѣднои Украйны въ XVII. столѣтїю, намагає польске духовенство всѣми силами и способами навернути православныхъ Русинѣвъ захѣднои Украйны на унию або и на латинство. Способѣвъ уживають такихъ самыхъ, що й давнѣйше. Тому то не устають жалобы руского духовенства. Въ 1765 р. рускїй епископъ Конискїй каже королеви Станиславови Августови въ Варшавѣ: „Одинокїй грѣхъ, якїй намъ закидають, се наша вѣра... Пасѣ христїянъ кривдять христїяне. Зачинають нашї церкви, де Христа прославляють, а вѣдчиняють жидѣвскї бѣжницѣ, де Христа зневажають“.

Вѣдъ часу Петра I. російскїй впливы на Польщу заѣдно бѣльшають. Тому то православнї Русины съ Польщи починають все частѣйше и частѣйше звертатися до російского уряду, жалуючись на релїгїйнї свои кривды.

По коронаціи Станислава Августа посолъ Петербурскїй и Берлїнскїй обявляють польскому соймови домаганя своихъ дворѣвъ, именно: що бѣ всѣ дисиденты въ Польщѣ мали волю своєї вѣры, що бѣ допускали ихъ до всѣхъ посадъ и урядѣвъ, що бѣ православнї епископы мали право засѣдати въ польскѣмъ сенатѣ на рѣвнѣ зъ латинскими бїскупами. Король Станиславъ Августъ признававъ, що дисиденты, се бѣ то православнї и протестанты, зѣвсѣмъ мали справедливѣсть за собою до рѣвныхъ правъ съ католиками (латинниками). Годѣ вѣрити, що бѣ такъ справедливї домаганя мѣгъ соймѣ вѣдкинута а се тымъ бѣльше, що бодай соймовї постановы письменнї, до 1717 р. по бѣльшой части були користнї для дисидентѣвъ и кождїй

король, вступаючи на тронъ, мусивъ присягати, що не буде тукати правъ пншевѣрцѣвъ. Въ Польщѣ однакъ писалося такъ, а робилося инакше, и сѣромѣвъ - дисидентѣвъ постійно кривджено, особливо въ порѣ Зигмунта III. Але вѣдъ 1717 року перестають вже навѣтъ писати въ користь дисидентѣвъ а видають права на ихъ кривду. Спершу заказують будувати нові церкви и поправляти старі, въ слѣдъ за симъ закрывають дисидентамъ доступъ до сойму а на останку вѣдъ 1733 р. вѣддаляють ихъ вѣдъ усѣхъ горожанськихъ мѣсець.

Заступництво чужихъ державъ за дисидентами выкликало цѣлу бурю на засѣданяхъ Варшавского сойму 1766 р. Кракѣвскій біскупъ Кастанъ Солтыкъ вразѣ зъ римскимъ нунціємъ Вісконтіємъ страшно горѣжаться проти дисидентѣвъ и вымагають знищеня всѣхъ правъ для нихъ, и релігійныхъ и політичныхъ и горожанськихъ. А соймъ по деякихъ суперечкахъ годиться на сю погубну постанову и нищить 24. грудня права всѣхъ некатоликѣвъ.

Стративши всю надѣю на волю свого сумтѣня и на всѣ горожанскі права, починають дисиденты громадитися въ збрѣйній конфедераціи, спершу въ Торунѣ и Слуцку а опѣсля въ рѣжнихъ мѣсецяхъ. Такихъ конфедерацій було тодѣ въ Польщѣ до двохъ сотокъ. Провѣдники ихъ, згромадившись въ Радомѣ, выбрали князи Радивила головою цѣлого повстаня. Проти дисидентѣвъ збрѣються друга часть Полякѣвъ, се бѣ то католики (латинники). Починаються заверюхи и крѣваві бѣйки а опѣсля вмѣшуються чужі державы, бо не лишалося Польскому королеви иншого виходу, якъ просити царицѣ, прислати своє войско, що бѣ привернути ладъ въ Польщѣ. Та мимо того не перестае таки Кастанъ Солтыкъ на соймѣ 1767 р. выступати проти дисидентѣвъ и проти Петербурского и Берлінського двора, що обставали за дисидентами. За его примѣромъ идуць: Куявскій біскупъ Залускій, Кракѣвскій воевода Вацлавъ Ржевускій и сынъ его Северинъ. Сей останній, указуючи на чотырѣлѣтній неладъ, каже: „Стѣны Рѣчи-Посполитой ще стоять, але вѣ самѣй вже нема⁴“. Наконць арештувавъ російскій посолъ Реннінъ всѣхъ чотырѣхъ и выправивъ ихъ до Росіи.

Ось до чого довела загорѣлѣсть проти дисидентѣвъ. Ся подѣя доказуе, якъ низько ушала Польща, коли на подобній поступокъ чужосторонного посла всѣ мовчали. Моральний уна-

докъ мусивъ довести до політичного унадку Польскои державы. Пѣсля такого енергічного поступку зъ стороны Росіи, притихли остальнїй загорѣльцѣ и 13. лютого 1768 р. постановивъ соймъ : 1) змѣнити всѣ права вѣдѣ 1717 р. выданїи проти дисидентѣвъ и лишити имъ вѣльну волю вѣдпривляти свое богослужене, ставити церкви, закладати школы, займати мѣсяца въ сенатѣ и соймѣ ; 2) лишити царицѣ Катеринѣ II. право охорони такъ дисидентѣвъ, якъ и самой Польщи. Въ такѣмъ дусѣ пѣдписано зъ Росією умову а по скѣнченѣмъ соймѣ вышло російске вѣйско съ Польщи. Однакъ цѣла справа закончилася лише на письмѣ.

Коли бъ лише хочъ тї умовы були сповненїи, то Польша могла бъ успокоитися и еѣ истноване було бъ забезпечене. На дѣлѣ пѣшло воно инакше. Солтыкѣвъ товаришь, Каменецкїй бїскупъ Адамъ Красинскїй, першїй нарушивъ загальнїй супокѣй. Переодѣвшися переѣхавъ вѣнъ цѣлу Польшу, зацѣпляючи всеюды ненависть до дисидентѣвъ, до Росіи и до Польского короля за надану дисидентамъ волю. Сибѣльникъ Красинского, староста Іосифъ Пулавскїй, починае збирати собѣ прихильникѣвъ и вѣдкрывае въ гѣродѣ (мѣстѣ) Барѣ збройну, такъ звану Барску конфедерацію. Конфедераты огнемъ и шаблею выгублюють дисидентѣвъ, особливо православныхъ Русинѣвъ саме тодѣ, коли жида мають цѣлковиту волю свои вѣры въ цѣлѣй Польшѣ. Починається страшена релїгїйна вѣйна, рѣзня безъ рѣжницѣ на рѣдѣ и вѣкѣ, загуба цѣлыми тысячами ближнихъ, що почитали одного и того самого Христа-Спасителя. На нещасте розбуджуе наново релїгїйну загорѣлѣсть латинскїй бїскупъ. На останку накликала ся вѣйна на себе и таку саму пѣмѣсту.

Тодѣ не мали православнїи Русинны своихъ знатныхъ вельможъ, що оббѣзвались бы за ними. Однакъ найшлися местники иншїи, Запорожцѣ и Гайдамаки. Головнїмъ провѣдникомъ Гайдамакѣвъ являється Максимъ Залѣзнякъ. Вѣнъ громадить до окола себе громады невдоволенихъ, покривдженихъ, по найбільшѣй частинѣ селянѣ-втѣкачѣвъ и переходить зъ ними зъ одного кѣнця на другїй Кїевске вѣководство, нищить по дорожѣ всѣ панскїя села, мѣсточка и дворы, вырѣзуе шляхту и жидѣвъ. Найстрашнїйшою пѣдѣєю сего повстаня, се такъ звана : „Уманьска рѣзня“. Гѣродѣ (мѣсто) Умань належавъ до Потоцкого, що державъ тутъ Козацкїй вѣддѣлъ за для охорони своихъ величезныхъ маѣтностей. Сотникомъ Уманьскихъ Козакѣвъ бувъ Гонта. Всѣ

вони перейшли до Залъзяка и помогли ему заволодѣти горо-
домъ и виръзати майже всѣхъ до ноги (1768 р.) Польскій
урядъ мавъ клопоти съ конфедератами, отже не мѣгъ нѣчого
бѣльше зробити, якъ лише выслати проти Гайдамакѣвъ малень-
кій вѣдѣль польского вѣйска, поки на останку цариця Кате-
рина II. не прислала генерала Кречетникова съ пѣдмогою Поль-
щѣ. И дѣйсно придушено Гайдамацтво, але Запорожцѣ не пере-
стають и опѣсля нападати на Уманьщину. Ся пора лишила
дуже глибокї слѣды въ народнѣй памяти а Украинско-рускїй
нарѣдъ называе еъ „Колѣвщиною“.

Та й по придушеню народного повстаня не кѣнчатся не-
порядки въ Польшѣ. Конфедерація робить дальше свою роботу
а панове по давнѣйшому ворогують мѣжь собою. Король
и часть сенаторѣвъ, не могучи вже власными силами дати рады
пролинови крови, звертаються до Катерины II. съ просьбою
прислати свое вѣйско. Бискупъ Красинскїй мѣжь тымъ просить
для конфедератѣвъ пѣдмоги у Версальского (Французского)
двора. Франція дав пѣдмогу, присылав своихъ офїцерѣвъ и ге-
нерала Дїмурїе, гетьманувати надъ конфедератами и скляная
Туреччину до того, що вона выдае вѣйну Росїи за те, що ви
вѣйска въ нагѣнцѣ за конфедератами переступили турецку гра-
ницю и спалили татарске мѣсточко Балту.

Вѣйна розпочата 1769 р. съ Туреччиною скѣнчилася дуже
користно для Росїи. Росїя домагалася вѣдъ Туркѣвъ замѣсть
коштѣвъ Волощны. Прусаки не пристали и подали спосѣбъ,
що бѣ собѣ Росїя на Польшѣ свою шкоду пошукала.

Наступивъ першїй подѣлъ Польши (1772 р.), що послу-
живъ лише принадою для заинтересованныхъ сторѣнъ до даль-
шихъ еъ подѣлѣвъ *). Тенерь ажъ вузкій націонализмъ польской

---

*) По першѣмъ подѣлѣ Польши дѣстались Австрїи: 1) частьна вое-
водства Кракѣвского, правобѣчь Висли; 2) частьна воеводства Су-
домирского и Вислицкого; 3) цѣле воеводство Руске, съ частьною
землѣ Холмской, зъ мѣстами Тарногородъ, Томашѣвъ, Замосте,
Янѣвъ и Грубѣшѣвъ; 4) майже цѣле воеводство Белзске; 5) ча-
стьна воеводства Подѣльского по Збручь, се бѣ то повѣтъ Чер-
воногородскїй; 6) частьна повѣта Кремьанецкого зъ воеводства
Волянського, зъ мѣсточками Пѣдкавинь, Залѣзцѣ и Збаражѣ. Съ тыхъ
земель утворила цѣсарева Марїя Тереса окрѣпный край коронный

політики принісъ всѣ свои плоды. Правда, України-Руси не стало вже, але скоро наступивъ такожъ упадокъ Польскои державы. Пѣсля першого роздѣлу забезпечують три сибльники: Прусы, Австрія и Росія, що не будуть вже тыкати остальной Польщи, скоро лише Поляки не змѣнять установленихъ порядкѣвъ, се бѣ то выбору короля съ Пястовои родини, и постѣйной рады при королеви, та затримують „*liberum veto*“ (не позволямъ) и дадутъ дисидентамъ всѣ принадлежащій имъ права и волю.

Въ прочѣмъ не простоявъ такой порядокъ довго. Ёго насильно нарушено. Насильство—се прикмета тодѣшней Европейскои політики. Якъ турецка вѣйна була поводомъ до першого подѣлу Польщи, такъ и велика Француска революція послужила поводомъ до другого подѣлу. Австрія и Прусы порозумѣвшись зъ Росією посылають свои вѣйска проти Французѣвъ, але Французы ихъ добре побили, отже пошукують своен шкоды. Австрія сподѣвалася пошукати своен втраты, присвоюючи собѣ Баварію, але Прусакы не мали инакшои вынагорода, хйба на Польщѣ. Тому то силкувались Прусы, що бѣ не допустити до союзу Польщи зъ Росією, до чого намагавъ Станиславъ Августъ. И дѣйсно стають Прусы подлещуватисъ съ прязнею Полякамъ, жертвують 40.000 вѣйска на польскій услуги а на вѣтъ радять выдати Росіи вѣйну и змѣнити всѣ съ подмогою Росіи установленій порядки.

Соймъ послухавъ рады Прусъ, не дозволивъ вѣйскамъ російскимъ переходити скрѣзь Польщу проти Турціи, змѣнивъ постѣйну королѣвску раду и рѣшивъ помножити польске вѣйско на 100.000. Слѣдомъ за симъ оголошено конституцію 3 мая 1791 р. Головніи постановы сей конституціи були: Тронъ польскій мавъ въ спадщинѣ переходити на родину Саксоньского князя Фридриха Августа; „*liberum veto*“ знесено; мѣщане можуть мати доступъ до сойму и т. д. Ся конституція, хочъ мала деякій, збѣсѣмъ незначній, гарній свои стороны, однакъ въ дѣйсности забезпечувала вона права лише одной шляхты. У неѣ

и назвала его королѣвствомъ Галичины и Людомерин, позаякъ вѣиъ складався въ бѣльшой половинѣ зъ давного князѣвства Галицкого и съ частинныи кн. Володимирского. Край сей подѣлено на 18 округѣвъ. — Росія дѣстала бѣльшь якъ 2000 миль квадратъ: зъ давныхъ Рускихъ земель, ажъ по рѣку Двину и Днѣперъ.

не ма навѣть мовы про волю народу и свободу вѣры а тымъ менше нѣ словечкомъ не згадано про рѣвноправнѣсть Русинѣвъ, що дае повѣдь до дальшого ихъ поляченя. На жаль навѣть и така конституція явилася за пѣзно, що бѣ могла розвѣтися при непригѣднихъ обставинахъ. Сто лѣтъ раньше и сѣ незначнѣй уступки були бѣ годнѣ опѣзнити упадокъ Польщи, але теперъ вони вже збѣвѣмъ не выстарчали.

Мѣвъ бы оправдуючись, закрываються Поляки заедно своєю волею, але ся воля простиралася лише на два станы, на шляхту и латиньске духовенство, при тѣй февдально-державнѣй фѣкціи, буцѣмъ то сѣ два станы становлять польскѣй народъ. Польща була олігархією, се бѣ то державою, де шляхта и латиньске духовенство вважали себе повноправнымъ народомъ и цильно бачили, що бѣ не допустити реформы, яка могла бѣ змѣнити ихъ вѣдносно до державы. Багато Полякѣвъ и по нынѣ не перестае чванитися своєю минулою волею. Однакъ се було въ теоріи а въ практицѣ бачимо що инакше. Такъ и. пр. Аріянѣвъ и Соцініянѣвъ (нинешвѣрцѣвъ въ Польщѣ) засуджено на смерть и приневолено розойтися по свѣтъ.

Такъ отже шляхоцка воля, основана на низькѣмъ самолюбствѣ, була самоволею. Вона глядѣла выгоды лише для себе а нѣчого не хотѣла полишити нѣ для суспѣльности, нѣ для державы, угнѣтала и короля и хлопа. Рѣвнобѣсть, якъ мы бачили, була лише фразою, що прикрывала анархичнѣй змаганя богатыхъ панѣвъ. Въ дѣйности бачимо замѣсть самоуправы, лише неладъ въ судѣ и адміністраціи, немѣчь выконувати судовѣй вырокы, релігійну загорѣлѣсть и кривдженѣ инешвѣрцѣвъ. Дѣйсно, се рѣдка суперечнѣсть мѣжь замыслами а дѣломъ. Пѣсля слѣвъ польского историка Іосифа Шуйского: „Жадоба закрѣпощеня Козакѣвъ навела на Польщу сильнѣй бурѣ. Завзятѣй козацкѣй напады страшною рукою дѣйшли до гордой головы польскихъ панѣвъ, здерли зъ нихъ золоту парчу, а блискуче польскѣ панство, що сѣяло вѣдь золоту на публичныхъ обходахъ, поникло въ страшныхъ буряхъ. Лякъ передъ народными заверюхами мучить польску суспѣльность, що колись такъ смачло, такъ богато ѣла и пила. Простакъ Шведъ побуриль костелы и палаты и хапчивою своєю рукою глядѣвъ скарбѣвъ и дороговѣнностей. За нимъ покрывъ Турокъ короля и панѣвъ кожу-

хоть неволь і ганьбы... Великій паньскій маєтности пустѣли и вылюднялися“...

А тымчасомъ польска шляхта зъ дивнымъ упоромъ навѣтъ не хотѣла бачити, що лише губить Польщу, не гамуючись въ своихъ вѣдносинахъ до пѣдданныхъ, козацкими кривдами, поневѣркою народнои вѣры и поляченемъ Русинѣвъ. Конституція 3. мая 1791 р. роздѣлила Польщу на два ворожій таборы. Російскій табѣръ просить Катерины II. прислати свои вѣйска, повернути давну польску волю. Другій табѣръ звертається за обѣцяною пѣдмогою до Прусѣ. Прусѣ годяться выдати Росіи вѣйну, скоро лише Поляки вѣдступлять имъ Гданьскъ и Торунь. Поляки не хотѣли. Тодѣ переходять Прусаци на російскій бѣкъ, хочъ що лише узброили Польщу проти Росіи. Наступивъ (1793 р.) другій роздѣлъ Польщи, що лише бувъ доконечнымъ наслѣдкомъ першого *).

XIX.

Головною причиною упадку Польщи, якъ мы вже бачили, бувъ разъ: неладъ и самоволя шляхты, що нѣ съ кимъ не рахувалась, нѣкого не узнавала, крѣмъ себе самои, а по друге: головно загорѣлобѣтъ латиньско-польского духовенства, що намагалося знищити грецко-руську вѣру и самыхъ Полякѣвъ, що доконче завзялися сполячити всѣхъ Русинѣвъ.

Зъ упадкомъ енерала Костюшка, що намагався поветанемъ выдобути Польщу съ пѣдѣ впливу Росіи, наставъ третій подѣлъ Польщи (1795 р.) **) а зъ 1796 рокомъ щезає Польска

---

*) Австрія не мала нѣякого удѣлу въ другѣмъ подѣлѣ Польщи. Росія загорнула теперъ Литву, Малопольщу, остальну часть Волыни, Подѣле, правобережну Украину (4000 миль квадр.). Такимъ способомъ Росія забрала пѣдѣ свою власть давній Рускій Земль, окрѣмъ Галицкогo и частини Воводийирско - Волыньского князѣвства, що зъ першимъ подѣлѣмъ Польщи дѣсталися до Австріи.

**) Въ сѣмъ подѣлѣмъ дѣсталась зъ давныхъ Рускихъ Земель тѣлько частинна Земль Холмской и воеводства Белаского до Австріи, одякѣ въ 1809 р. Австрія вѣдступила Землю Холмску зъ мѣстами Тарногородомъ, Тамановомъ, Грубѣшевомъ, Яновомъ и Замостемъ — Росія, такъ що Австрія лишилась нинѣшня Галичина зъ давной Польщи.

держава зъ Европейской карты. Въ дѣйности показалося, що нѣкому було боронити державнои цѣлости, а се зѡвѣмъ природно. Хлопъ бувъ паньскою власностею, за мѣщанъ мало дбала Польша и мѣжь ними склалася поговѡрка: „Вѡдъ Кіева до Кракова, всюды бѣда однакова“. Такимъ чиномъ нарѡдъ Польскій становило ледво сто тысячъ душъ шляхты, що дбали про свою користь бѡльшь, нѣжь про державну. Кто жъ отже мавъ боронити Польшу? Звѣсно, якъ выглядала Украина-Русь, коли злучилася съ Польщею. Мала богатыхъ землянь, тьму заможныхъ мѣщанъ и вѡльныхъ селянь, а въ хвилѣ вѡддѣленя Украины-Руси съ пѡдъ Польшу, самѣ Поляки кажуть, що Украиньско-рускій нарѡдъ — се тѡлько „хлопъ и попъ“. Або инакше и коротко сказавши: безсильный король, всемогучій магнаты, непогамована шляхта, загорѣле духовенство, опущене, споневѣряне мѣщанство, невѡльниче, безправне селянство, пѡдпомаганіи жида, — се тѣ складовіи части, що творили Польшу.

Однакъ головною причиною упадку Польшу, якъ мы вже бачили, була релігійна загорѣлѡсть и манія поляченя Русинѡвъ, що все выкликало нарѣканя и протесты Русинѡвъ и давало повѡдъ постороннымъ державамъ вмѣшуватися въ польскій внутрѣшній справы. Спершу хочуть чужій послы свободы вѣры для дисидентѡвъ а опѣсля ту свою волю пѡддержують збройною силою. Тымчасомъ не догадались Поляки, що пѡдмоги глядѣти треба „въ своій хатѣ“ а не за державными границями и не умѣли хѡснувати даными имъ складовыми частями, що бѣ здвигнути хорошу державу. Въ Польшѣ держались політики, основаной на взуитскѡй засадѣ: „Держава стоить єдностію вѣры“. Дѣйснѡсть показала, що римскій релігійній интересы не тѣ самѣ, що интересы державній.

Князь Константинъ Ивановичъ Острожскій бувъ православынымъ Русинѡмъ. Але се не спинало его бути вѣрнымъ Польскому королеви, католикови, а ворогомъ православыной Москвы, котру побивъ пѡдъ Оршею (1508 р.). Порѡбывувати зновъ Польшу зъ Римомъ нѣ на що бѣ не придалось. Бо Римляне выгубивши Картагинцѡвъ, выгубили своихъ суперникѡвъ, а Польша нищивши Русинѡвъ, свое тѣло самохѡтъ рвала. Въ цѣлѡй исторіи Польшу вѡдбувається боротьба державнои, аристократичнои засады зъ засадами рѡвности, якѡи домагались

разу низшій суспільній верствы, опісля дробна польска шляхта а на останку Козаки. Однакъ Польща, чимъ почала, тымъ и закончила. До самого свого упадку не хотіла признати нї права поземельной власности, нї особистої волї верствамъ иншимъ, не-шляхтї, и то на перекорї вродженій вже гадцї и прастарымъ установамъ всїхъ Славянських племенъ. Коли Польща упала, то именно за для того, що гербована шляхта нїчого не хотіла спустити зъ своихъ привилеївъ въ користь иншихъ верствъ народу.

Въ 1807 р. здвигнувъ Французскій цїсарь Наполеонъ I. съ части вїдобранныхъ вїдъ Пруссї польскихъ земель окреме Варшавске князївство. До него прилучивъ въ 1809 р. часть захїдної Галичины, се бї то воеводства: Пїдляске, Люблинске и Судомирске. Але самъ Наполеонъ выразився про Полякївъ, що „сей нарїдъ въ питомїмъ своїмъ характерї носить зарїдъ своєї власної загибы“.

Пїсля упадку Наполеона задумали Европейскї дипломаты на Вїденськомъ конгресї 1815 р. подїлити и Варшавске князївство. Однакъ воно було обсажене росїйскими вїйсками. Поляки звернулися до росїйского царя Олександра I. и просили, що бї ихъ не выдано Нїмцямъ. Олександръ I. здвигнувъ зновъ до певної мїри Польщу, принявши титуль Польского короля, чимъ всїмъ заслуживъ собї на безмїрну вдяку у Полякївъ. Вїнъ ставивъ Росїянамъ Полякївъ въ прикладъ, роздїливъ Польщу вїдъ Росїи, завївъ для неї окремиї мыта, жертвувавъ на заложене польского банку своїй власный капїталъ и т. д.

XX.

Мы говорили вже про кривды дисїдентївъ загаломъ, а особливо православныхъ Русинївъ. Однакъ пїсля того, якъ слабо православїе, стали поневїряти и кривдити Русинївъ-унїятївъ. Поляки не покидають своихъ нагїрївъ наvertати Русинївъ-унїятївъ на латинникївъ. Руске унїятске духовенство дїзнає явной вже кривды пониженя и поневїрки и не безъ зависти мусило дивитися на привилеї латиньско-польского духовенства. Такъ рускїй унїятскїй митрополїтъ Веляминъ Рутскїй, найщирїйшїй католикъ, повїдомляє св. Отця, папу рим-

ского, въ 1615 році: „Русины нарѣкають и жалуются, що церковна унія служить лише способомъ, що бѣ тымъ легче ихъ перетягнути на латинське и полячити“. Опѣсля въ 1624 р. жалуются вѣнъ папѣ, що „примана Русинѣвъ до латинства чимъ разъ бѣльше шкодить розповсюдженю унїи“. Въ 1664 р. жалуются папѣ рускій уніятскій Холмскій єпископъ Яковъ Суша за всѣхъ остальныхъ єпископѣвъ Русинѣвъ-унїятѣвъ, що латинскій бѣскупы стараються знищити рускій уніятскій єпископскій катедры, заволодѣти ихъ маєтностями а такожъ пѣддати Русинѣвъ-унїятѣвъ своѣй бѣскупецкѣй власти. Але мало сего, що рускій церкви ограблено зъ давнѣйшихъ колїсь великихъ маєтностей, то Русинѣ священникъ мусивъ ще, принявши навѣтъ унїю, платити десятину латинскимъ (се бѣ то польскимъ) ксѣндзамъ, навѣтъ сѣ тыхъ кавалкѣвъ поля, яке самъ своими руками обраблявъ.

Коли лише появилася унія, настали а опѣсля безнастанно велїся забѣлы суперечки мѣжь православными и уніятскими Русинами. Поляки вельми радувались, кажучи: „Треба лише пустити Русина на Русина, а вони самї себе знищать“. А що такї подѣлы не лучались лише поодинокю, а були наслѣдкомъ обдуманныхъ полїтичныхъ замыслѣвъ, можуть служити доказомъ окончечнї слова того проєкту сѣ 1717 р. про выкорѣненє Русинѣвъ, про що мы вже выше згадували.

Въ 1768 р. жалуются латинскій бѣскупы папѣ Климентїю XIII. на рускихъ уніятскихъ єпископѣвъ, що вони „попсували католицку вѣру“. Однакъ наша боронить єпископѣвъ Русинѣвъ а ганить бѣскупѣвъ Полякѣвъ. Рускій уніятскій Львѣвскій єпископъ Левъ Шептицкій, стрѣнувшись въ Варшавѣ зъ Могїлѣвскимъ рускимъ православнымъ єпископомъ Юрїємъ Конєвскимъ, такъ выражается про вѣдносны Полякѣвъ латинникѣвъ до Русинѣвъ-унїятѣвъ: „Не зважаючи на унїю, насъ называютъ „шизматиками“ саме такъ, яке васъ православныхъ и не боятся причиняти намъ вѣвлякои бѣды, напасти и кривды“.

Цевнїй историчнїй документа не допускають жадного сумнѣву, що латинсько-польске духовенство замѣсть, що бѣ лагодити и пригорнути Русинѣвъ-унїятѣвъ, зъ дитинячою слѣпотю лише дражнило и гнѣвило ихъ. На провинціальнонѣмъ Варшавскѣмъ соборѣ 1643 р. выдають латинсько-польскій бѣскупы грѣзнїй постановы, що бѣ уніятскїй єпископы не вживали однако-

выхъ зъ ними титулѣвъ, що бъ не носили хрестѣвъ зъ золотими ланцужками. Найменшій що до власти и значеня латиньскій біскупъ не хотѣвъ узнати першенства навѣтъ митрополита Русина-уніята и лише згѣрдно называвъ его „владыкою“ а не єпископомъ. Навѣтъ въ маєтковѣмъ зглядѣ терпѣло и такъ вже бѣдне руске уніатске духовенство вѣдъ латиньскихъ кеєндзѣвъ. Воно зѣвсѣмъ якъ Русинъ-хлопъ мусило тяжкою рѣльною працею заробляти собѣ на хлѣбъ, а польскій кеєндзы збирали десятину съ того хлона-Русина, що мавъ своихъ власныхъ пастырѣвъ. Пѣсля польского права мавъ рускій уніатскій митрополитъ право засѣдати въ сенатѣ, але латиньско-польскій біскупы не допустили его до сего права, а тымъ бѣльше не допускали иншихъ рускихъ єпископѣвъ. На перекѣртъ привилеямъ Владислава III. тягали низшихъ рускихъ духовныхъ по свѣтскихъ судахъ, коли мѣжъ тымъ латиньскихъ духовныхъ судили власнїй духовнїй суды. За для такои поневѣрки такъ православнои, якъ уніатскои рускои вѣры и церкви, перейшла вся руска шляхта и всѣ виднѣйшїи Русины на латиньство, и руска вѣра стала буквально „хлопскою вѣрою“, якъ тодѣ говорено. Дѣйсно, якъ зразу обставали Поляки за уніятами, такъ опѣсля не обходился зъ ними лучше, якъ съ православными, а уніатске духовенство умысно держали въ темнотѣ. Ще недавно тому напаримскій Пій IX. не вагався докоряти Полякамъ, що кривдять уніятѣвъ Русинѣвъ.

XXI.

Не можна й перечитись про се, що церковна унія въ такѣмъ змыслѣ, якъ єв розумѣли тодѣшнїи, сучаснїи Русины а мѣжъ ними князь Константинъ Острожскїй, могла бѣ мати вельми добродѣйне значенѣ такъ для Полякѣвъ, якъ и Русинѣвъ а навѣтъ для цѣлон Славянычины. Однакъ вмѣшчуванѣ до неї політики, нерозвитокъ и загорѣлѣсть польскои шляхты, вузкій єзунцкїй поглядъ — всѣ тї причинны змѣнили єв значенѣ.

Якъ звѣсно, иснувавъ католицизмъ раньше и хочъ въ краю були двѣ вѣры, то православна не була на завадѣ католицкѣй. Цѣла суцнѣсть унії замыкалася въ церковнѣй юрис-

дикціи, въ одинаковыхъ догмахъ вѣры при рѣшнцѣ обрядѣвъ. Русинны епископы, що поѣдалися папѣ римскому, вымовили собѣ именовъ всѣхъ Русинѣвъ, що вѣра и обрядъ мають бути нетыканіи а папы римскіи на вѣчній часы се затвердили. Инакше думали Поляки и ихъ проводники ђзунты. Задумавши злучити вѣру православну съ католицкою, въ границяхъ Польщи хотѣли лише съ православныхъ, се бѣ то Русинѣвъ зробити латинникѣвъ, се бѣ то Полякѣвъ, а унія мала бути лише способомъ, що бы лекше Русинны перейшли съ такъ званою „схизмою“ на католицизмъ. До неѣ силувано веѣлякими кривдами, позбавляючи Русинѣвъ всѣхъ людскихъ правъ, а приманювано обѣянкою всякои ласки и рѣвныхъ правъ зъ латинниками. Однакъ въ дѣйсности тыхъ ласкъ, топ польги, не мали нѣ православній, нѣ уніяткѣ Русинны. И рускѣ уніяткѣ церкви называно такожь „бѣжнцями“ а самыхъ Русинѣвъ-уніятѣвъ такожь „поганами“. И для нихъ зачинено приступъ до всѣхъ посадъ и урядѣвъ, лише хто стававъ латинникомъ або Полякомъ, вѣдчурався веѣго того, що було дороге Русиннови, то такій мавъ вже права рѣвній съ Поляками. Рускѣ шляхтичѣ, перевертнѣ, ставлять величезній костелы и кляшторы, надѣлюють ихъ щедро веѣлякимъ добромъ, коли мѣжь тымъ покинутый своєю шляхтою Русинъ мусить молитися въ бѣднѣй, тѣснѣй деревлянѣй церковцѣ. Сама унія служила Полякамъ лише за насмѣшку. Ще по нынѣ не рѣдко можна почути въ польскихъ домахъ примѣвки: „руска вѣра, — хлопека вѣра“, або: „попъ для хлопа, а плебанъ для попа“. Дурнѣвеѣнко жалуются рускѣ уніяткѣ епископы передъ королями и папою римскимъ, дурнѣвеѣнко представляютъ: „що переходомъ рускои шляхты на латинство и саму унію поѣкопується, бо еѣ самъ Украиньско-рускѣй нарѣдъ не въ силѣ вдержати“. Нѣ жалѣ, нѣ представленя не помогли. Польскѣй політики инакше думали. Вони гадали, що скоро златиньчатъ та сполячатъ шляхту, то Русинны вже загинуть безъ неѣ. Наслѣдкомъ такого нерозумного и насильного накидуваня, замѣсть повѣльного розвитку и ширеня новоѣ вѣры, бувъ упадокъ уніи. Навѣтъ самѣ Поляки, робивши Гадяцку умову, завѣщуюють еѣ на часъ, яко вѣру, що шприла незгоду. Що бѣ чимъ скорше унію зближити до латиньства и борше Русинѣвъ-уніятѣвъ сполячити, поволеньки вводять проводирѣ уніи змѣны въ рускомъ церковномъ обрядѣ. Роблено поволеньки

змѣны въ требнику, введено тиху або читану службу божу, незвѣстну въ грецкѣй церквѣ, помѣшано порядки въ рускѣй службѣ божѣй на подобу латиньскои „місы“, подавано молитвы, рускимъ церквамъ надавано подобу костелѣвъ знесенемъ царскихъ вратъ и ставленемъ побѣчныхъ олтарѣвъ. Уніятскимъ священникамъ казали голити борода а грецку одежу змѣнити на подобу одежи польскихъ кеєндзѣвъ. По церквахъ заводили органы, дзвѣночки, латиньскі „годзінки“, „ружаньцы“ и допущено до такои самоволѣ, що кождый уніятскій священникъ мѣгъ правити богослужене пѣсля власного своего типика. Такимъ чиномъ перестас унія бути грецкимъ обрядомъ, що не знае такихъ звичаѣвъ. Тѣ самовѣдлнй установы названо споконвѣчнымъ уніятскимъ обрядомъ, хочъ его жаденъ рускій церковный соборъ не установивъ и папа не затвердивъ. Однакъ проводирѣ унії такъ робили за для політичныхъ намѣрѣвъ, хочъ самі Русины-уніяты всѣми силами дбали, що бъ зберегти свои святощѣ чистыми, надѣючись найти въ нихъ и охорону свои рускѣй народности.

По роздѣлѣ Польщи ще довго не мавъ російскій урядъ на думцѣ, що бъ Русинѣвъ-уніятѣвъ притягнути до православія а вѣддавъ навѣтъ зарядъ уніятскихъ церковныхъ справъ римско-католицкѣй колегіи для всѣхъ російскихъ католикѣвъ въ Петербурзѣ. Та коли Поляки заодно и ще зъ бѣльшимъ жаромъ стали перетягати уніятѣвъ-Русинѣвъ на латинникѣвъ - Полякѣвъ, коли въ уніятскѣй церквѣ чимъ разъ бѣльше повставали роздоры мѣжь свѣтскимъ а чернечимъ духовенствомъ, — то Російскій царъ Микола I. настановивъ надъ уніятскою церквою окрему грецко-католицку колегію и заложивъ въ Жировицяхъ уніятску семінарію 1828 р. Доперва ажъ пѣсля польского повстаня въ 1831 р., звернули Росіяне увагу на політичне значенѣ унії.

Въ 1839 р. згромаджений въ Полоцку соборъ уніятскихъ єпископѣвъ уложивъ иньсемо, де представлено положене уніятскои церкви и заразомъ просивъ Російского царя прияти Русинѣвъ-уніятѣвъ назадъ до православія. Такимъ отже способомъ унія, якъ почалася самымъ лише єпископскимъ, а не соборомъ всѣхъ Русинѣвъ, такъ и знищена такимъ самымъ лише єпископскимъ соборомъ.

Водъ часовъ Зигмунта III. ажъ до самого упадку Польщи трудились Поляки надъ введенемъ униі, не зважаючи на неспокоѣ и заверюхи, якѣ вона выкликала. Подивѣмся теперь, якѣ були наслѣдки тыхъ трудовъ. Дойшли, правда, до сего, що въ цѣлой Польщѣ лишилася лише однимъ одна руска православна Могилѣвка епархія. Але помимо сего була униія такъ слаба, що при першій львишій нагодѣ унията водъ нею вѣднали. Наведемо кѣлька прикладовъ:

1. Кіевска руска униятска дієцезія складалася съ 32 деканатовъ. Каждый деканатъ мавъ бѣльшь нѣ жь 60 церковъ. До марта 1773 р. лишилося въ униятскихъ рукахъ всего на всего девять. Такимъ способомъ втратила униія за оденъ рѣкъ 23 деканаты.

2. Православный єпископъ Викторъ Садковскій, обѣймаючи свою катедру въ Слуцку въ 1785 роцѣ, мавъ всего на всего 94 церковъ на Литвѣ и сѣ недавно що лише привѣвъ на православіє Юрій Конисскій. А въ 1787 р. належало вже до него 300 церковъ.

3. За чотыре роки, коли не була обсаджена Полоцка униятска епархія, перейшло на православіє 800 парафій, а зъ ними бѣльшь нѣ жь 100.000 Русинѣвъ. На латиньске перейшло 24 парафій и до 8.000 Русинѣвъ. А й сѣ перейшли скоро на православіє.

4. Звѣсно, що съ 5.000 униятскихъ парафій въ Кіевскѣй, Каменецкѣй, Луцкѣй и Володимирскѣй дієцезіи лишилось до 1796 р. при униі ледви 200. Загаломъ водъ першого роздѣлу Польщи по 1796 рѣкъ втратила униятска церква вѣсьмь мільїонѣвъ Русинѣвъ въ 9.316 парафіяхъ а крѣмъ сего 145 Василянскыхъ монастырѣвъ. Треба завважати, що и дальшій переходъ бувъ дуже швидкій такъ, що униія за панованя Російского царя Микола I. щезла мѣжь тыми Русинами, що сидять теперь въ Росіи. Лишилася була ще однимъ одна руска униятска Холмска епархія, але й та за часѣвъ Олександра II. (1875 р.) перейшла на православіє.

Всѣ наведені подѣвъ, хочъ бы якъ не будь на нихъ и задивлятися, доказують, що униія не мала твердыхъ пѣдвалинъ. Се зѣвсѣмъ природно. Бо при введеню униі не думали єдинити

Схѣднои Церкви зъ Захѣдною, а пѣдъ покрышкою унїи, ховано зѣвсѣмъ инакшї замыслы *).

XXII.

Мы прослѣдили отже загальнымъ нарисомъ исторїю Польско-русскои державы. Мы бачили, що одну часть Украинны-Руси, се бѣ то Червону Русь (Галичину) прилучивъ до Польщи 1340 р. Казимиръ Великій дорогою пѣдбою. Друга часть Украинны-Руси въ звязи зъ Литовскимъ князѣвствомъ становила Руску державу, такъ цѣсля свонхъ ознакъ якъ и цѣсля бѣльшости свои людности. Польща зросла и скрѣпилася лише злучившись зъ Литвою и Украинною-Русю на основѣ династичнои унїи, наслѣдкомъ женитьбы Ягайла зъ Ядвигаю. Тому то, хочъ на польскїй тронъ и выбирали Великихъ Литовскихъ князѣвъ, але се таки не значило зѣвсѣмъ, що Литва и Украина-Русь злилися вже съ Польщею. А на вѣдворѣтъ, було воно доказомъ особистои звязи. Чинилося воно за для того, що бѣ тѣ три державы, маючи одну голову, не розбѣшлися рѣжними дорогами. Мы выказали рѣжницѣ, якї були мѣжъ складовыми частями Рѣчи-Посполитои. Сї рѣжницѣ ещїяли злитися имъ въ одно тѣло. Ихъ належало зглядити, на що треба було що найменше довгого часу. Тымчасомъ польска полїтика завзялася, що бѣ

*) Замѣтити треба, що и въ Росїи перехѣдъ зъ унїи на православїе вѣдбувався по бѣльшой части „урядовымъ ладомъ“, а православїю надають тамъ не меншого полїтичного значеня, якъ въ Польщѣ надавано католицизму и перехѣдному до него ступневи — унїи. Якъ въ давнѣй Польщѣ наvertsнемъ Русинѣвъ до унїи бажали ихъ латиншити и полячити, такъ въ Росїи бачать въ православїю способъ до „обединенїя“, „обрусѣнїя“ Украинцѣвъ-Русинѣвъ се бѣ то, що бѣ вони злились въ оденъ народъ зъ Росїянами, чи то Москалями. Тому то и проповѣдъ церковну и науку вѣрри по школахъ подають въ Росїи не въ иншѣй мѣвѣ, якъ въ росїйскѣй, та заборонюють выдати св. письмо для Украинско-русскои народу въ его рѣднѣй мѣвѣ. Тымъ способомъ Украинско-русскїй народъ засуженный на темноту, котрой наслѣдкомъ бѣднѣсть, а темнота и бѣднѣсть выкликали „штунду“ — секту, до котрой шоразъ бѣльше горнеться народъ. — Р е д.

Украину-Русь якимъ бы не будь способомъ конче таки злити съ Польщею. До сего змагали всѣ уніи и політичній и церковній.

Вже Городельска унія дає Русинамъ землянамъ привилеї польскои шляхты и тымъ самымъ приучує ихъ до польскихъ порядкѣвъ, кладе початокъ шляхоцтву на Украинѣ-Руси и підготовлює высшу верству Украинсько-русского народу до пѣзнѣйшой єдности съ Польщею. Та мимо того грозило Польщѣ вѣдѣленѣ Литвы и Украины-Руси, особливо за Зигмунта II. Августа, бо по его головѣ за для его бездѣтности, могла бѣ та династична звязъ зѣрватися. Отже Поляки доконче настають на Зигмунта-Августа и хочуть тѣснѣйшой звязи, нѣ жь династичной, яка була вѣдѣ Ягайла а була вже теперь за слаба. Заповѣджено отже зѣвѣздъ въ Люблинѣ. Але коли воно доходило до такой згоды, що Литовско-рускій Землѣ мусили разъ на завѣсгды становити съ Польщею одно політичне тѣло, а Русины мали черезъ неѣ втратити свои окремѣшній народній ознаки, то мѣжь шляхтою-Русинами повстає лякъ. Литовскій Русины покидають соймъ. На ихъ мѣсце покликують Поляки урядникѣвъ. А що бѣ борше и певнѣйше зломити опѣръ Литвы, вѣдѣлюють Рускій Землѣ: Волынѣ, Подѣлѣ и Украину и прилучують до Польщи. Однакъ мимо того всѣго справа єдности була непевна, поки на останку два найзнатнѣйшій рускій вельможѣ, князѣ Константинѣ Острожскій и Олександрѣ Чорторыйскій, не згодились пѣдписати угодового письма и поки не склонили до сего своихъ сторонникѣвъ. Тодѣ ажъ оголошено унію позаочно, безъ удѣлу въ нѣй Русинѣвъ и примушено єѣ приняти пѣдъ загрозою заграбленя майна. Лякъ народу передѣ унією можна було перемогти лише забезпекою ихъ політичнои окремѣшности що до народности, мовы и вѣры.

Все те було лише приготвленемъ, а дѣйсне злучене Литвы и Украины-Руси съ Польщею наступило ажъ на Люблинскѣмъ соймѣ 1569 р. Але воно не було добровѣльне, якъ се говорятъ польскій письменники. Участь въ нѣмъ брала лише одна шляхта а Русинѣвъ не-шляхты, самого ядра Украинсько-русского народу, нѣхто не пытавъ, вони не мали нѣякого голосу.

Але и Люблинська унія показалася для Польщи ще слаба. Вони постановили скрѣпити Городельску и Люблинську тымъ, що знищать руску вѣру, замѣнюючи єѣ на польску (латиньску),

а бодай унію зъ римскою церквою. Тесерь починаються езуитскій интриги. Помалу підготовлюють а на останку оголошують церковну унію.

Мы бачили, що черезъ цѣлый часъ, поки ще сякъ-такъ зважали на права Русинѣвъ и руску вѣру, то й Польша тѣшлася и внутрѣшнимъ супокоемъ и била своихъ ворогѣвъ. Та коли обмежено волю рускои вѣры и політичну, горожаньску и особисту волю Русинѣвъ, то Польша тратить и на своѣмъ об'ємѣ, на своѣй силѣ и значеню. Ще за Ягайла и Витовта злученій литовскій, рускій и польскій сили побили и повздержали пѣдъ Грѣнвальдомъ (Дубровномъ) нѣмецку ненасытнѣсть (Drang nach Osten). Поки Великій Литовскій князь Казимиръ Ягайловичъ шанувавъ права Русинѣвъ, то й Великій Новгородъ клонився на Литовску сторону. За першихъ Зигмунтѣвъ и за Баторія розширюються границѣ Польщи, а єв силу вѣдчувають єуєбды. Вѣрній своему покликкови Козакн хоронять и Русинѣвъ и Польшу а заразомъ и цѣлу захѣдну Европу вѣдъ Азіійскои дичѣ. Але поневѣрка Украиньско-рускои народности, рускои вѣры вже за Казимира Великого и пѣзвѣйше за Ягайла ставъ причиною внутрѣшнихъ заверюхъ, що вѣдчиняють Татарвѣ ворота, нападати на Русинѣвъ и Полякѣвъ. За Казимира Ягайловича наслѣдкомъ наведеныхъ причинъ вѣдпадають потомки св. Володимира и Ольгердовій вѣдъ Литвы и вразъ зъ своимн Землями вѣдходять до Московскои державы. Саме такъ поступають за Олександра мѣста (гѣроды) єв цѣлыми дооколишнимн Сѣверскимн Землями. Але нѣчо не годно було переконати Полякѣвъ а вони замѣть приєднати собѣ Русинѣвъ, лишаючи имъ ихъ окремиши права и волю, постановили дорогою деморалізаціи позбавити ихъ єихъ правъ и надъ нимн верховодити. Церковна унія и примусове єи введена, католицизмъ, що напоєсьвєя на свободу єумлѣня и вѣры Русинѣвъ и позбавлюване православныхъ Русинѣвъ всѣхъ політичныхъ и горожаньскихъ правъ, — всѣ єи три причинн дражнили Русинѣвъ и выкликали заверюхн, що потрясли пѣдвалинами Польско-рускои державы.

Довгій часъ обзываються Украиньско-рускій вельможі смѣло за свою вѣру и народнѣсть. Єв часомъ, пѣсля того якъ самі переходять на латиньство и полячаться, слабне єєй голосъ и на останку замовкає.

Після сего, якъ Украиньско-рускі паны виховані Ђзунтами, вѣдстунаютъ вѣдъ вѣры и народности своихъ предкѣвъ, то переходить руска справа въ руки простого Украиньско-русского народу, що зъ шаблею въ руцѣ хоче дѣняти того, чого мирною, правною, соймовою дорогою не вдалось Украиньско-рускимъ вельможамъ. Такъ повернулася руска справа особливо тодѣ, коли магнаты на занятыхъ ними просторыхъ земельныхъ надѣлахъ на Украинѣ хочуть завести свои польскі порядки. А ті порядки були такі, що вѣ горожаньскі права мавъ лише оденъ станъ, се бѣ то шляхта, а цѣла остальна народна маса опинилася въ неволѣ. До тои панцизнянои неволѣ силувано и Козакѣвъ. Зъ вѣдси пішли козацкі повстаня.

Простый, темный Русинъ здвигає голову и стає протестувати проти Люблиньскои униї, але вже не на паперѣ, не дипломатичною дорогою, якъ давнѣйше, а дѣломъ. Уже съ кѣнцемъ XVI. и початкомъ XVII. столѣтя стрѣчаємо въ польскихъ конституціяхъ звѣстки про збройні громады простого народу, що нападали на шляхоцкі двори и замки. Выроблені въ Польщѣ суспѣльні вѣдносини, скоро лише ихъ перенесено на Украинь-Русь, змѣнюють до разу призначене козацкои институціи. Зъ оборонцѣвъ Польщи стають польскими ворогами. Повстанє слѣдує за повстанемъ. Косиньскому, Наливайкови, Павлюкови, Острияницѣ не повелося. Але дѣло росте, бо росте неприязнь Русина до польскои шляхты, а вразѣ съ тымъ до цѣлои Польщи и стає вѣ грѣзнымъ. Чимъ бѣльше за кождымъ рускимъ повстанемъ угнѣтають Русина, тымъ бѣльше горнеться вѣнъ коло своихъ гетьманѣвъ и робить Козакѣвъ своими заступниками. Здавалося, що саме ті невдачѣ тымъ бѣльшого ще збудили руского духа. Бо коли невдоволене Украиньско-русского народу перейшло по надѣ мѣру, то вѣ Русини цѣлою своею масою стають пѣдъ знамена Хмельницкого. Ся крѣвава драма кѣнчилася пѣдданьствомъ найбѣльшой части Украинь-Руси пѣдъ Росію. А Хмельницкій сповнивъ лише те, до чого его тодѣшній обставини приневолили и що було волею вѣсѣхъ тодѣшнихъ Русинѣвъ.

Се доказує та обставина, що коли по смерти Хмельницкого украиньскі гетьманы хотѣли назадъ привернути Русинѣвъ до Польщи, вже на пѣдставѣ федеративнои самоуправи, навѣтъ съ хѣсномъ для Русинѣвъ (якъ се Гадяцкою умовою признано),

то більшість тодішніх Козаків і Українсько-руського народу не хотіла навіть чути, не дала собі навіть говорити про яку небудь угоду з Поляками. На відворот підмагав Українсько-руській народ лише тих гетьманів, що були вірними Росії.

Після війни, — що піднялася між Польщею а Росією за для того, що Україна відділилася від Польщі а піддалася Росії, — не тільки лишилися в російських руках Полоцьк, Сівверська Земля, лівобережна Україна і Київ з дооколичним округом правобіч Дніпра, але ще й другі суєди вытягають свої руки за польським наслідством. Могъ отже Янъ Казимиръ вже в 1661 и 1668 р. пророкувати повний розділ Польщі, що и в сто лѣт опісля дійсно збувся.

Польська політика ні в чімъ однако ж не змінилась. Вони по давньому не перестають працювати над своєю загубою.

Русини енергічно протестують проти накиненої имь Андрусівскої умови, що ділила Україну-Русь на дві половини, між Польщу а Росію. Дорошенко просить царя прийняти цілу Україну-Русь під свою опіку. Однак коли йому відмовили, то народ цілими масами переходить з правобережя, Волини, Поділля за Дніпро, під Росію, придержуючись своєї примовки: „Хоч бы гірше, аби инше“. Тими переселеннями ослабилась Польща, а Росія подужала на стільки, що пізніше и та частина України-Руси, що Андрусівскою умовою перейшла до Польщі, пізніше все таки перейшла до Росії. По відмові, даній Дорошенкови, піддається він Туреччині. Наслідком сего тратить Польща Україну и Поділля з Каменцем а в додатку и гроші на данину Туркамъ.

Чи переконало се Поляків, що своєю політикою супроти Русинів робили тільки для суєдів?

Очевидно — ні! для того за Собієского переходить и Запорожжя під Росію.

Правда, що за Собієского зазоряла надія на волю. Українсько-руській народ ватагами повертає з Московскої (лівобережної) України в Польску (правобережну). Але се була лише хвиля, бо зрниця волі згасла незабаромъ.

Фанатизмъ католицко-польскої пропаганди мучивъ Польщу до єї кону и на останку зродивъ гадку єї поділу.

Ще за Зигмунта III. Молдавскій Господарь Михайло, покладаючи надбю на ненависть Русинбвъ до Берестейскої униі, входивъ въ змовы зъ другими державами, що бь подѣлити Польшу, а именно дававъ Московскому царевн Литву саму, Шведамъ Лифляндію, Австрін Кракбвъ, а остальные лишавъ собь.

Пбзньйше въ 1656 р. змовляється Семигородскій князь Ракочій съ Шведскимъ королемъ Каролемъ X. и зъ Богданомъ Хмельницкимъ, що бь роздѣлити Польшу, що тодѣ платила Татарамъ, буцѣмъ подарунки, а то таки справдѣшну даннну.

Такй проекты повтаряються безнастанно. Навѣть Туреччина, а именно везіръ Райсь-Ефендій звертається до Австрін, що бь роздѣлити Польшу.

Безнастанна релігійна загорѣлбсть съ шкбдливою засадою: „Держава стоить єдностею вѣры“ зродила на останку и Барску конфедерацію. Наслѣдкомъ єв бувъ першій дѣйсний подѣлъ Польщи 1772 р., а вбнѣ давъ починѣ и заохотивъ до дальшихъ подѣлбвъ.

Такъ отже, намѣрюючи погубити Украинну-Русь, Поляки не розумѣли, що въ дѣйсности гублять Польшу. Поляченемъ Русинбвъ и нищенемъ ихъ самоуправы, копали й собь могилу. И справдилось надъ ними євангельске слово: „Якою мѣркою мѣрите, такою и вамъ мѣрять будутъ“. Поневѣрка чужихъ правъ, се пряма дорога до загубы своихъ шитомыхъ правъ.

Азбучный Показчикъ

именъ osobowychъ и географическихъ згаданныхъ въ I. томѣ
„Рускои Историчнои Бібліотеки“.)

А.

Абазинъ, полковникъ козацкій XVII. ст., 130.
Августъ II., король Польскій, 131, 133.
Августъ III., король Польскій, 135.
Адрійске море, 1.
Азія, часть свѣта, 13.
Акерманъ, м. въ Бесарабіи, 44.
Александръ гл. Олександръ.
Алексѣй гл. Алексѣй.
Анонимъ Гнезненскій, лѣтописецъ польскій, 7.
Ахметъ Калга, посоль Крымскаго хана, 75.

Б.

Бабичъ Хома, днутатъ Львовскій 1569 р., 33.
Балабанъ Гедeonъ, вписконъ Львовскій XVI. ст. 36, 37, 73.

Балга, м. на Подѣлю російскѣмъ, 139.
Балтійске море, 1.
Барабашъ, наказный гетьманъ, 107.
Баръ, м. на Подѣлю російскѣмъ, 108, 123, 138.
Батогъ, урочище на Подѣлю російск., 112.
Баторій Стефанъ, гл. Стефанъ Баторій.
Баторій Христофоръ, господарь Семигородскій, 37.
Бахчисарай, м. на Крыму, 127.
Белзъ, м. въ Галичинѣ, 19.
Бенѣвскій Станиславъ, дипломатъ польскій XVII. ст., 116.
Берестечко, м. на Волини, 111.
Берестъ м. на Литвѣ, 17, 26, 72, 73.
Бестужевъ, посоль російск. на поль. дворѣ, 135.

*) Цифры означаютъ стороны тому; м. = мѣсто або мѣсточко; р. = рѣка; с. = село.

- Богданъ, господарь молдавскій, 46.
- Богунъ, полковникъ козацкій, 111.
- Богуславъ, м. на Украинѣ, 132.
- Богъ, р. 111, 112.
- Боксъ, ѳзунтъ, 61.
- Болеславъ I. Хоробрый, король Польскій, 6, 8.
- Болеславъ III., король Польскій, 8.
- Болеславъ Тройденовичъ, кн. Галицкій, 7.
- Бона, королева Польска, мати Зигмунта-Августа, 32.
- Боплянъ, пажинеръ польскій Французъ, 101.
- Борецкій Іовъ, митрополитъ Кіевскій, 80, 86, 88.
- Борнековичъ Исакій, епископъ Луцкій и Острожскій, 80, 89.
- Борисъ (Годуновъ), вел. кн. и царь Московскій, 81.
- Боровиця, м. на Украинѣ, 98, 100.
- Бородавка, гетьманъ козацкій, 85.
- Будный Семень, выдавецъ протестантско-рускогo катехизиса, 64.
- Бучачъ м. въ Галичинѣ, 124.
- Буша, с. на Подѳлю російскѳмъ, 114.
- Бродовичъ Теодозій, архіпресвітеръ Луцкою уніятскою капітулы, 133.
- Брюховецкій Иванъ, гетьманъ козацкій, 118, 119, 122.
- Бѳла Церква, м. на Украинѣ, 90, 111, 125.
- Бѳлгородъ, м. въ Сѳверщинѣ, 111.
- Бѳлополе, слобода въ Харкѳвщинѣ, 112.
- Бѳлѳвъ, м. въ кн. Смоленскѳмъ, 39.

В.

- Вармія, кн. епископство въ Прусахъ, 35.
- Варна, м. въ Болгаріи, 85.
- Варшава, столиця Польщи, 34, 71, 91, 96, 107, 114, 116, 124, 125, 136, 145.
- Ведмежій Лозы, урочище на на Украинѣ, 89.
- Верещинскій, біскупъ Кіевскій, 48.
- Вильно, м. на Литвѣ, 18, 22, 35, 65, 104, 115.
- Висла, р. 2, 5.
- Вислиця, м. въ Польщѣ конгрес., 12.
- Витебскъ, м. въ Бѳлой Русі, 79, 95, 104.
- Витовтъ, вел. кн. Литовскій, 18, 25, 152.
- Вишеньскій Иванъ, полемістъ XVII. ст., 34, 65.
- Вишневецкій Адамъ, магнатъ польскій, 81.
- кн. Дмитро (Байда), гетьманъ козацкій, 39, 41.
- Олександръ, 45.
- Михайло, король Польскій, 121, 124.
- кн. Єрема, 100, 110.

Вісконтій, нунцій папскій въ Польщѣ, 23, 137.	Гонга, сотникъ Уманскій, 138.
Владиславъ Опольскій, кн. Галицкій, 9, 20.	Городло, м. на Волини 17--19, 22, 27.
Владиславъ III. Ягайловичъ, король Польскій, 20, 25, 146.	Грінвальдъ гл. Дубровно.
Владиславъ IV., король Поль- скій, 61, 82, 83, 87, 88, 92— 95, 109, 110.	Гродно, м. на Литвѣ, 24.
Войцехъ св., біскупъ Праж- скій, 3, 6.	Грубѣшѣвъ, м. въ Люблин. губ., въ Росіи 139, 142.
Володимиръ Великій, кн. Ки- евскій, 5, 14, 152.	Гуня, гетьманъ козацкій, 98, 100, 101, 105.
Володимиръ, м. на Волини, 86.	Гурка Лука, Брестско-Куяв- скій воевода, 32.
Выговскій Иванъ, гетьманъ козацкій, 116, 118.	Д.
Вышеградъ, гóродъ надъ р. Велтавою, 1.	Данило Романовичъ, кн. и король Галицкій, 5.
Вѣдень, столица Австрій, 129.	Даниловичъ Станиславъ, ста- роста Корсунскій и Чиги- ринскій, 71.
Г.	Дашко (Детко), кн. Перемы- скій, 8.
Гадячь, м. въ лѣвобережній Украинѣ, 116, 122.	Дашковичъ Остапъ, гетьманъ козацкій, 39, 41.
Галичь, м. въ Галичинѣ, 46.	Двина р., 79, 140.
Гданьскъ, м. въ Прусахъ, 142.	Дімуріе, генераль французскій, 139.
Генрикъ Валезій, король Поль- скій и Французскій, 34, 35.	Длугошь Янъ, историкъ поль- скій, 7.
Гжимултовскій, воевода По- заньскій, 131.	Дмитро Ивановичъ, вел. кн. и царь Московскій, 81.
Гізель Инокентій, ученый ру- скій XVII. ст., 65.	Дмитро I., царь-самозванецъ Московскій, 81, 85.
Гнѣзно, м. въ Познанцинѣ, 6.	Днѣпро, р., 42, 71, 123, 140, 154.
Гоголь Остапъ, гетьманъ ко- зацкій, 127, 128.	Днѣстеръ, р., 42, 112, 127.
Гозіюсъ, кардиналь, 34.	Долина, м. въ Галичинѣ, 46.
Голтва (Говтва), м. на Украинѣ, 100.	Доротей, архідіаконъ Витеб- скій, 79.
Гомель, м. въ Чернигбвици- нѣ, 23.	Дорошенко Петро, гетьманъ козацкій 120—127, 154.

- Драмничъ, воевода Молдав-Залускій, біскупъ Куявскій, скій, 127. 137.
- Дубецко, м. въ Галичинѣ, 19. Залѣзнякъ Максимъ, ватажко
- Дубравка, жѣвика кн. поль. Гайдамаковъ, 138, 139.
- Мечислава I., 3. Залѣзць м. въ Галичинѣ, 139.
- Дубровно, с. въ Прусахъ Замосте м. Люблинскою губ. въ Росіи, 108, 139, 142.
- (Гринвальдъ) 18, 152.
- Дука Олександръ, господарь Збаражъ, м. въ Галичинѣ, 110, 139.
- Волоскій, 127, 128.
- Дымеръ, м. на Украинѣ, 90. Збаражскій, кн. Криштофъ, польскій посоль въ Царгородѣ, 43.
- Дѣвочка Онисфоръ, митрополитъ Кіевскій XVI. ст., 61, 62, 64, 77. Зборѣвъ, м. въ Галичинѣ, 110.
- Зборовскій Мартинъ, воевода Калишскій, 32.
- Е. — Петро, его сынъ, 32.
- Екъ, проф. богословія въ Ингольштадѣ XVI. ст., 24. Зигмунтъ I. Старый, король Польскій, 11, 23, 24, 26, 44, 46, 47, 49.
- Елисавета Петровна, царица Російска, 135. Зигмунтъ II. Августъ, король Польскій, 12, 24, 26, 27, 29, 30, 32—35, 39, 45, 49, 151.
- Ж. Зигмунтъ III., король Польскій, 22, 51, 52, 56, 57, 62, 72, 75, 77, 78, 81, 82, 86, 88, 90, 91, 137, 148, 155.
- Жванецъ, м. на Подблю ро- Зигмунтъ Кейстутовичъ, вел. сійскѣмъ, 112. кн. Литов., 18, 19, 25.
- Желиборскій Арсеній, епи- Злый Иванъ, отаманъ козацкій, скопъ Львѣвскій, 61. 98, 99.
- Жовнинъ, м. на Украинѣ, 100. Зубрицкій Денисъ, Галицко-
- Жовтї воды р. въ Херсон- рускій ученый 40-хъ рокѣвъ, 34.
- щинѣ, 108.
- Жолква м. въ Галичинѣ, 71. И.
- Жолкѣвскій Станиславъ, геть- Иванъ Грѣзыйный, царь Москов-
- манъ коронный, 34, 71, 82, 83. скій, 29, 31, 81.
- Жировиць (Жировичѣ), м. въ Изидоръ, митрополитъ Кіев-
- Гродненскѣй губ., въ Росіи, скій, 20, 23, 58.
- 148.
- Жукѣвъ, с. въ Галичинѣ, 46. Изюмъ м. въ Харкѣвщинѣ, 112.
- З. З.
- Заблудѣвъ, м. на Литвѣ, 65.
- Зависный, сотникъ козац., 114.

- Искра, полковникъ козацкій XVIII. ст., 130.
- К.**
- Казимиръ III. (Великій), король Польскій, 7, 8, 11, 33, 150, 152.
- Казимиръ IV. Ягайловичъ, вел. кн. Литов. и король Польскій, 20—23, 25, 28, 152.
- Калинѳовскій, гетьманъ польскій, 112.
- Калишь, м. въ Польшѣ конгрес. 8.
- Калушь, м. въ Галичинѣ, 46.
- Кальвинъ, реформаторъ религіи въ Швейцаріи, 24.
- Каменецъ-Подѳльскій, м. на Подѳлю рос. 124, 125, 131, 154.
- Канѳвъ, м. на Украинѣ, 39.
- Карловицѣ, м. въ Славоніи, 131.
- Кароль Великій, король Франкѳвъ, 2, 4.
- Кароль X., король Шведскій, 115, 155.
- Катерина II, царица Російска, 136, 138, 139, 142.
- Кафа, м. на Крымѣ, 75, 83.
- Кизима, полковникъ козацкій, 99.
- Килія, м. при устю Дунаю, 75.
- Кирило, св. Апостоль Славянъ, 2.
— патріархъ Олександрійскій, 72.
- Кисѣль Адамъ, воевода Кіевскій, 91, 97—99, 109, 116.
- Кієвъ, м. на Украинѣ, 65, 69, Рус. Ист. Бібл. I. т.
- 86, 99, 117, 119, 123, 131, 143, 154.
- Климентій VIII., папа римскій, 77, 81.
- Климентій XIII., папа римскій, 145.
- Кодакъ, крѣпость на Днѣпровѣмъ Низу, 96, 106.
- Конашевичъ Петро Сагайдачнній, гетьманъ козацкій, 34, 70, 83, 85—87.
- Конецъ польскій, гетьманъ коронный, 89, 90, 96—98.
- Конисскій Юрій, епископъ Бѣлорускій, 136, 145, 149.
- Кононовичъ Сава, гетьманъ козацкій, 97.
- Конотопы, м. въ Чернигѳвщинѣ, 118.
- Копинскій Исаѣя, епископъ Сѣверскій, опѳселя митрополитѣ Кіевскій, 80, 91.
- Копыстенскій Захарія, ученый рускій XVII. ст., 65.
— Михайло, епископъ Перемыскій, 73.
- Корецкій, магнаты украинскій, 85.
- Короче, слобода въ Харкѳвщинѣ, 112.
- Корсунъ, м. въ Канѳвщинѣ, 97, 108, 123, 132.
- Косинскій Криштофъ, гетьманъ козацкій, 45, 69, 70, 153.
- Костюшко Тадей, генераль польскій, 142.
- Коширскій, кн. воевода Кіевскій, 49.
- Кошицѣ, м. въ Угорщинѣ, 11.

- Кракѡвъ, м. въ Галичинѣ зах., 2, 7, 12, 34, 39, 46, 114, 143, 155.
- Красиньскій Адамъ, біскупъ Каменецкій, 138, 139.
- Красне, с. на Волини, 111.
- Красовскій Дмитрій, купецъ Львѡвскій, 34.
- Кречетниковъ, генеральъ ро- сійск., 139.
- Крокъ, казочный воевода зъ Вышеграду, 1.
- Кумейки, с. на Украинѣ, 98.
- Куницкій, гетьманъ козацкій, 127, 129.
- Кунцевичъ Юсафатъ, архієпи- скопъ Полоцкій, 78—80, 104.
- Кураково озеро, на Украинѣ, 89.
- Курбскій, кн. поборникъ пра- вославя XVI. ст. 65.
- Л.**
- Лаба (Ельба), р., 2, 6.
- Лебедынъ, м. въ Харкѡвщи- нѣ, 112.
- Лелевель Іоакимъ, историкъ польскій, 4.
- Лібуша, дочка казочного Кро- ка, воеводы зъ Вышеграду, 1.
- Лобода, гетьманъ козацкій, 70, 71.
- Лопатинъ, м. въ Галичинѣ, 19.
- Лубинъ, м. на Украинѣ, 71, 87.
- Лука, митрополитъ Сербскій, 72.
- Луцкъ, м. на Волини, 19, 70, 86, 91, 96, 104.
- Львѡвъ, м. въ Галичинѣ, 7, 19, 34, 46, 65, 95, 104, 124, 125.
- Лысянка, м. на Украинѣ, 90.
- Любечь, м. въ Чернигѡвщинѣ, 23.
- Люблинъ, м. въ Польщи конгр. 16, 17, 26—29, 155.
- Любомирскій, польскій вое- вода, 114.
- Людвикъ, король Польскій и Угорскій, 9.
- Лютеръ, проф. въ Вітенбергѣ и реформаторъ религіи XVI. ст., 24.
- М.**
- Магометъ, пророкъ музуль- маньскій, 39, 84.
- Магометъ IV., султанъ Ту- рецкій, 124.
- Мальчевскій Антонъ, поетъ польскій XIX. ст., 38.
- Марія Тереса, цѣсарева Ав- стріи, 139.
- Марта, царица Московска, 81.
- Маховскій, регіментаръ поль- скій, 119.
- Мацієвскій, ученый польскій XIX. ст., 76.
- Мельштынъ, замокъ въ Гали- чинѣ зах., 19.
- Менгли-Гірей, ханъ Крым- скій, 24.
- Методій св., Апостольъ Сла- вянъ, 2.
- Мечиславъ I. князь Поль- скій, 2, 3.
- Мечиславъ II., король Поль- скій, 4.
- Микола I., царь Російскій, 148, 149.

Микошиньскій Богданъ, гетьманъ, 45.

Михайло Федоровичъ Романовъ, царь Московскій, 82.

Михайло, Господарь Молдавскій, 90, 155.

Мишокъ, шляхтичъ польскій, 85.

Многogrъшный Демянъ, гетьманъ козацкій, 122—124.

Могяла Петро, митрополитъ Кіевскій, 65, 91.

— Брема, Господарь Молдавскій, 85.

Могилѣвъ-Подбѣльскій, м. на Подбѣлю рос., 123.

Могилѣвъ, м. въ Бѣлѣй-Руси, 70, 79, 104.

Можайскъ, м. въ вел. кн. Московскѣмъ, 50.

Моравія Велика, кн. Славянске, 2.

Морачевскій, историкъ польскій, 8, 25.

Мороховскій Илія, епископъ Володимирскій, 61.

Москва, столица вел. кн. Московского, 82, 83, 86, 118, 123, 131.

Мотовило, Сзуитъ, 65.

Мстиславецъ Петро, друкаръ Московскій, 64.

Мстиславль, м. въ Бѣлѣй Руси, 79.

Мценскъ, м. въ Сѣверщинѣ, 23.

Мѣлецкій, подковникъ польскій, 99, 100.

Н.

Наливайко, гетьманъ козацкій, 70, 71, 75, 153.

Наполеонъ I., цѣсарь Французѣвъ, 144.

Неаполь, м. въ Итали, 32.

Немирѣвъ, м. на Подбѣлю рос., 114.

Несвижъ, м. въ Чорнѣй Руси, 64, 65.

Несторъ, рускій лѣтописецъ, 4.

Никифоръ, патріархъ Царгородскій, 72, 73.

Новгородъ Великій, м. староруске въ Росіи, 4, 22, 23, 152.

— Сѣверскій, м. въ Сѣверщинѣ, 23.

Новгородокъ, м. на Чорнѣй Руси, 95.

Нѣжинъ, м. въ Чернигѣвщинѣ, 118.

Нѣманъ, р., 14.

О.

Ода, друга жѣнка кн. поль. Мечислава I., 3.

Одра, р., 6.

Олександръ I., царь Російскій, 144.

Олександръ II., царь Рос., 149.

Олександръ I., король Поль. и вел. кн. Лит., 23, 25, 152.

Олексеѣй Михайловичъ, вел. кн. и царь Моск., 108, 112, 115.

Ольгердъ, вел. кн. Лит., 152.

Опатѣвъ, м. въ Польщи конгр., 2.

- Орша, м. въ Бѣлѣй Руси, 79, 143.
- Орышовскій Иванъ, гетьманъ польскій, 40.
- Острогожскъ, с., нынѣ мѣсто, въ лѣвобереж. Украинѣ, 111.
- Острогъ, м. на Волыни, 65.
- Острожска, княжна Гальшка, 31—33.
- Острожскій Данило, предокъ кн. Острожскихъ, 8.
— кн. Константинъ Ивановичъ, 24, 143.
— кн. Константинъ Константиновичъ, 21, 29, 30, 33, 45, 65, 67, 69, 72—74, 105, 146, 151.
— кн. Янушь Константиновичъ, 45, 65, 69.
- Острияница, гетьманъ козацкій, 70, 100, 101, 105, 153.
- Отонъ III., цѣсарь Нѣмецкій, 6.
- П.**
- Парлюкъ, гетьманъ козацкій, 70, 97—99, 153.
- Паволочь, м. на Украинѣ, 85.
- Палѣй Семень, полковникъ козацкій XVII. ст., 130, 132.
- Папроцкій, геральдикъ польскій XVI. ст., 48.
- Перемышль, м. въ Галичинѣ, 19, 20, 86.
- Переяславъ, м. на Украинѣ, 90, 109, 113, 126.
- Петербургъ, столица Росіи, 148.
- Петро I., царь Рос., 132—134, 136.
- Петро, Господарь Молдавск., 37.
- Пѣтровскій, посолъ польскій, 133.
- Пѣтркѣвъ, м. въ Польшѣ конгрес., 21.
- Пилявцъ, м. на Подѣлю рос., 109.
- Пиньскъ, м. на Полѣсю, 70, 86, 111.
- Пій IX., папа римскій, 146.
- Пѣдкамѣнь, м. въ Галичинѣ, 139.
- Пѣдкова Иванъ, гетьманъ козацкій, 37, 46.
- Познанъ, м. въ Познаньскѣмъ кн., 35.
- Полоцкъ, м. въ кн. Полоцкѣмъ, 36, 79, 86, 95, 104, 154.
- Посевинъ, Бзунтъ XVI. ст., 58, 65.
- Потоцкій Миколай, гетьманъ польный, 98, 99, 107, 111.
— Станиславъ, 97.
— Степанъ, магнатъ польскій, 76.
— Францисокъ Салезій, 138.
- Потѣй Адамъ, каштелянъ Берестейскій (яко епископъ уният. Ипатій), 61, 68, 70, 72—74, 78, 80.
- Претвичъ, староста польскій, 44.
- Протасевичъ Валезій, бискупъ Вильненскій, 35.
- Пулавскій Юсефъ, староста польскій, 138.
- Путивль, м. въ Сѣверчинѣ, 23, 80, 111.
- Пятка, с. на Волыни, 45, 69.

Р.

- Рагоза Михайло, митрополитъ
Кіевскій XVII. ст., 62, 65, 72, 74.
- Радивилъ кн. Микола, про-
дирь дисидентѣвъ, 26, 61, 137.
— кн. Станиславъ, 108.
- Радомъ, м. въ Польщи конгр.,
137.
- Райсъ Ефендій, везиръ Ту-
рецкій, 155.
- Ракочій Юрій, кн. Семигород-
скій, 115, 155.
- Раставиця, р., 85.
- Ратно, м. на Волыни, 19.
- Рашкѣвъ, м. на Подѣлю рос.,
123.
- Ржевускій Вацлавъ, воевода
Краковскій, 137.
— Северинъ, его сынъ, 137.
- Рейнінъ, посолъ рос. въ Вар-
шавѣ, 137.
- Римъ, столица католиц. свѣта
и кор. Италіи, 2, 6, 68, 74,
91, 95.
- Ромодановскій, воевода Мо-
сковскій, 126, 127.
- Рудольфъ II., цѣсарь Нѣмец-
кій, 45, 46.
- Ружиньскій Богданъ (Остапъ),
гетьманъ козацкій, 39, 40.
- Рутскій Веляминъ, Кіевскій
митрополитъ уніятскій, 80, 95,
144.
— Янъ, епископъ, 61.
- Рыльскъ, м. въ Сѣверщинѣ, 23.

С.

- Садковскій Викторъ, епископъ
правосл. Слуцкій, 149.

- Самбѣръ, м. въ Галичинѣ, 40,
46.
- Самовидецъ, безименный лѣ-
тописецъ рускій XVII. ст., 106.
- Самбѣловичъ Иванъ, гетьманъ
козацкій, 124—127, 130.
- Самусь, полковникъ козацкій
XVII. ст., 130, 132.
- Сангушко кн. Дмитро, 31—33.
- Сапѣга кн. Левъ, канцлеръ
Литовскій, 78.
- Свидригайло, вел. кн. Ли-
товскій, 18.
- Серпейскъ, м. въ Сѣверщинѣ,
23.
- Синопа, м. въ Малѣй Азій, 83.
- Скалозубъ, отаманъ козац-
кій, 40.
- Скандеръ, паша Турецкій, 83.
- Скарга Петро, Езуитъ-пропо-
вѣдникъ, 36, 58, 63, 65.
- Скиданъ, полковникъ козац-
кій, 98, 100.
- Скиргайло, намѣстникъ Ли-
товскій, братъ Ягайла, 17.
- Скорина, переводчикъ бібліи
на руску мову, 64.
- Скуминъ-Тышкевичъ, воевода
рускій, 62.
- Слободище, м. на Волыни, 118.
- Слуцкій, кн. Семень Омелько-
вичъ, 32, 33.
- Слуцкъ, м. на Чорноій Руси,
70, 137, 149.
- Смоленьскъ, м. кн. Смолень-
ского, 76, 82, 93, 119.
- Смотрицкій Мелетій, ученый
рускій XVII. ст., 65.
- Снятинъ, м. въ Галичинѣ, 46.

- Собѣській Янъ III., король Польскій, 34, 125, 128, 129, 130, 131, 154.
- Соліманъ I., султанъ Турецкій, 43.
- Соліманъ II., султанъ Турецкій, 24.
- Солтыкъ Кастанъ, біскупъ Кракѳвскій, 137.
- Станиславъ Августъ Понятовскій, король Польскій, 136, 140.
- Стариця, р., 100.
- Старовольскій, польскій историкъ, 54.
- Стефанъ Баторій, король Польскій, 34—37, 40, 47—49, 75, 76, 152.
- Суботѳвъ, хутѳръ Б. Хмельницкого, коло Чигирина, на Украинѳ, 71, 107.
- Судомиръ, м. въ Польщи конгр., 77.
- Сула, р., 100.
- Сулима, отаманъ козацк. XVII ст., 96.
- Суліковскій, арцибіскупъ Львѳвскій, 36, 37.
- Суховѳенко, кошевий Запорожскій, 124.
- Суша, Якѳвъ, епископъ Холмскій уніят., 145.
- Сѳрко, кошевий Сѳчи Запорожскои, 124, 126.
- Т.**
- Тарнѳвъ, м. въ Галичинѳ заход., 19.
- Тарногородъ, м. въ Землѳ Холмскѳй, 139, 142.
- Теофанъ, патріярхъ Брусалимскій, 86.
- Теребовля, м. въ Галичинѳ, 44.
- Терлецкій Кирило, епископъ Луцкій, 61, 68, 70, 72.
- Тернопѳль, м. въ Галичинѳ, 69.
- Тикичъ, р., на Украинѳ, 129.
- Тихоновичъ Васько, депутатъ Львѳвскій 1569 р., 33.
- Товмачъ, м. въ Галичинѳ, 46.
- Томакѳвка, острѳвъ въ Днѳпрѳ, 41.
- Томашѳвъ, м. въ Землѳ Холмскѳй, 139, 142.
- Томиленко, гетьманъ козацкій, 96—99.
- Торунь, м. въ Прусахъ, 137, 142.
- Трехтемирѳвъ, м. на Украинѳ, 47, 75.
- Тризна Миколай, скарбникъ Литовскій, 61.
- Трясило Тарасъ, гетьманъ козацкій, 70, 89, 90.
- Тукальскій, митрополітъ Кіевскій, 121.
- Тысьмениця, м. въ Галичинѳ, 46.
- Тясминъ, р., на Украинѳ, 71, 129.
- У.**
- Угличъ, м. въ вел. кн. Московскѳмъ, 81.
- Уманъ, м. на Украинѳ, 138.
- Урбанъ VIII., папа римскій, 80, 94, 95.

Ф.

- Федорѡвъ Иванъ, друкаръ
Московскій, 64.
Федоръ Ивановичъ, вел. кн. и
царь Московск., 81.
Филоменко, отаманъ козацк.,
100.
Фльоренція, м. въ Италиі, 20.

Х.

- Ханенко Михайло, гетьманъ
козацкій, 123, 125—127.
Харкѡвъ, м. въ Слободскѡй
Украинѣ, 112.
Хмельницкій Богданъ-Зино-
вій, гетьманъ козацкій, 51, 77,
98, 106—117, 123, 124, 153,
155.
— Михайло, отецъ Богдана, 71.
— Тимошь, сынъ Богдана, 112.
— Юрій, сынъ Богдана, геть-
манъ козацкій, 118, 127, 128.
Ходкевичъ Григорій, гетьманъ
Литовскій, 64, 65.
— Кароль, гетьманъ коронный,
85.
Ходыка Федѡръ, вѡйтъ Кіев-
скій, 88.
Холмъ, м. въ Земли Холм-
скѡй, 19, 86.
Хортиця, острѡвъ въ Днѣпрѣ,
39, 40.
Хотинъ, м. въ Бесарабіи, 50,
86, 125.

Ц.

- Царгородъ, столица султана
Турецкого, 39, 43, 44, 67,
83, 84.

Целярій, полковникъ польскій,
114.

Ч.

- Чаплинскій, пѡдстароста Чи-
гиринскій, 107.
Чарнецкій Стефанъ, польскій
воевода, 114.
Червеньскій гѡроды, 5.
Черкасы, м. на Украинѣ, 39,
45, 97.
Чернигѡвъ, м. въ Чернигѡв-
щинѣ, 23.
Четвертинскій кн. Сяльве-
стеръ, епископъ Могилѣв., 135.
Чечуга, полковникъ козацкій,
98, 100.
Чигиринъ, м. на Украинѣ,
126, 127.
Чорне море, 1, 14, 41, 45, 75,
76, 86, 89.
Чорторыйскій кн. Августъ,
воевода рускій, 151.
— кн. Олександръ, воевода
Волынскій, 29, 151.
— кн. Михайло, канцлеръ Ли-
товскій, 136.
Чуднѡвъ, м. на Волини, 118,

Ш.

- Шайноха, историкъ польск., 17.
Шамотулы, м. въ Познанщи-
нѣ, 32.
Шахъ, отаманъ козацкій, 40.
Шептицкій Левъ, епископъ
Львѡвскій уніятскій, 145.
Шереметевъ Борысь, посоль
російскій у Львовѣ, 131.
Шуйскій, царь Московск., 82.

Шуйскій Іосифъ, историкъ польскій, 141.	скій, 9, 16—20, 27, 66, 76, 150—152.
Шумлянскій Осипъ, вислопъ Львѣвскій, 61.	Ядвига, королева Польска, 9, 17, 150.
Є.	Язловецкій Юрій, гетьманъ коронный, 49.
Єнисейскъ, м. въ Сибірѣ, 132.	Янѣвъ, м. въ Люблинск. губ., въ Росіи, 139, 142.
Єремія, патріархъ Царгородскій XVI. ст., 62.	Янъ - Альбрехтъ, король Польскій, 25.
Ю.	Янъ - Казимиръ, король Польскій, 34, 35, 110, 111, 114, 115, 154.
Юліяна, княгиня Тверска, мати Ягайла, 17.	Янъ III. гл. Собѣскій.
Юрій II., кн. Галицкій, 7.	Ярославъ Мудрый, вел. кн. Кіевскій, 63.
Я.	Яцко, святой католицкій, 46.
Ягайло Яковъ-Владиславъ, вел. кн. Литовскій и король Поль-	

СПИСЬ ПОХИБОКЪ ДРУКАРСКИХЪ:

стор.	3 ряд.	11 зъ долу зам.	зележnymъ	читай:	зележnymъ
"	11	" 17 зъ горы	" Кошицкого	"	Кошицкого
"	69	" 1 "	" Федора	"	Криштофа
"	83	" 13 зъ долу	" рогзиѣвався	"	рогзиѣвався
"	125	" 11 "	" Дорошенко	"	Дорошенко
"	129	" 3 "	" Тыкичь	"	Тикичь.

200-

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

947.7 K11K

C001

Krotka istoriia: Rusi Stefana Kachaly

3 0112 094750707